

 Egeli & Co.

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ

EYLÜL 2010

TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ

EYLÜL 2010

2010, Egeli & Co.®

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmadan önce hak sahibi Egeli & Co. Finansal Yatırımlar A.Ş.'den yazılı izin alınmadıkça, alıntı yapılmak, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

Yazarlar

Atilla Yeşilada, Murat Üçer, İbrahim Aksoy

Hakem Raporu

Prof. Dr. Erol H. Çakmak

Katkıda Bulunanlar

Tan Egeli, Murat Çilingir, Elif Pehlivanlı

Tasarım

Mod Ajans Reklamcılık

Baskı

Elma Basım

Abdi İpekçi Cad. No.40/10 Nişantaşı 34367, İstanbul
Tel: 212 343 06 26 Faks: 212 343 06 27
www.egelico.com

ÖNSÖZ	5
ÖZGEÇMİŞ	7
YÖNETİCİ ÖZETİ	11
A. MAKRO ÖLÇEKTE TARIM	15
A.1 TARIMIN ÜRETİMDEKİ PAYI: SON DURUM VE TRENDLER	16
A.2 TARIMDA VERİMLİLİK	17
A.3 TARIMDA KULLANILAN İŞGÜCÜ VE TOPRAK	18
A.4 TÜRKİYE'NİN TARIMSAL HARİTASI: BÖLGELER BAZINDA ÜRÜNLER	20
A.5 İTHALAT VE İHRACAT	21
B. TÜRK TARIMININ YAPISAL BİLEŞENLERİ	23
B.1 TOPRAK DAĞILIMI	24
B.2 TEKNOLOJİ, MEKANİZASYON VE BİLGİ KULLANIMI	25
B.3 EKİLEBİLİR ALAN	27
B.4 TARIM TOPRAKLARININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ	27
B.5 KURU VE SULU TARIM	28
B.6 HAYVANCILIK VE BALIKÇILIK	30
B.7 TARIMSAL DESTEK SİSTEMİ	31
C. BAŞLICA ÜRÜNLER	35
C.1 BİTKİSEL ÜRETİM	36
C.1.1 Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	36
C.1.2 Sanayi Bitkileri	40
C.1.3 Sebze ve Meyveler	40
C.2 KÜÇÜKBAŞ VE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK, KANATLI HAYVAN SEKTÖRÜ	42
C.3 BALIKÇILIK	46
D. ÖZEL DOSYALAR: GIDA SANAYİ, GAP, AB VE DTÖ İLE İLİŞKİLER	49
D.1 GIDA SANAYİ	50
D.1.1 Genel Değerlendirme	50
D.1.2 Talep Analizi	51
D.1.3 Arz Analizi	52
D.1.4 Riskler	52
D.1.5 Gıda Endüstrisinde Parlayan İşkolları	53
D.2 GAP: TEK AYAKLI DEV	54
D.2.1 Tarım'da GAP Kazancı	56
D.2.2 GAP'ın Tarım Potansiyeli	56
D.2.3 GAP'ta Tarımsal Ürünler	57
D.3 TÜRKİYE VE AB ORTAK TARIM POLİTİKASI	58
D.3.1 Kısa Tarihçe	58
D.3.2 OTP'nin Bugünü	58
D.3.3 OTP'nin Yarını	60
D.3.4 Türk Tarım Politikası ve OTP: Uyum ve Çelişkiler	61
D.3.5 Maliyet Analizi, Kazananlar, Kaybedenler	63
D.4 TÜRKİYE VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	66
D.4.1 GATT ve DTÖ	66
D.4.2 Türkiye'nin DTÖ'de Politik Konumu	67
D.4.3 Uruguay ve Doha Turları	67
E. TARIMSAL YATIRIMLARIN FİNANSMANI: TÜRKİYE VE DÜNYA TECRÜBESİ	71
E.1 TÜRKİYE'DE DURUM	72
E.2 DÜNYADA MİKRO-KREDİ DEVRİMİ	73
E.3 EMTİA FUTURES VE TARIM GMYO'LARI	74
E.4 TARIM YATIRIM FONLARI: TARİHÇE VE ÖZELLİKLER	75
E.5 TARIM YATIRIM FONLARI ÜZERİNE VAKA ANALİZLERİ	77
E.5.1 Birinci Vaka Analizi: SEAF	78
E.5.2 İkinci Vaka Analizi: ABD'de TYF	78
E.5.3 Üçüncü Vaka Analizi: Actis AAAF-owned by CDD Group plc.	79
E.6 TÜRKİYE VE TARIM YATIRIM FONLARI	79
F. EKLER	81
F.1 EK TABLOLAR	82
F.2 KAYNAKLAR	85
F.3 EGELİ & C.O	86
F.3.1 Hakkımızda	86
F.3.2 Tarihçe	86
F.3.3 Yatırım Felsefesi ve Süreci	87
F.3.4 Yatırım Temaları	88
F.3.5 Yatırım Platformları	89

Kurulduğu 2002 yılından bu yana, kendini yatırımcılarına değer yaratmaya adanmış, bağımsız ve butik bir yatırım ve portföy yönetim grubu olan **Egeli & Co.**, yurtiçi ve yurtdışında geliştirdiği yaratıcı finansal ürünler, yatırım temaları ve platformları ile yerli ve yabancı kurumsal yatırımcılara, aile şirketlerine ve özel bireysel portföylere; portföy yönetimi, yatırım yönetimi, risk yönetimi ve yatırım danışmanlığı hizmetleri sunmaktadır.

Halen portföy yönetimi alanında bulunan yatırım platformları ile; hisse senedi ve sabit getirili menkul kıymet alanında hizmet veren grubumuz, yatırımcılarına uzun vadede değer yaratmak ve sürekli pozitif getiri sağlamak amacıyla, başta tarım olmak üzere, gayrimenkul, enerji, altyapı ve özel durum yatırım temalarına da odaklanmaya karar vermiştir.

T.C. Başbakanlık Sermaye Piyasası Kurulu'ndan kuruluş iznini almış olan, **Egeli & Co.** grubu iştiraki **Egeli & Co. Portföy Yönetimi A.Ş.**, Portföy Yönetimi ve Yatırım Danışmanlığı lisanslarını alması ile birlikte, "reel varlık" yatırımlarına odaklı ilk ve tek portföy yönetim şirketi olacaktır.

Yatırımlarını yaparken, Sürdürülebilir Sorumlu Yatırımlar ("SRI") yaklaşımı ile global reel varlık portföyleri içinde öncelikli bir yer tutan tarım sektörünün ülkemizdeki gelişimine katkıda bulunmayı ilke edinen **Egeli & Co.**, tarımsal katma değeri ve tarımda kurumsallaşmayı artırmaya yönelik çalışmalara da öncülük etmeyi hedeflemektedir.

Bu doğrultuda,

- kurumsal ve bireysel yatırımların -sürdürülebilir ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörü oluşturulması için- tarım sektörüne yönlendirilmesi;
- ulusal ekonomimiz için kritik bir öneme sahip olan tarımsal faaliyet yoluyla yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi ve iş fırsatlarının artırılması;
- kırsal çevre koşullarının iyileştirilmesi;
- risk yönetimi de dahil olmak üzere, kaynakların etkin kullanımına olanak tanıyacak mekanizmaların hayata geçirilmesi;
- tarımda kalitenin sürekliliği için gerekli insan gücünün yetiştirilmesi;
- bilimsel yaklaşımı ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanacak tarımsal üretimin gerçekleştirilmesi

grubun öncelikli amaçları arasında yer almaktadır.

Bu anlayış ile hazırlanmasına öncülük ettiğimiz "Türkiye'de Tarım Sektörü" raporumuz, yatırım ekibimiz ile **Atilla Yeşilada**, **Murat Üçer** ve **İbrahim Aksoy**'dan oluşan Istanbulanalytics ekibinin yoğun emeklerinin bir ürünü olarak, iş dünyamız ve sektörel temsilcilerin değerlendirmesine sunulmuştur.

Faaliyet gösterdiği tüm sektörlerde söz sahibi olma vizyonu ile yola çıkan **Egeli & Co.**'nun, ülke tarımının geliştirilmesi ve ekonomideki payının artırılması yönündeki çalışmalara desteği artarak devam edecektir.

Başta Istanbulanalytics ekibi olmak üzere, raporumuzu okuyarak oluşturduğu hakem raporu ve değerli yorumları için Sayın **Prof. Dr. Erol Çakmak**'a ve ülkemiz tarımını geliştirmeye yönelik faaliyetler için yol gösterici olacağına inandığımız bu değerli çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese ve ilerdeki çalışmalarımıza yön veren geribildirimlerde bulunacak sizlere en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Eylül 2010, İstanbul

Tan EGELİ

Yönetim Kurulu Başkanı

Egeli & Co. Finansal Yatırımlar A.Ş.

Yazarlar

Atilla Yeşilada

1961 yılında İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Avusturya Lisesi'nde tamamladı. ABD'nin Illinois Eyaletinde bulunan Eastern Illinois Üniversitesi'nde ekonomi ve işletme okudu. Masterini ekonomi dalında Californiya Ü. Santa Barbara Kampüsü'nde tamamladı. New York eyaletinde Rennsselear Polytechnic Institute'de finansal ekonomi konusunda doktora çalışmaları yaptı. The Jerome Levy Economics Institute'da bir sene araştırma görevlisi olarak çalıştı ve çeşitli bilimsel dergilerde makaleleri yayınlandı.

1990 yılında Türkiye'ye dönüp Global Menkul Kıymetler A.Ş.'de araştırma müdürü olarak kariyerine başladı. 2001 yılına kadar Global, Eczacıbaşı Menkul Değerler ve Ege Yatırım aracı kurumlarında araştırma müdürlüğü görevini sürdürdü. Bu süre zarfında kendisi ve ekibi 20'den fazla uluslararası araştırma ödülü kazandı. 2001 yılında CNBC-E televizyonunda sabah programları sunucusu olarak görev aldı. Daha sonra Habertürk ve Business Channel'de çeşitli programlar sunan Yeşilada, halen CemTV'nin sabah programı Kahve Kokusu'nu yapıyor.

Atilla Yeşilada aynı zamanda Referans, Radikal, Para ve ARENA dergilerinde ekonomi ve finans makaleleri de yazıyor. New York City merkezli GlobalSource'un Türkiye danışmanı olan yazar 90 civarında yabancı kurumsal müşteriye danışmanlık yapıyor.

Ayrıca, İngilizce haber sitesi www.istanbulanalytics.com ve Türkçe finans sitesi www.bilgeekonomist.com'un da editörü. Yazar, evli ve tek çocuklu.

Murat Üçer

Institute of International Finance, Credit Suisse ve IMF gibi birçok uluslararası kurumda ekonomist olarak çalışmanın yanı sıra Türkiye'de Merkez Bankası ve Hazine gibi kurumlara danışmanlık yaptı. Yayınladığı birçok makalenin yanı sıra Türkiye 2001 krizi üzerine bir kitap çalışması bulunuyor. Murat Üçer B.A. ve Ph.D. derecelerini sırasıyla Boğaziçi Üniversitesi ve Boston College'da tamamladı.

Halen devam etmekte olan Koç Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliğinin yanı sıra geçmiş yıllarda Boston'da Suffolk Üniversitesi ve İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyelikleri bulunuyor.

Şu anda GlobalSource Turkey danışmanı olarak görev yapmakta olan Üçer aynı zamanda Turkey Data Monitor'ı geliştiren Üçer-Mizrahi Bilgi Hizmetleri Ltd. Şti.'nin de kurucu ortağı.

İbrahim Aksoy

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve Sosyoloji bölümlerinde (Çift anadal) tamamlayan İbrahim Aksoy, 2008-2010 yılları arasında GlobalSource Turkey'de ekonomist olarak çalıştı.

Burada, makroekonomi ve piyasalar dışında, tarım ve enerji sektörleri üzerine de çalışmalar gerçekleştiren İbrahim Aksoy Temmuz ayından bu yana Ata Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş.'de ekonomist olarak çalışmaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

Hakem Raporu

Prof. Dr. Erol H. Çakmak

1955 yılında Safranbolu'da doğdu. Lise öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladıktan sonra, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nden 1979 yılında lisans, 1981 yılında yüksek lisans derecelerini aldı. Doktora çalışmalarını Stanford Üniversitesi'nde tamamladı.

Halen Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Bölümünde görev yapmakta olan Prof. Dr. Çakmak, bu üniversitede İktisat Bölüm Başkanlığı ve Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Burada, Mikro İktisat, Araştırma Yöntemleri, Matematiksel İktisat, Tarım ve Endüstri Ekonomi dersleri veren Prof. Dr. Çakmak, Fransa'da CIHEAM/IAMM (Akdeniz Ülkeleri Tarım Araştırmaları Enstitüsü)'da her yıl misafir öğretim üyesi olarak sektör modellemesi ve politika analizi dersi vermektedir.

Son yıllarda, AB Komisyonu'nun Çerçeve Araştırma Programı kapsamında iki çalışma sürdüren Prof. Dr. Çakmak'ın araştırmaları tarım politikaları analizi, su politika ve yönetimi, AB ve DTÖ'de tarım, etkinlik, tarım sektör ve genel denge modellerine yoğunlaşmaktadır.

Katkıda Bulunanlar

Tan Egeli

Delaware Üniversitesi İşletme lisans (BSIA) eğitimi sonrası Carnegie Mellon Üniversitesi Tepper Business School'dan Yüksek Lisans (MSIA) derecesini aldı. Profesyonel kariyerine Citibank'ta başlayan Egeli, Sermaye Piyasalarında özellikle Uluslararası Sermaye Piyasaları ve Varlık Yönetimi branşlarından sorumlu olarak Interbank ve Bayındırbank bünyesinde görev aldı. Bu kurumlar nezdinde sırası ile Citicorp Menkul, InterYatırım Menkul ve BSI Bayındır Menkul şirketlerinin kuruluşlarında üst yönetimde aktif olarak çalıştı. Yönetim Kurulu Üyesi ve Genel Müdürü olduğu BSI Bayındır Menkul Değerler'den ayrıldıktan sonra 2002 senesinde Egeli Danışmanlık`ın kuruluşu ile finansal piyasalarda faaliyet gösteren Egeli & Co. Grubu'nun temelini attı.

Egeli & Co. Grubu; 2003 senesinde yurtdışında yerleşik kurumsal yatırımcılara Türkiye odaklı fon yönetimi hizmeti vermek için kurulan Egeli & Co. Investment Management SA'nın, 2004 senesinde Hisse Senedi yatırımlarına odaklanmış portföy işletmeciliği yapan Egeli & Co. Yatırım Ortaklığı A.Ş.'nin, 2006 senesinde Tahvil ve Bono yatırımları yapan Varlık Yatırım Ortaklığı A.Ş., 2008 senesinde Simya Tarım Yatırımları A.Ş. ve 2010 senesinde de hem yerel hem global piyasalarda portföy yöneticiliği ve yatırım danışmanlığı alanlarında faaliyet gösterecek Türkiye'nin ilk "reel varlık" yönetim şirketi olan Egeli & Co. Portföy Yönetimi A.Ş. 'nin katılımı ile büyümeye devam etmektedir.

Tan Egeli, kurucusu olduğu Egeli & Co. Grup şirketlerinin Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Egeli & Co. Portföy Yönetim şirketinin de Genel Müdürlük görevlerini aktif olarak sürdürmektedir.

Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD) Yönetim Kurulu ve Endeavor Derneği Danışma Kurulu'nda aktif görev yapmakta olan Tan Egeli, aynı zamanda İstanbul Genç Girişimciler Derneği ve Buğday Ekolojik Hayatı Koruma Derneklerinin de üyesidir. Evli ve 2 çocuk babası olan Egeli, iyi derecede Almanca ve İngilizce konuşmaktadır.

Murat ilingir

Kıdemli Portföy Yöneticisi olan Murat ilingir, Egeli & Co. Grubu'nun Yatırım Komitesi üyeliği ile birlikte, Egeli & Co. iştirak firmalarında Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Müdürlük görevlerini sürdürmektedir. İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği Bölümünden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Fakültesi İşletmecilik İhtisas Programını bitiren Murat ilingir'in Sermaye Piyasaları İleri Düzey Lisansı bulunmaktadır. ilingir, grup kapsamındaki "Reel Varlık" yatırımlarını denetlemekte ve yönlendirmektedir. Altyapı projelerindeki yöneticilik tecrübeleri doğrultusunda, daha çok altyapı, tarım ve enerji yatırımlarına odaklanmaktadır.

Elif Pehlivanlı

Ankara doğumlu olan Elif Pehlivanlı, Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi ve Michigan State University'nin ortaklaşa vermiş oldukları "Stratejik Yönetim ve Planlama" Sertifika Programını bitirdikten sonra Yeditepe Üniversite'sinde İşletme alanında MBA yaptı. İstanbul Üniversitesi'nin vermiş olduğu "Gayrimenkul Değerleme Uzmanlığı" Sertifika Programına katıldı.

İş yaşamına 1994 yılında uluslararası denetim firması olan Deloitte Touche Tohmatsu International'da başladı. SMMM belgesini aldıktan sonra, Bayındır Holding'te Stratejik Planlama ve daha sonra Bayındır Menkul'de Kurumsal Finansman ve Şirket Evlilikleri alanlarında çalıştı. 2003 yılından sonra pazarlama alanında çalışmalarına devam eden Pehlivanlı, ajans tarafında Stratejik Planlama Direktörlüğü yaptıktan sonra ve önde gelen gayrimenkul şirketlerinde pazarlamadan sorumlu yönetici olarak çalıştı. Egeli & Co.'da Pazarlama ve İş Geliştirme Direktörü olan Pehlivanlı, bir kız çocuk annesidir.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu çalışma Türkiye’de tarım sektöründe yatırım olanaklarını araştırmaya yönelik bir referans oluşturması amacıyla, sektöre oldukça kapsamlı bir bakış amaçlanmıştır.

Çalışma, makro ölçekte tarım, Türk tarımının yapısal parametreleri ve ürün yelpazesi ve Türk tarımını yakından ilgilendiren (gıda sanayi, GAP, AB ile ilişkiler vb.) özel dosyalar olmak üzere 4 ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise, Türkiye’de tarımın finansmanına kısa bir bakıştan sonra, dünya tecrübeleri ve yatırım fonlarının Türkiye’de olası rolü tartışılmıştır.

Türkiye istihdamının yaklaşık %25’ini sağlayan tarım sektörünün 2009’da %8 civarında olan nominal GSYİH’deki payı, istihdam oranına göre oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Karşımızda çok açık bir verimlilik sorunu olarak beliren bu realitenin yıllar içerisinde (1998-2009 döneminde) fazla değişmediğini görmekteyiz.

Bununla beraber kentleşme genel trendiyle uyumlu olarak, tarımsal istihdamda önemli bir düşüş, dönemsel olarak ise kriz yıllarında tarımsal istihdamın arttığı gözlenmektedir. Ancak bunun gönüllü değil “zorunlu” istihdam olduğunu ve tarım verimine yarar sağlamadığı gibi, gelir dağılımında da daha fazla bozulmaya neden olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim tarım iş gücünün genelde “ücretsiz aile işçiliği” mahiyetinde ve eğitim düzeyinin oldukça düşük olması, bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Sektörün Türkiye’nin dış ticareti içerisindeki payı da düşük seviyelerdedir. 2009 itibarıyla tarımsal ihracatın toplamdaki payı %4,4 ile 4,5 milyar dolar iken, ithalatın payı 4,6 milyar dolarla %3,3 seviyesinde bulunuyor. Diğer taraftan imalat sanayinde üretilen gıda ve içecek, tütün ve tütün mamulleri ile hayvansal ve bitkisel yağları da bu analize dahil ettiğimizde, özellikle ihracata bu ikinci grubun önemli oranda katkı yaptığı görülmektedir. Yine de, Brezilya’nın 2008 yılında 72 milyar dolar, Polonya’nın ise 16 milyar dolar civarında tarım ve gıda ihracatı yaptığı dikkate alınınca, acaba Türkiye çok daha iyisini yapamaz mı diye sormak ve burada realize edilmemiş önemli bir potansiyel olabileceğini belirtmek gerekiyor.

Türkiye’de işlenen alanda da son yıllarda bir düşüş görülüyor; bunun için somut bir nedenle karşılaşamadıysak da, hızlı büyüme döneminde köyden-şehre göçün önemli rolü olabileceğini düşünüyoruz.

Türkiye tarım alanı açısından zengin bir ülke olsa da, toprakların önemli bir bölümünün sahiplik açısından küçük parçalardan oluşması, özellikle yıllık tarla bitkileri ve hayvancılıkta ölçek ekonomisinden faydalanmayı zorlaştırmaktadır. Türkiye’de 2008 itibarıyla 24,5 milyon hektar işlenen tarım alanı (meyve ağaçları gibi uzun ömürlü bitkiler dahil) bulunuyor. Bunun 21,5 milyon hektarlık bölümünü, hububat, sebze gibi, uzun ömürlü bitkiler dışında işlenen tarım alanları oluşturur. İşlenen tarım alanı miktarının özellikle 2004-2008 döneminde önemli oranda gerilediği gözlenmektedir.

Türkiye’de yasal duruma göre, 3.076.650 adet tarımsal işletme 184,3 milyon dekar alan kaplamaktadır. Bu işletmeler için ortalama arazi büyüklüğü 59,9 dekar olup, bu büyüklük Avrupa ve ABD için sırasıyla 174 ve 180 dekar olan ortalama işletme büyüklüğünün oldukça altındadır. Ancak AB içinde de toprak büyüklüğünün ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterdiğinin altını çizmek gerekiyor. Büyüklüğü 100 dekarın altındaki işletmeler toplam işletme sayısının yaklaşık %85’ini oluşturmaktadır. Türkiye’de bitkisel üretimde yaygın (extensive) tarımdan, yoğun teknoloji ve girdi kullanımı sonucu yüksek verimlilikte üretimin yapılabildiği yoğun (intensive) tarıma geçişte karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, toprak sahipliğinde parçalı ve ufak alanların hakimiyetidir.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tarımda verimliliğin önündeki bu engelin aşılması için yasal düzenlemeler Cumhuriyetin kurulduğu günden bu yana sürmektedir. Görülebildiği kadarıyla, ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün çok sınırlı kalmasına neden olan önemli unsurlardan biri, Miras Kanunu'dur. Dolayısıyla Raporumuzu hazırladığımız günlerde Başbakanlık'ta bulunan ve tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesini engellemeyi amaçlayan kanun tasarısının yasalaşması ile birlikte ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün kısmen artması mümkün görünüyor. Bu yöndeki başka bir gelişme ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın "Tarımsal Arazi Edindirme Ofisi" adı altında yeni bir yapılanmanın hazırlıklarına başlaması olmuştur. Bu çalışma, tarım arazilerinin ihale yöntemi ile alım, satım ve kiralanmasının sağlanarak, tarım arazilerinin toplulaştırılmasını amaçlamaktadır. Ancak bu hamlelerin (kadastro çalışmalarının hızlandırılması, çiftçinin krediye ulaşımının güçlendirilmesi vb) diğer yapısal sorunları da gözetilen bir bütünsel yaklaşımla ele alınması önem taşımaktadır.

Tarımsal işletmelerde sayı olarak makine, teknoloji, know-how kullanımı artsa da, ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün sınırlı olması, büyükbaş hayvancılık konusunda ise ithal damızlık hayvanların melezleştirilmesi ile büyükbaş hayvan soylarının korunamaması intensif tarıma geçilmesini yavaşlatan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Sektörler arasında bu konuda istisnalar da bulunuyor. Örneğin, tavukçuluk sektörü Avrupa ve ABD'deki gelişmeleri ve uygulanan teknikleri en yakından takip eden sektörlerin başında gelmektedir.

Tarımsal işletmelerde verimliliği engelleyen küçük alanlı işletmelerin baskınlığına benzer şekilde, hayvancılıkla uğraşan işletmelerde büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısının düşük seviyelerde bulunması verimlilik artışını engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 Tarım Sayımı sonuçlarına göre büyükbaş hayvana sahip işletmelerden %59,7'sinde 5'ten az büyükbaş hayvan bulunurken, 20'den az büyükbaş hayvana sahip işletmelerin oranı %93,8 gibi oldukça yüksek bir oranda.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, Türkiye'nin tarımsal üretiminde 2007 itibariyle parasal değer olarak ilk sırada 3 milyar dolarla inek sütü gelirken, bunu 2,3 milyar dolarla buğday, 2 milyar dolarla domates, 1,7 milyar dolarla üzüm ve 1,4 milyar dolarla pamuk takip etmektedir. Ayrıca Türkiye çok sayıda tarımsal üründe Dünya'da üst sıralarda bulunuyor.

Reform ihtiyacının halen çok bariz olduğu bir alan tarım destekleri politikaları olarak gözükmekte. Zaman içerisinde pek değişmeyen bir yapı ve maliyet gözlenmekte olup, 2001 yılında başlatılan ama 2009'da resmen sona eren Doğrudan Gelir Desteği politikalarından eski yapıya doğru dönüşü, uzmanlar - örneğin OECD - "geri adım" olarak değerlendirmekte. Korumacılığın dış dünya ile ilişkiyi kesecek kadar yüksek olması, fiyat desteğini arttıran temel sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ürün yelpazesi açısından, tahıl üretimi Türkiye tarımında en önemli yeri tutuyor. 2008 itibariyle uzun ömürlü bitkiler hariç işlenen 21.555 milyon hektarlık tarım alanının %76,4'ü tahıllar ve ekilen diğer bitkisel ürünlere ayrılmış durumda. Tahıl ekilen arazinin de %67'sinde buğday üretimi yapılmakta. Yağlı tohumlarda yüksek bir iç tüketim potansiyeli bulunmasına rağmen üretim yetersiz kalmaktadır; yağlı tohumlar içerisinde üretimi en fazla yapılan bitki ayçiçeğidir. Türkiye çok sayıda sebze ve meyve ürününde oldukça önemli bir noktada bulunmaktadır ancak üretim işlenen tarım alanlarının sadece %4'üne denk gelmektedir. Sebze ürünlerinde Türkiye'nin üretimi iç tüketimi fazlasıyla karşılamaktadır. Raporda ürün bazlı üretim/tüketim yeterlilik tabloları sunulmuştur.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bitkisel üretimin bazı alanlarında olduğu gibi, yüksek potansiyeline rağmen hayvancılık sektörü de çeşitli sorunlarla boğuşmakta. Bunun en önemli göstergesi 2008 itibarıyla 10,9 milyon adet büyükbaş ve 51,2 milyon küçükbaş hayvan varlığının yıllar içerisinde genelde azalması. Son yaşanan “et krizinin” ardında da - aşırı korumacılıkla beraber - bu uzun vadeli arz sorununun yattığı görülüyor. Tavukçuluk sektörünün bu çerçevede bir istisna teşkil ettiğini ve uzmanlara göre bu sektörde gerek yumurta gerekse piliç eti üretiminde geline seviyenin, gelişmiş ülkeler seviyesinden geri olmadığını vurgulamak gerekir.

Raporda bir talep/arz analiziyle ve bazı parlayan iş kollarına atıfla detaylandırılmaya çalışıldığı gibi, gıda sanayinin geleceği parlak gözükmemektedir. Bizim saptayabildiğimiz kadarıyla gıda endüstrisi açısından potansiyeli yüksek olan - ve hatta bazı açılardan yükselişe geçmiş olan - iş kollarından bazıları şunlardır: Yerli ve yabancı franchising; Suriye, Irak ve Orta Doğu ülkelerine ihracat; organik gıda üretimi ve ihracatı; hazır ve dondurulmuş gurme yemekler; ve büyük ölçekli işlenmiş çiğ (kıyma, kuşbaşı, vs) ve pişmiş/salamura kırmızı et üretim ve dağıtımında marka oluşturmak.

1980’li yıllarda başlatılan Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Cumhuriyet tarihinin en büyük kamu yatırımı ve bölgesel kalkınma projesidir. GAP’a, ilk hedefi olan enerji üretimi açısından bakıldığında, önemli katkıların ortaya çıktığı görülür. GAP’tan elde edilen enerjinin toplam değeri 17 milyar doları aşmış, 2008 sonu itibarıyla 9 hidroelektrik santrali bitirilmiş olup enerji ihtiyacının %5’i bu kaynaklardan karşılanır hale gelmiştir. GAP bölgesinde ulaştırma, organize sanayi bölgesi inşaatı gibi yatırımlarda da önemli aşamalar sağlanmasına karşın, projenin diğer iki hedefi olan sulama ağının bitirilmesi ve bilinçli tarım/sanayileşme çabalarının, kamusal sermaye getirisi anlamında aynı derecede etkin sonuçlar vermediği görülmektedir.

GAP’ın bitirilmesi halinde elde edilecek kazançlar, türleri ve en makul senaryolarda kazandıracakları şöyle özetlemek mümkün gözükmemektedir: Sulama ağının kısmen de olsa bitirilmesi ile birlikte, birçok üründe yıllık üretim miktarının artması ve bölgeler arası bitkisel ekim dokusunun radikal değişimi; bölgede kurulacak tarıma dayalı sanayi tesislerinin Irak, İran ve Mersin Limanı ile Orta Doğu gibi zaten Türk tarım ürünlerini bol ithal eden bölgelerde yeni pazarlar ya da var olanlarda pay artışları sağlaması; bölgede geleneksel mera/küçük işletme besiciliğinin büyük ölçekli ticari işletmelere dönüşerek et ve süt üretimine çok kayda değer bir katkı; göllerin neredeyse tamamının balık çiftlikleri ve turizme, arazilerin çok büyük miktarının organik tarıma müsait olması.

Türk tarımında ticaret, üretim ve kırsal gelişme üstünde en çok etkisi olacak dışsal değişken, bizim varsaydığımız gibi üyeliğimizin gerçekleşmesi senaryosunda, AB’nin Ortak Tarım Politikası (OTP) olacaktır. Raporda, önce OTP’nin kısa tarihini, yapısını ve alacağı şekli inceledik. İkincil olarak, Türk tarım politikaları ile OTP arasındaki başlıca uyumsuzluk noktalarını özetledik. Son olarak da, AB’de Türkiye’nin üyeliği bağlamında en önemli ekonomik endişelerden birini teşkil eden OTP bütçesinden alacağı pay hakkında empirik taramalar yaparken, bir yandan da Türkiye’nin uğrayabileceği kayıp ve olası kazançlarını araştırdık.

Sonuçta, Türkiye’nin OTP’ye tam uyum sağlama süreci sancılı geçecek, ancak tarımda radikal sayılabilecek değişimlere neden olacaktır. Ortalamada verimlilik olarak AB’nin en gerisinde kaldığımız ürünlerde bile yerel olarak rekabet mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, OTP’ye uyumun toplumsal zararı belirsiz olmakta ve oluşacak fırsatlar da gözden kaçmaktadır.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Raporda, Dünya Ticaret Örgütü-Türkiye boyutuna da değindik. Saptamamızı kesin bulgulara dayandırmak zor olsa da, Türk tarımı bugünkü parçalı ve düşük verimli yapısını koruduğu sürece, başta Doha, her türlü tarım liberalizasyonu anlaşmasından değişik boyutlarda zarar göreceği gibi gözükmektedir. Hayvancılık ve süt ürünleri çok büyük ölçüde, yağlı tohumlar ve diğer gıda bitkileri az ila orta derecede pazar payı kaybedecek, buna karşın meyve, sebze ve Türkiye'ye özgü ürünlerde (kuru üzüm, fındık, vs gibi) rekabet ve ihracat olasılıkları artacaktır.

Doğal olarak bu çalışmalarda göz önüne alınmayan reform çalışmalarının hızlandığı bir senaryoda kayıplar engellenebilecektir. Örneğin incelediğimiz çalışmalarda, GAP başta olmak üzere, yavaş ilerleseler de artan sulama ve ıslah projelerinin yapacağı katkı projeksiyonlara katılmamıştır. Ola ki, Doha bugün imzalanırsa dahi, en az 5 yıllık geçiş süreleri ile üyeler yeni rejime uyum sağlayacaktır. Bu süre zarfında, GAP'ın yapacağını düşündüğümüz asgari katkı bile oluşacak zararları düşürecektir. Benzer şekilde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından sürdürülen ıslah, eğitim, toprak bütünleştirme; ve diğer kamu organları tarafından yürütülen tapu-kadastro işlemleri ile Türk tarımında oluşmasını beklediğimiz verimlilik sıçraması eldeki araştırmalarda yoktur.

Tarımın sağladığı düşük katma değer ile tarıma sağlanan - yabancı sermaye dahil - kısıtlı finansman olanakları arasında yakın bir ilişki görülmektedir. Bu ilişkiyi bir neden - sonuç ilişkisi olarak yorumlamak doğru olmasa da, konunun finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasında yakın istatistiksel ilişki kuran daha makro çaplı araştırmalarla paralellikler gösterdiğini düşünmekteyiz. Bu açıdan, çalışmamızın son bölümü tarım finansman yöntemlerine ayrılmıştır.

Yıllar içerisinde tarıma finansal yatırım akımının gözle görülür ölçüde arttığını, ama tarımsal üretimin boyutları üstünde kayda değer etki yapacak niteliğe erişemediğini görmekteyiz. İkincil olarak, yine 2000'li yıllarda hızla çoğalan birçok tarım finansmanı yönteminin ülkemizde henüz uygulanmadığını, ya da bu yöntemleri uygulayan kurumların yatırıma geçmedikleri görülüyor. Raporda bu yeni finansman yöntemlerini okurlara tanıttık. Ardından, birkaç vaka analizi ile bizim gibi GOÜ'lerde bu yöntemlerin tarımsal üretim ve refaha katkısını inceledik. En son olarak bu yöntemlerin Türkiye'ye uygulanması için önerileri sıraladık.

Bunlar arasında Tarım Yatırım Fonları'nın (TYF) Türkiye'de başlatılması ve yaygınlaştırılmasının tarıma gerek yerel, gerekse uluslararası yatırım, know-how ve bilgi birikimi cezbetmek için ideal araçlardan biri olduğunu düşünmekteyiz. Bu hususta gerekçelerimizden bir kısmını raporda sıraladık. Tarımda halen devlet, finansal sistem, mikro-kredi mekanizmaları ve ulus-üstü kurumların proje kredilerinin ulaşamayacağı birçok ara-kesit (boşluk) bulunmaktadır. Ancak, TYF'lerin kurulması ve başarılı olarak çalışmasının önündeki bazı eksik ve engellerin de (SPK mevzuatında bu tür fonların özellikle tarif edilmesi, halen sürdürülen kadastrolaştırma ve tapu yenilenmesi hamlesinin hızla bitirilmesi, vb.) kaldırılması lazımdır.

A. Makro Ölçekte Tarım

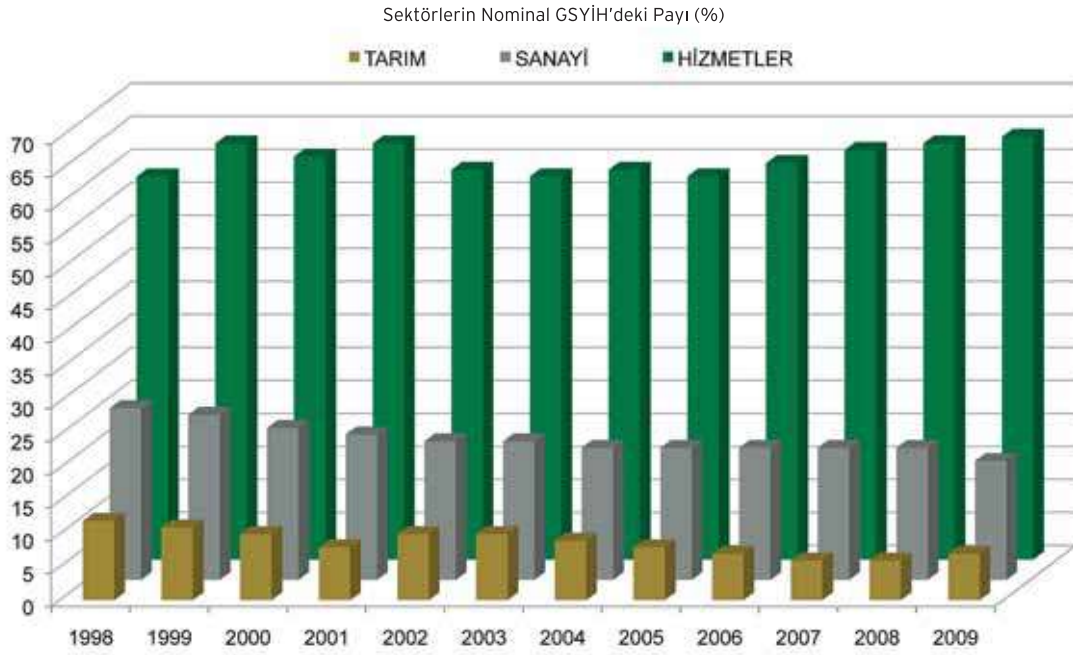

A. Makro Ölçekte Tarım

A.1 TARIMIN ÜRETİMDEKİ PAYI: SON DURUM VE TRENDLER

Türkiye istihdamının yaklaşık %25'ini sağlayan tarım sektörünün 2009'da %8 civarında olan nominal GSYİH'deki payı, istihdam oranına göre oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır¹.

Yeni GSYİH verileri ışığında 1998'den bu yana incelendiğinde tarım sektörünün toplam üretim içerisindeki payının kriz dönemleri dışında artmadığı, aksine düşüş gösterdiği gözlenmiştir². Kriz dönemlerinde özellikle sanayi sektörleri üretiminde görülen sert düşüşler, tarımın toplam üretim içindeki payının geçici olarak artmasına yol açmaktadır. 1998'de nominal GSYİH içerisinde %12,5 olan tarım payı, 2004'te %9,5'e 2009'da ise %8,2'ye gerilemiştir. Hizmet sektörünün son yıllarda gösterdiği hızlı büyüme oranları ve fiyat deflatöründeki hızlı artış, tarımın toplam üretimdeki payını sınırlandıran önemli bir gelişme oldu.

Kaynak: TÜİK

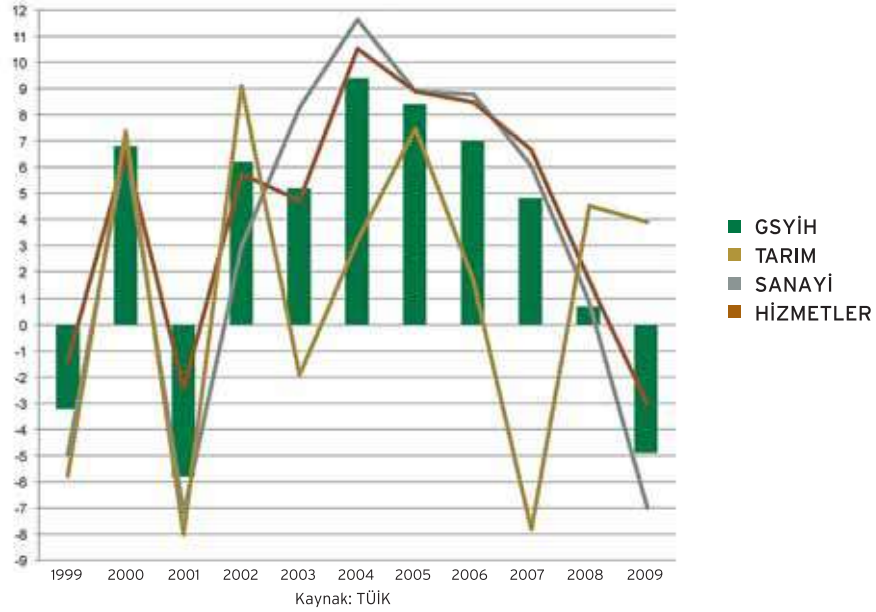
Kriz dönemleri dışında tarım sektöründe reel üretiminin büyümesinin GSYİH, sanayi ve hizmet sektörleri büyümesi oranlarının oldukça altında kaldığı gözlenmiştir. Tarım sektörü 2000-2004 arasındaki 5 yıllık dönemde reel olarak yıllık ortalama %1,8, 2005-2009 arasında ise %1,9 büyürken, GSYİH ilk dönemde yıllık ortalama %4,4, ikinci dönemde ise %3,2 büyüme gösterdi. Sanayi ise ilk dönemde yıllık ortalama %4,2, ikinci dönemde %3,2 büyümüştür. Uzun vadede ülkelerin gelişme sürecinde tarımın payının toplam GSYİH içinde azalması çok karşılaşılan bir durum olsa da, tarım üretiminin reel olarak çok zayıf seyreden büyümesinin kendi içerisinde bir sorun teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bir neden, aşağıdaki bölümlerde bahsedileceği gibi tarımda verimliliğin çok düşük kalmasıdır.

Bunun yanında, tarımsal destek politikasının yetersizliği, değişen küresel şartlara adapte olamama ve tarımda yatırımın çok düşük seyretmesi, diğer nedenler olarak ortaya çıkmaktadır.

1) Türkiye'de tarım sektörünün toplam üretim içerisindeki payı her ne kadar kapsadığı çalışan sayısına göre düşük görünse de, tarımın toplam üretimde %2 civarında paya sahip olduğu Avrupa Birliği'ne göre oldukça yüksek seviyededir.

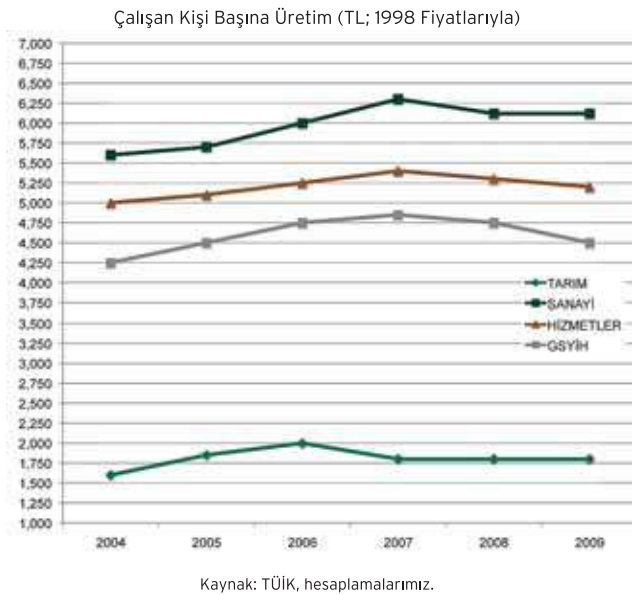
2) Yeni ve eski milli gelir serilerini tam karşılaştırmak mümkün olmasa da, eski (1987 bazlı) GSYİH serisi ile bakıldığında tarımın payının 1980'ler sonunda milli gelire oran olarak %17-%18 civarında olduğunu görüyoruz.

A.2 TARIMDA VERİMLİLİK

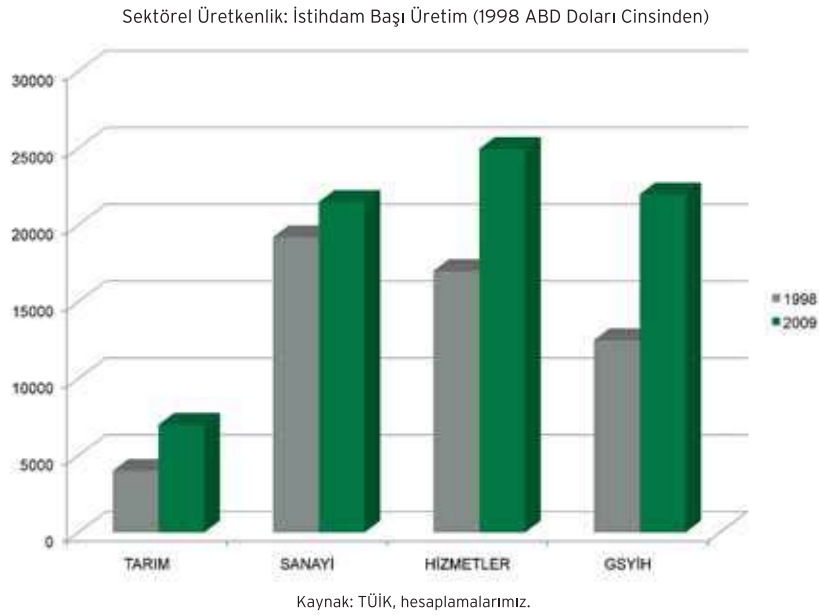
Türkiye tarımının yapısal problemleri verimliliğinin düşük düzeylerde kalmasına neden olmaktadır. Verimliliğe sektörlerde çalışan kişi başına düşen üretim olarak bakıldığında tarım sektörünün gerek toplam ekonomiye, gerekse de sanayi ve hizmetlere göre çok battal olduğu gözlenmiştir. 2009'da tarım sektöründe çalışan bir kişinin ortalamada 1.860 TL (1998 fiyatlarıyla) ürün ürettiği, GSYİH için bu rakamın 4.563 TL, sanayide ise 6.133 TL seviyesinde bulunduğu görülmektedir.

A. Makro Ölçekte Tarım

Elimizdeki veriler ışığında konuya daha uzun bir perspektiften baktığımızda, durumun yıllar içinde değişmediğini saptamaktayız. Aynen 2009 yılında olduğu gibi 1998 yılında da, tarımda kişi başına üretimin (sabit ABD doları bazında bakıldığında) kişi başına GSYİH üretiminin belirgin şekilde altında kaldığını, dolayısıyla aşağıya çektiğini görürüz³.

A.3 TARIMDA KULLANILAN İŞGÜCÜ VE TOPRAK

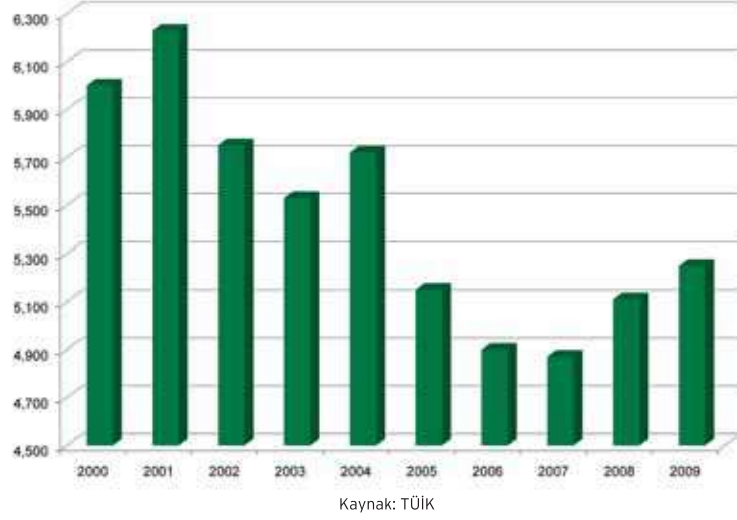
Türkiye ekonomisi, tarımda işgücü açısından önemli bir kaynak kullanıyor. 2009 yılı itibarıyla tarım sektörü 5,254 milyon kişi ile toplam istihdamın %24,7'sini kapsamaktadır. 1923'den bu yana tarım sektöründe çalışanların sayısının düzenli olarak azalması, sektörde artan mekanizasyon ve teknoloji kullanımı ve azalan ortalama toprak büyüklüğü ile doğrudan ilgilidir. Ancak, Türkiye'de sosyal demografinin en önemli itici güçlerinden biri olan kırsaldan kente göçün çok daha başka nedenleri de vardır. Batı ülkeleri ile yapılan kıyaslamalar Türkiye'nin hala kırsalda çok fazla nüfus barındırdığını ve önümüzdeki yıllarda kente göçün devam edeceğini ortaya koymaktadır. Sosyal tedbirlerle kırsal nüfus yerinde tutulsa dahi, büyümenin dinamiği kentlere doğru olacaktır. Bu açıdan ekonomimizde en önemli sorunlardan birinin kırsal nüfusun verimli olarak yerinde istihdam edilmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Nitekim, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan yeni ve eski istihdam serilerini kullanarak oluşturduğumuz birleştirilmiş seri, 2001 yılından sonra tarımsal istihdamda önemli bir düşüş olduğunu göstermektedir. Kriz yılları olan 2008-2009 yıllarında ise tarımsal istihdamın arttığı saptanmıştır. Elimizdeki verilerde tarım sektöründe istihdamın artmasını gerektirecek yeni toprakların tarıma açılması, yatırım hamlesi veya teknik bir evrim görülmediği için hemen her kriz döneminde görülen bu artışın gönüllü değil "zorunlu" istihdam olduğunu ve tarım verimine yarar sağlamadığı gibi, gelir dağılımında da daha fazla bozulmaya neden olabileceğini düşünmekteyiz.

3) Özellikle istihdam serilerinin sürekli revizyona tabi tutulması uzun vadeli sağlıklı bir perspektif oluşturmamızı engellediğini belirtmek gerekiyor.

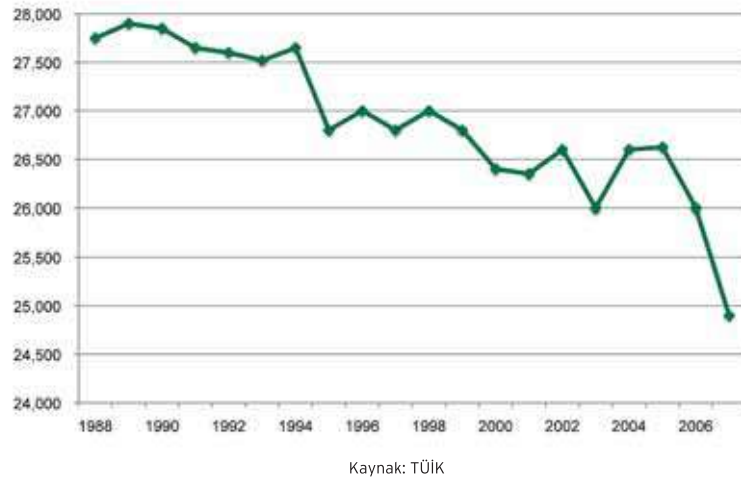

Tarımda Çalışan Kişi Sayısı (Bin; Birleştirilmiş Seri)

Türkiye tarım alanı açısından zengin bir ülke olsa da, toprakların önemli bir bölümünün sahiplik açısından küçük parçalardan oluşması, özellikle yıllık tarla bitkileri ve hayvancılıkta ölçek ekonomisinden faydalanmayı zorlaştırıyor. Türkiye’de 2008 itibarıyla 24,5 milyon hektar işlenen tarım alanı (meyve ağaçları gibi uzun ömürlü bitkiler dahil) bulunur⁴. Bunun 21,5 milyon hektarlık bölümünü, hububat, sebze gibi, uzun ömürlü bitkiler dışında işlenen tarım alanları oluşturuyor. İşlenen tarım alanı miktarının özellikle 2006-2008 döneminde önemli oranda gerilediği gözlenmektedir. Hızlı büyüme döneminde artış gösteren köyden kente göçe ek olarak, kuraklık, erozyon ve diğer iklimsel koşulların da bu düşüşte rol oynadığı düşüncesindeyiz.

Toplam İşlenen Alan (Bin Hektar)

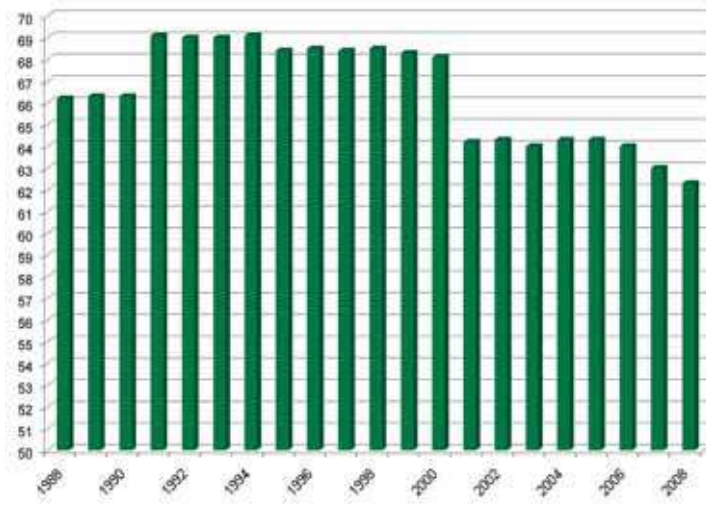
4) Raporumuzda kullandığımız bazı alan ölçüleri arasındaki ilişki şu şekildedir: 1 dekar = 1 dönüm = 1,000 m²; 1 hektar = 10 dekar = 10,000 m²; 100 hektar = 1 km²

A. Makro Ölçekte Tarım

İşlenen arazilerin toplam tarım alanı içerisindeki payı 1990'lı yıllarda %70'e yakın seyrederken, 2008 yılına gelindiğinde %63 seviyesine gerilemiştir.

İşlenen Alanların Tarım Alanları İçindeki Payı (%)

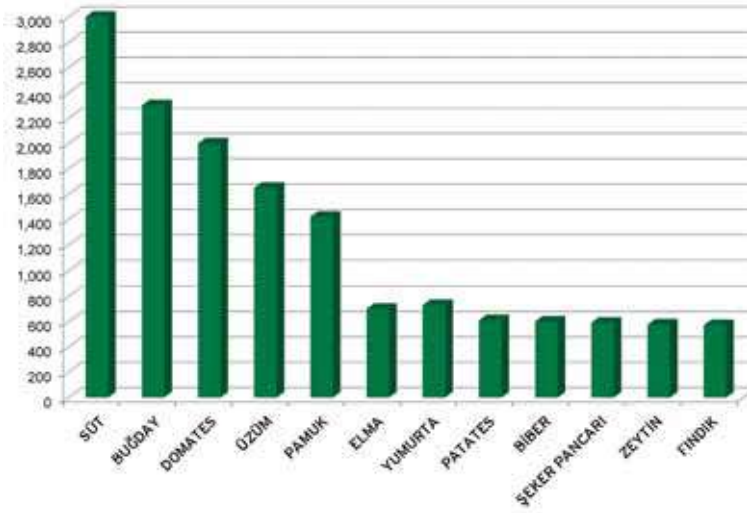

Kaynak: TÜİK

A.4 TÜRKİYE'NİN TARIMSAL HARİTASI: BÖLGELER BAZINDA ÜRÜNLER⁵

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, Türkiye'nin tarımsal üretiminde 2007 itibarıyla parasal değer olarak ilk sırada 3 milyar dolarla inek sütü gelirken, bunu 2,3 milyar dolarla buğday, 2 milyar dolarla domates, 1,7 milyar dolarla üzüm ve 1,4 milyar dolarla pamuk takip etmektedir.

Türkiye'nin Önde Gelen Tarım Ürünleri (2007; Milyon \$)

Kaynak: FAO

5) Aşağıda ürünler detaylı olarak incelenecektir (bkz. Bölüm C); bu kesitte sadece bazı önemli genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye çok sayıda tarımsal üründe Dünya'da üst sıralarda bulunuyor. 2007 itibariyle Türkiye, parasal değer olarak fındık, kayısı, kiraz ve incir üretiminde Dünya'da ilk sırada yer alır. Parasal değer olarak Türkiye'de yetiştirilen tarımsal ürünlerin Dünya sıralamasındaki yeri aşağıdaki tabloda veriliyor.

Bazı Tarımsal Ürünlerde Türkiye'nin Dünyadaki Sıralaması (2007; Parasal değer bazında)

1.	2.	3.	4.	5.	6.
Fındık Kayısı Kiraz İncir	Kavun Pırasa Vişne	Biber Çilek Kestane Nohut Buruçak Mercimek Antep Fıstığı Ceviz Fasulye Baharat Süt Salatalık Karpuz Doğal Bal	Elma Ispanak Triticale Domates Zeytin Patlıcan	Yeşil Soğan Çay Kuru Soğan	Şeftali ve Nektarin Uzüm Şeker Pancarı Mandalina Çavdar

Kaynak: FAO

Türkiye'de üretim konusu tarımsal ürünler ise, bölgelere göre Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan aşağıdaki haritada gösterilmektedir.

A.5 İTHALAT VE İHRACAT

Tarım sektörü, GSYİH içerisinde sektörde çalışan sayısına göre çok düşük oranda üretim yaptığı gibi, Türkiye'nin dış ticareti içerisindeki payı da düşük seviyelerdedir. Dış ticaretin ekonomik faaliyet sınıflandırmasına göre, 2009 itibariyle tarımsal ihracatın toplamdaki payı %4,4 ile 4,5 milyar dolar, ithalatın payı 4,6 milyar dolarla %3,3 seviyesinde bulunuyor. Tarımsal ihracatın ithalatı karşılama oranı dalgalı bir seyir izlerken, 2009'da tarımsal ihracat ve ithalat hemen hemen birbirini dengelemekte. 2001 ve 2009 yılları karşılaştırıldığında tarımsal ürünler ihracatının toplam ihracat içindeki payının önemli oranda gerilediği (%6,4'te %4,4'e), ithalatta ise önemli bir değişim olmadığı gözlenmektedir.

A. Makro Ölçekte Tarım

Tarımsal ihracat ve ithalatın yıllık artış oranları ise benzerlik gösterir. Her iki kalemden de 2005-2009 arasında yıllık ortalama %1,1 artış gösteriyor.

Diğer taraftan imalat sanayinde üretilen gıda ve içecek, tütün ve tütün mamülleri ile hayvansal ve bitkisel yağları da bu analize dahil ettiğimizde, özellikle ihracata bu ikinci grubun önemli oranda katkı yaptığı görülmektedir. Bu şekilde incelediğimizde tarım/gıda sanayi ihracatının toplam ihracattaki yerinin 2009 itibarıyla %10,3, ithalatta ise söz konusu oranının %3,7 olduğu saptanmıştır. Bu rakamlar Türkiye'nin "tarımda kendine yeterli sayılı ülkelerden biri olduğu" mitosunu sürdürmeye yeterli olabilir, ama Brezilya'nın 2008 yılında 72 milyar dolar, Polonya'nın ise 16 milyar dolar civarında ihracat yaptığını gözleyince, acaba Türkiye çok daha iyisini yapamaz mı diye sormak ve burda önemli bir realize edilmemiş potansiyel olabileceğini belirtmek gerekir.

Türkiye'nin Tarımsal Ürün ve Mamul Gıda Dış Ticareti (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam ihracat	27,775	31,334	36,059	47,253	63,167	73,476	85,535	107,272	132,027	102,129
Toplam tarım ve gıda sanayi ihracatı	3,520	3,967	3,642	4,688	5,840	7,653	7,853	8,917	10,616	10,486
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	2,891	3,316	3,118	3,944	5,044	6,512	6,595	7,822	9,155	9,126
Canlı hayvanlar	2	44	31	8	7	5	9	7	13	24
Et ve et ürünleri	13	19	17	23	27	41	36	54	103	174
Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	22	42	35	49	54	81	107	179	255	268
Balıklar ve diğer deniz ürünleri	89	73	121	152	212	243	259	303	408	339
Hububat, hububat ürünleri	406	327	299	409	520	892	876	1,037	1,385	1,482
Meyve ve sebzeler	1,817	2,142	2,062	2,568	3,406	4,374	4,261	4,902	5,308	5,353
Şeker, şeker ürünleri ve bal	239	343	183	226	237	211	283	304	352	301
Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	140	149	172	243	297	309	345	463	500	472
Hayvanlar için gıda maddeleri	10	25	13	14	12	18	10	12	68	75
Çeşitli yenilebilir ürünler	153	152	185	251	274	338	409	561	763	638
İçkiler ve tütün	529	471	426	489	591	736	820	805	891	933
İçkiler	37	36	41	70	113	146	135	161	186	176
Tütün ve tütün mamülleri	491	435	385	419	478	590	685	644	705	757
Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	100	180	98	255	205	405	438	290	570	427
Hayvansal sıvı ve katı yağlar	2	-	3	5	1	-	-	-	26	3
Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	72	165	76	226	175	359	308	206	269	240
İşlenmiş sıvı, katı yağlar, mumlar	26	15	19	24	30	46	130	84	274	184
Toplam İthalat	54,503	41,399	51,554	69,340	97,540	116,774	139,576	170,063	201,964	140,926
Toplam tarım ve gıda sanayi ithalatı	1,899	1,353	1,689	2,366	2,620	2,660	2,959	4,266	7,182	5,192
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	1,159	736	1,056	1,604	1,818	1,616	1,730	3,084	5,024	3,591
Canlı hayvanlar	33	23	16	12	10	14	16	24	41	34
Et ve et ürünleri	2	1	-	1	1	1	1	1	4	2
Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	37	24	39	53	71	78	85	119	133	120
Balıklar ve diğer deniz ürünleri	37	12	19	33	55	69	85	97	119	108
Hububat, hububat ürünleri	408	193	392	722	558	226	212	1,024	2,208	1,285
Meyve ve sebzeler	193	118	142	132	162	284	348	456	860	673
Şeker, şeker ürünleri ve bal	16	12	20	36	39	46	40	57	92	57
Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	124	122	156	255	291	275	297	374	391	389
Hayvanlar için gıda maddeleri	207	136	144	200	401	341	317	550	773	556
Çeşitli yenilebilir ürünler	102	95	127	163	231	280	331	381	403	367
İçkiler ve tütün	365	296	218	250	270	299	296	353	456	479
İçkiler	15	13	10	15	31	23	40	51	65	79
Tütün ve tütün mamülleri	351	283	208	235	239	276	256	302	392	400
Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	375	321	415	512	532	745	933	829	1,702	1,122
Hayvansal sıvı ve katı yağlar	51	33	49	64	61	73	84	110	154	106
Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	292	269	337	409	425	626	792	641	1,446	930
İşlenmiş sıvı, katı yağlar, mumlar	33	19	29	39	46	46	57	78	102	87

Kaynak: TÜİK

Her ne kadar, hem ihracat hem ithalat yıllık bazda yüksek artışlar gösterse de diğer sektörlerin ithalat ve ihracattaki ağırlığının artması 2000 yılına kıyasla ihracatta tarım/gıdanın ağırlığını geriletirken (%12,7'den %10,3'e), ithalattaki ağırlık önemli bir değişim göstermemiştir (%3,5'ten %3,7'ye). 2009'da Türkiye ihraç ettiği 2 dolarlık tarım/gıda ürününe karşılık 1 dolarlık tarım/gıda ithalatı gerçekleştirdi.

Türkiye ürün bazında, Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya Federasyonu ve ABD başta olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil ve yaş meyve-sebze ihracatı gerçekleştirmektedir. İthal edilen tarımsal ürünlerin başında ise buğday, mısır, pirinç, yağlı tohumlar, pamuk gelmektedir. (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005)

B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

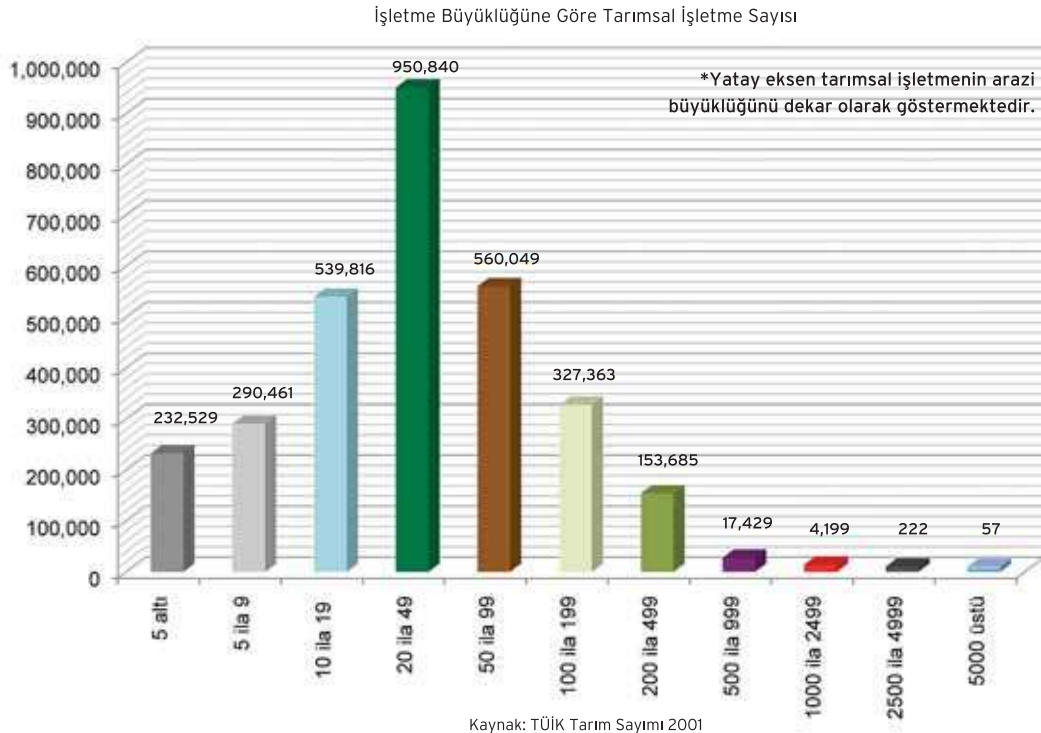

B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

B.1 TOPRAK DAĞILIMI

Türkiye’de bitkisel üretimde yaygın (extensive) tarımdan, yoğun teknoloji ve girdi kullanımı sonucu yüksek verimlilikte üretimin yapılabildiği yoğun (intensive) tarıma geçişte karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, toprak sahipliğinde parçalı ve ufak alanların hakimiyetidir.

Türkiye’de yasal duruma göre, 3.076.650 adet tarımsal işletme 184,3 milyon dekar alan kaplamaktadır. Bu işletmeler için ortalama arazi büyüklüğü 59,9 dekar olup, bu büyüklük Avrupa ve ABD için sırasıyla 174 ve 180 dekar olan ortalama işletme büyüklüğünün oldukça altındadır⁶. Bunun yanında, büyüklüğü 100 dekarın altındaki işletmelerin sayısı toplam işletme sayısının %83,7’sini oluştururken, bu işletmelerin kapladığı alanın toplamdaki payı %42’dir. 500 dekarın üzerindeki işletmelerin toplam işletme sayısı içerisindeki payı %0,7 iken, bu işletmeler toplam alanın %11,3’ünü kapsamaktadır⁷.

Tarımda verimliliğin önündeki bu engelin aşılması için yasal düzenlemeler Cumhuriyetin kurulduğu günden bu yana sürmektedir. Bu süreçte çeşitli defalar Toprak Reformu Yasaları yürürlüğe konulmuş, ancak bunların hiçbiri günümüze kadar topraksız köylünün durumunu iyileştirmemiştir. Raporumuzu hazırladığımız günlerde Başbakanlık’ta bulunan ve tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesini engellemeyi amaçlayan kanun tasarısının yasalaşması ile birlikte ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün artması mümkündür. Bu yöndeki başka bir gelişme ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığının “Tarımsal Arazi Edindirme Ofisi” adı altında yeni bir yapılanmanın hazırlıklarına başlamasıdır. Bu çalışma, tarım arazilerinin ihale yöntemi ile alım, satım ve kiralanmasının sağlanarak, tarım arazilerinin toplulaştırılmasını amaçlamaktadır. (Daha detaylı bilgi için, bkz. Bölüm B.4).

6) AB ile karşılaştırma yapılırken dikkat edilmesi gereken bir nokta, ortalama toprak büyüklüğünün AB içerisindeki ülkeler arasında da çok değişebileceğidir. Eurostat verileri AB ülkelerinden bazıları ile Türkiye’deki ortalama toprak büyüklüğünün oldukça yakın olduğunu göstermektedir.

7) Veriler 2001 TÜİK Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Sonuçları’ndan derlenmiştir.

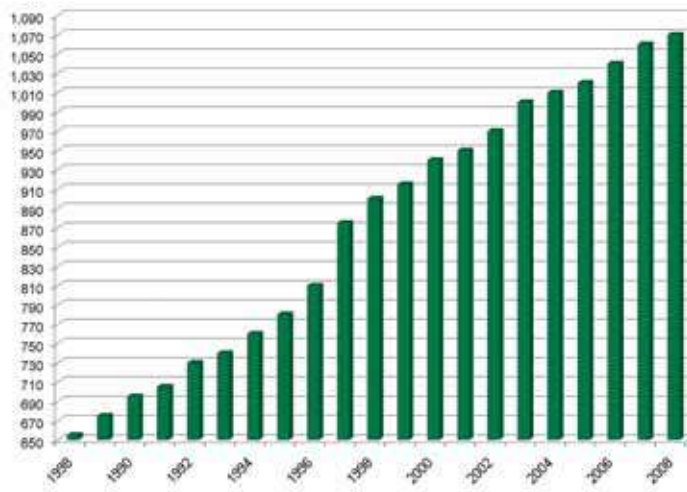

B.2 TEKNOLOJİ, MEKANİZASYON VE BİLGİ KULLANIMI

Türkiye’de tarımsal işletmelerin çok büyük bir kısmında düşük teknoloji kullanılmaktadır. Tarımsal işletmelerde sayı olarak makine, teknoloji, know-how kullanımı artsa da, ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün sınırlı olması, büyükbaş hayvancılık konusunda ise ithal damızlık hayvanların melezleştirilmesi ile büyükbaş hayvan soylarının korunamaması intensive (sermaye-yoğun) tarıma geçilmesini yavaşlatan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Sektörler arasında bu konuda istisnalar da bulunuyor. Örneğin, tavukçuluk sektörü Avrupa ve ABD’deki gelişmeleri ve uygulanan teknikleri en yakından takip eden sektörlerin başında gelir.

Türkiye’de 2008 itibarıyla 1.070.746 adet traktör, 13.084 adet biçerdöver bulunuyor. Traktör sayısı 1989 yılından itibaren düzenli olarak her yıl %1 civarında artarken, biçerdöver sayısı 2004-2008 arasındaki 5 yıllık dönemde yıllık ortalama %2,2 artış gösteriyor. Biçerdöver sayısındaki artış olumlu olsa da 2008 itibarıyla bunların %58,5’inin 10 yaşın üzerinde olması olumsuz bir durum olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca araziyi sürmekte kullanılan pulluk ekipmanlarının %25’inin hayvan gücüyle kullanılması halen küçük işletmelerde teknoloji kullanımının yeterince yaygınlaşmadığını gösterir (Tarım ve Köyüleri Bakanlığı, 2007)⁸.

Türkiye’de Kullanılan Traktör Sayısının Yıllara Göre Değişimi (bin adet)

Kaynak: TÜİK

Sektörel Üretkenlik: İstihdam Başı Üretim (1998 ABD Doları Cinsinden)

Yıl	Biçerdöver Sayısı	Yaş grubu			
		0-5	6-10	11-20	20+
2002	11,539	1,213	2,125	3,526	4,675
2003	11,721	1,352	2,214	3,545	4,610
2004	11,519	1,430	2,298	3,489	4,302
2005	11,811	1,659	2,405	3,551	4,196
2006	12,359	2,036	2,598	3,596	4,129
2007	12,775	2,338	2,739	3,652	4,046
2008	13,084	2,558	2,873	3,657	3,996

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri Özeti

8) Türkiye’de tarımda kullanılan diğer tarımsal alet ve makine sayılarına ait istatistikler, raporun sonunda Ek Tablolar kısmında bulunabilir.

B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

Her ne kadar verimlilik kıyaslaması yapmak açısından dört dörtlük bir gösterge olarak görmesek de tarımda kullanılan traktör ve biçerdöver sayısı konusunda uluslararası bir karşılaştırma yapmakta fayda görmekteyiz. Türkiye, 1000 hektar ekilebilir alan başına düşen traktör miktarı bakımından dünya ortalaması ve ABD'den üstteyken AB ortalamasının oldukça altında yer alır. Fakat bu sayının yüksekliğinin traktör kullanarak verimliliği artırma konusunda gösterge olmadığı görüşündeyiz. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğünün 60 ve ABD'de 180 dekar olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'de ufak alanlı işletmelerin fazlalığı eldeki traktörlerin yeterince verimli kullanılmasını engellemektedir. Her ne kadar hububat üretimi Türkiye'de baskın bir yere sahip olsa da, 1000 hektar başına düşen biçerdöver sayısının ABD, Avrupa Birliği ve Dünya ortalamasının altında kaldığı gözlenmektedir.

Bin Hektar İçin Traktör ve Biçerdöver Sayısı

Bölgeler	Traktör	Biçerdöver
Türkiye	48,2	0,6
ABD	25,8	2,0
Avrupa Birliği	85,1	6,3
Az Gelişmiş Ülkeler	1,2	0,1
Dünya	0,0	18,9

Kaynak: FAO, hesaplamalarımız

Makine kullanımı yanında bitkisel üretimde verimlilikte yüksek oranlı artışlar yaratabilen gübre kullanımı Türkiye'de dalgalı bir seyir izlemekte. Özellikle kriz dönemlerinde kimyasal gübre kullanımı önemli oranda gerileme gösterirken, gübre kullanımının istenilen düzeylere ulaşmamasının bir diğer nedeni de gübre fiyatlarının enerji fiyatlarına bağımlılık nedeniyle yüksekliğidir.

İlaç kullanımı konusunda güncel verilere ulaşmak zor olsa da, Üretim Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM) verilerine göre fiziki gübre tüketimi 2009'da %28'e yakın artarak 5.276 bin ton olarak gerçekleşti. Tüketim 2008'de bir önceki yıla göre %20'ye yakın gerileyerek 4.129 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, 2004-2008 arası dönemde toplam içindeki payı ortalamada %32 olan fosforlu gübrelerin payının 2009'da %4,7'ye gerilediği, payı %66 olan azotlu gübrelerin payının %93,4'e yükseldiği gözlenmektedir.

Eşdeğer toplam cinsinden baktığımızda ise 2003-2007 arası dönemde yıllık ortalama 10,1 milyon ton olan tüketimin, 2008'de 7,5, 2009'da ise 7,2 milyon ton olarak gerçekleştiği gözlenir. Son yıllarda yaşanan bu düşüşte fosforlu gübrelerin payının sert bir biçimde azalmasının önemli etkisi bulunduğunu saptadık. (Gübre tüketimini eşdeğer toplam cinsinden değerlendirmenin tarımda verimlilik konusunda daha sağlıklı sonuçlara ulaşmayı sağlayacağı görüşündeyiz.)

IPARD 2007-2013 Raporu'na göre 1999 itibarıyla Türkiye'de tarım alanlarında hektar başına kullanılan gübre miktarı Azot (N-Nitrojen) 67,8 kg, fosfor (P2O5) tüketimi 28,9 ve potasyum (K2O) tüketimi 3,7 kilogramdır. Hektar başına gübre tüketiminde dünya ortalamasının altında kalan Türkiye'de, artan fiyatlara tepki olarak alternatif gübreler kullanılması ve bazı yetiştiricilerin gübre gerektirmeyen ürünlere yönelmesi gübre tüketiminin önemli oranda düşmesine katkıda bulunmuştur. Gübre tüketiminin düşük kalmasının yanında, çiftçinin bilinçsiz gübre kullanması da istenilen verime erişilememesinde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli gübre üreticileri ile yaptığımız görüşmelerde, çiftçinin toprak-ürün cinsi ve gübrenin doğru miktar ve zamanda kullanılması konusunda yeterli eğitime sahip olmadığını, bilimsel yöntemler yerine çevreden duyduğu öğütlerle gübre kullandığını saptamış bulunuyoruz. Yanlış veya fazla gübre kullanımının da en az yetersiz kullanım kadar randıman düşüreceğini hatırlatmak isteriz.

Türkiye’de toplam tarım ilacı kullanımı yıldan yıla yüksek artışlar gösterirken, hektar başına kullanım halen Avrupa ülkelerinin oldukça altında yer almaktadır. Türkiye için 0,47 kg/ha olan bu rakam, Almanya’da 2,42 kg/ha (Türkiye’nin 5 katı), İtalya’da 5,25 kg/ha (11 kat), Hollanda’da 10,23 kg/ha (21 kat), Danimarka’da ise 1,18 kg/ha’dır (2 kat). 2007’de Türkiye’de 28.545 bin ton tarım ilacı üretilirken, 20.422 bin ton ithalat yapılmıştır. İhracatın çok az olduğu varsayımı altında toplam tüketim rakamı 49 bin tona yaklaşmaktadır (Bu tüketim değeri 598 milyon TL’lik parasal büyüklük ifade etmektedir). 2007’de gerçekleşen tarım ilacı tüketimi 2003’e göre %36 civarında bir artış göstermiştir (Başpınar, 2010).

B.3 EKİLEBİLİR ALAN

Türkiye’de işlenen alanda son yıllarda yaşanan düşüş için somut bir nedenle karşılaşılmadık. Özellikle küçük parsellerde tarım yapan birimlerin geçimlerini sağlayamamaları nedeniyle toprağı boş bırakıp kente göçmeleri, alternatif geçim alanları olan çiftçilerin de son yıllarda TÜFE ve TEFE’nin üstünde artan girdi maliyetleri nedeniyle karlılığını yitirmiş marjinal verimli alanları boş bırakmaları, elimizde somut veri olmasa da bu trendde pay sahibi olabilir. İşlenen arazinin büyüklüğünü azaltması yanında toprak kalitesinin düşmesinde de önemli bir etkiye sahip olan su ve rüzgardan kaynaklanan erozyonun engellenmesi tarım alanı büyüklüğünün korunmasına yardımcı olacaktır. Türkiye’de su erozyonuna maruz kalan alan 67 milyon hektara yaklaşırken (toplam alanın %85’i), rüzgar erozyonuna maruz kalan alanı sadece 0,3 milyon hektardır. Toplam alanın 36,4’ü ciddi erozyona (toprak yüzeyi ve alt yüzeyinin %25’inde aşınma) %22,3’ü ise toprak yüzeyinin ve alt yüzeyin %25-75’inde aşınma olarak tanımlanabilecek çok ciddi erozyona maruz kalmaktadır.

Türkiye topraklarının genelde engebeli olması, düzensiz ve dalgalı yağışlar ve yağışların yoğunluğu, yüzeysel toprak profil derinliği, topraktaki organik madde düşüklüğü ve orman yangınları gibi doğal afetler Türkiye’de doğal erozyonun başlıca nedenleridir. Diğer taraftan toprağın yanlış kullanımı da sorunlara neden olmaktadır. Bunlar, ormanların bilinçsiz şekilde yok edilmesi, fazla otlatma, ekim arazilerinin yanlış yönetimi (toprağın yanlış sürülmesi gibi) nedenlerdir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

Bazı bölgelerde yağışlar konusunda istikrar görülmemesi ile birlikte bazı alanlardaki su kaynaklarının artık kullanılamaz duruma gelmesi, kuraklık yaratarak toprağın ekilebilir niteliğini değiştirebilecek bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle küresel ısınma ile birlikte bu durum daha ciddi bir tehdit haline gelmiştir.

B.4 TARIM TOPRAKLARININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ

Ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün bu kadar sınırlı kalmasına neden olan unsurlardan birisi Miras Kanunu’dur. Miras kalan arazilerin varisler arasında paylaşılması arazilerin parçalanmasına neden olarak yüksek verimlilik sağlayan yoğun (intensive) tarıma geçiş için engellerden birini oluşturur. Türkiye’de büyük bir özveri ile yürütülen kadastrolaşma çalışmalarının halen toprakların sadece %85’ine erişmesi, ardından başlaması gereken tapu yenilenmesi sürecinde ise kapsama oranının daha da düşük kalması (Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr>), toprak mülkiyeti konusunda önemli belirsizlikler yaratmaktadır. Bu eksik, tarımsal arazi pazarının etkin çalışmasını engellemenin yanında, belki de serbest piyasa mekanizmaları ile zaman içinde oluşacak büyük ölçekli tarımsal işletmelerin ortaya çıkmasını geciktiren bir unsur olabilir. Mülkiyet sorunu, tarımsal arazilerin teminat olarak kullanılarak kredi pazarına erişimi de güçleştirmekte, yeni arazi alımı da dahil olmak üzere, bir çok tarımsal sabit sermaye yatırımını optimal düzeyin altında tutmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi, etkili uygulanması durumunda bitkisel üretimde toprak büyüklüğü sorununu hafifletebilecek bir kanun tasarısı bugünlerde Başbakanlık’ta bulunuyor. Tarım Bakanlığı’nın hazırladığı taslak, mirasa konu olan tarımsal işletme ya da toprağın, mirasçılarının anlaşarak kuracakları aile malları ortaklığı ya da şirkete devrini öngörüyor. Mirasçılarının anlaşmaması

B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

durumunda ise hakimın, tarım konusunda ehil olan mirasçıya mülkiyeti gerçek değeri üzerinden bölmeden devretmesi, eğer tarım konusunda ehil mirasçı birden fazla ise, hakimın mirasçılardan gelen tekliflere göre karar vermesi planlanmaktadır. Tasarıda, mülkiyeti alan mirasçının diğer mirasçıların paylarını ödeyememesi durumunda devletten ucuz kredi kullanabilmesinin de yolu açılmaktadır (NTVMSNBC.com, 09.03.2010).

2005 yılında yürürlüğe giren Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu 17. Madde'sinde arazi toplulaştırma ve dağıtımının esasları belirlenmiştir. İlgili maddeye göre,

"Arazinin rasyonel kullanımını sağlamak amacıyla parsel büyüklüklerinin optimum ölçülerde oluşması için, arazinin yarısından çoğuna malik bulunan ve sayıca maliklerin yarısından fazlasını oluşturanların muvafakati üzerine isteğe bağlı, Bakanlığın veya kurulların talebi üzerine kamu yararı gözetilerek isteğe bağlı olmaksızın, Bakanlar Kurulu kararı ile arazi toplulaştırma proje sahası belirlenir ve uygulanır. Bakanlar Kurulu'nun bu kararı toplulaştırma ve diğer işlemler yönünden kamu yararı kararı sayılır. Bu karar sonucu isteğe bağlı olarak veya maliklerin muvafakati aranmaksızın proje bazında arazi toplulaştırması, köy gelişim ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile kırsal alan düzenlemesi Bakanlık tarafından yapılır veya yaptırılır. Uygulamada isteğe bağlı toplulaştırmalara öncelik tanınır."

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Tarımsal Arazi Edindirme Ofisi hakkındaki tasarısının, etkili uygulanması durumunda işletme büyüklüğünün artırılması yönünde önemli bir adım olacağı görüşündeyiz. Ofisin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Referans Gazetesi, 30.03.2010):

- Tarım arazisinin alımı, satımı, yarıcılık, ortakçılık, kiracılık işlemlerini düzenlemek.
- Alıcı, satıcı, kiracı, ortakçı, yarıcılarını bilgilendirmek ve tarafları birbirleriyle ilişkilendirmek.
- Hazine arazilerini, terk edilmiş, kullanılmayan tarım arazilerini değerlendirmek.
- Ölçek altı işletmeleri uygun organizasyonlar çatısı altında toplayarak ölçek büyüklüğü sağlamak.
- Bir tür tarım arazileri ile kısıtlı, "Gayrimenkul Kıymetler Borsası" gibi çalışmak.
- Gerektiğinde arazi alıp satmak.
- Üçüncü özel ve tüzel kişilerin tarım arazilerini, onlar adına kiralamak, ortakçı ve/veya yarıcılar eliyle işletilmesini sağlamak ve satışını gerçekleştirmek.

B.5 KURU VE SULU TARIM

Türkiye'de 2007 itibarıyla 21,9 milyon hektar ekilebilir arazinin 5,2 milyon hektarını (%24) sulanan tarım arazileri oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre sebze ve çiçek yetiştiriciliği için bu oran %72,7 iken meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler için %25,8'dir.

Arazi Kullanımına Göre Sulanan ve Sulanmayan Arazi Büyüklüğü (%)

Arazi kullanımı	Toplam	Sulanan Arazi	Sulanmayan Arazi
Toplam arazi	100	24	76
Ekilen tarla arazisi	100	28	72
Sebze ve çiçek bahçeleri (fidelikler ve örtüaltı dahil)	100	73	27
Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler ile içecek ve baharat bitkilerinin kapladığı arazi (fidanlık ve örtüaltı dahil)	100	26	74
Kavaklık - Söğütlük	100	58	42
Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi	100	7	93
Daimi çayır arazisi	100	35	65
Diğer araziler*	100	-	100

*Diğer arazi: Nadas, otlak (mera), koruluk ve orman arazisi, tarıma elverişsiz araziye kapsar.

Kaynak: TÜİK

Tarımda yetiştirilecek ürün ve sulama yöntemi seçiminde tarımsal alandaki su varlığı ve su kaynağının istikrarı önem kazanmaktadır. Türkiye'de 1995-2005 arasında yeraltı ve yerüstü suları kullanımındaki %33'lük yüksek artış, önümüzdeki yıllarda nüfus artışıyla birlikte su talebinin karşılanması konusunda sıkıntı yaşanacağını gösteriyor. Küresel iklim değişikliği nedeniyle bazı bölgelerde su kaynaklarının azalması ve tarımda su kullanımının giderek yoğunlaşması; su kaynakları üzerinde baskıları arttıran diğer unsurlar olarak görülmektedir. Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilir alan 8,5 milyon hektardır. Ocak 2005 itibarıyla sulanan alan 4,9 milyon hektara genişlemiş olup, bunun 762 bin hektarı yeterince sulanamamaktadır. IPARD 2007-2013 raporuna göre, ürün başına ve toplam sulama için harcanan su miktarına ilişkin kesin bir veri bulunmazken, ortalama tüketim 5000m³/ha olarak alındığında tarımda yıllık kabaca 24,5 milyar m³ su tüketildiği tahmin edilmektedir.

Konya, 400 bin hektardan fazla sulanan alan ile Türkiye'de ilk sıradadır. Adana ve Şanlıurfa ise 200 bin hektar üzerinde sulanan alan ile Konya'yı takip etmektedir. Bingöl (%67,3), Iğdır (%59), Hatay (%53,5), Osmaniye (%51,6) ve Hakkari (%50,7) toplam tarım alanı içerisinde sulanan alanların oranı bakımından en üstteki illerdir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

Türkiye'de tarımsal sulamanın yarattığı sorunlardan birisi yeraltı suları üzerinde oluşturduğu baskıdır. Çıkarılan suyun dörtte üçü sulama amaçlı kullanıldığı için, yağışların yeterli olmadığı dönemlerde tarımsal sulama yeraltı sularının dengesi için tehdit oluşturmaktadır. Örneğin, Konya Ovası'nda artık sıklıkla karşılaşılan göçükler, yer altı su aynasının gerilemesine başlanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu baskıların artması beklenebilir. Tarımda basınçlı sulama tekniklerinin (damla sulama) kullanılması, ekilen alanlara verilen suyun drenajının optimizasyonu gibi unsurlar bu baskıyı azaltacaktır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

Damla sulama ve yağmurlama gibi yöntemlerin kullanılması, sulanan tarım arazilerinin büyüklüğünü arttırarak, su azlığı nedeniyle alternatif ürünler üretilmeyen alanlar için yeni olanaklar yaratacaktır.

Düşük basınçlarda da sulama imkanı yaratması, yüzeyde akış ya da sızma oluşturmadığından, suda besin kayıpları yaratmaması, tuz oranı yüksek sularla sulama yapılabilmesine olanak sağlaması, yabancı otların gelişimini önlemesi, gübreleme ve ilaçlamanın birlikte yapılması (verimlilik artarken maliyet düşer), erozyonu ve toprak kaybını önlemesi, eğimli alanlarda da kolayca uygulanabilir olması damla sulamanın başlıca faydalarıdır (Referans Gazetesi, 05.07.2008). Tecrübelerle göre, damla sulama ve yağmurlamanın önde geldiği modern sulama sistemleri, tarımda %50 su tasarrufu ve %20 verim artışı sağlıyor. Türkiye'de sulanabilen 8,5 milyon hektar civarındaki tarım arazisinin sadece %6'sı damla sulama ile sulanmaktadır.

Bu bölümde bir parantez açarak, toprak yapısı konusundaki bulguları özetlemek isteriz. Türkiye'de Leptosol en sık karşılaşılan toprak cinsi olurken, Calcisol, Fluvisol, Cambisol, Vertisol, Kastanozem, Regosol, Arenosol ve Alfisol sık karşılaşılan diğer toprak cinsleridir.

Toprak profil derinliği, toprağın cinsi kadar önemli bir parametredir. Türkiye'de topraksız alanlar ve suyla kaplı alanlar dışarıda bırakıldığında 90 cm'den daha derin profili bulunan alanlar oranı toplam yüzölçümünün %15,2'sine denk gelmektedir. Bu da 11 milyon hektar civarında bir alanı ifade etmektedir. Orta derinlikteki toprak alanları (50-90 cm) oranı %12,7 iken siğ (20-50 cm) ve çok siğ (0-20 cm) toprak tabakalı alanlar ise toplamın %72,1'ini oluşturmaktadır.

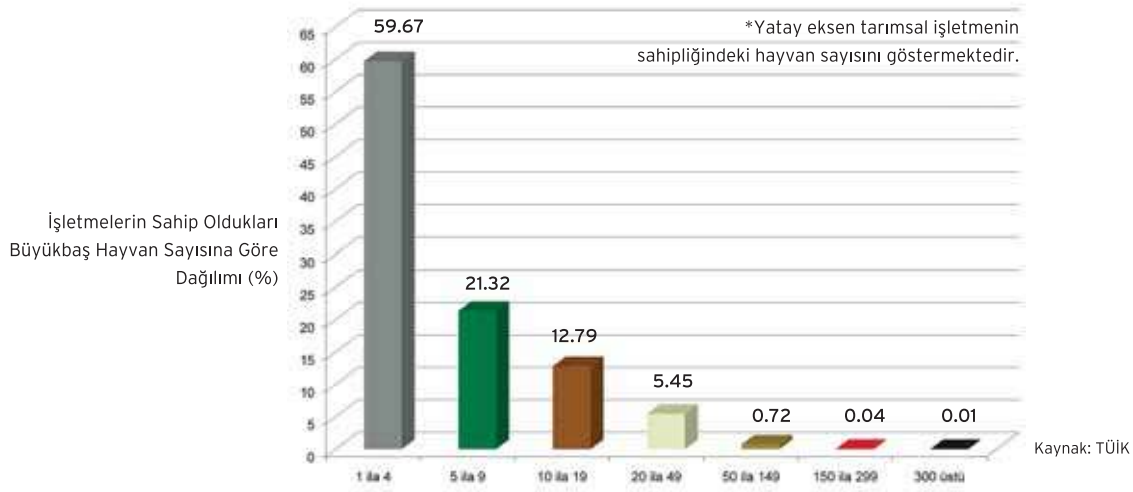
Toprak kullanım kapasitesi sınıflandırmasına (LUCC) göre toprak 1-8 arası sınıflarda değerlendirilirken, Türkiye'de üç kategori bulunmakta ve ilk kategori 1. sınıf ve 4. sınıf arasındadır. Bu kategori ekim ve hayvancılık için uygundur. İkinci kategori (5. sınıf - 7. sınıf), ekim için uygun olmayıp, ancak ormancılık ve denetimli otlatma için uygundur. Sekizinci sınıf olan üçüncü kategori ise hiç bir şekilde tarım ve hayvancılık için kullanılamamaktadır. Türkiye'de yüksek üretim kapasitesi sağlayan (LUCC 1) sınıfı, 5 milyon hektar civarında alanı kapsamaktadır. Kısmen üretken toprak (LUCC 2 ve 3) ise 14,1 milyon hektardır. Marjinal üretkenliği olan LUCC 4 ise 7,4 milyon hektar kadardır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

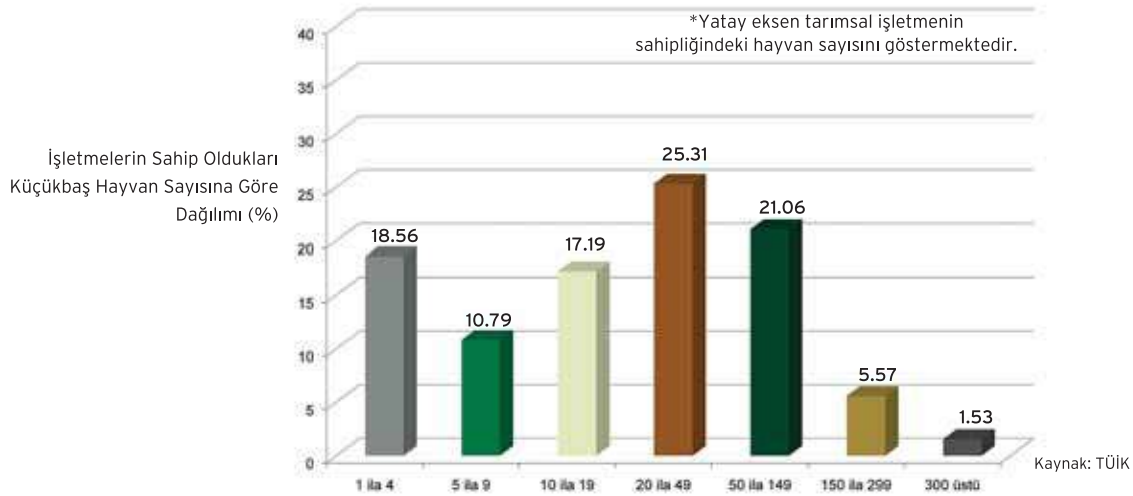
B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

B.6 HAYVANCILIK VE BALIKÇILIK

Bitkisel tarımsal verimliliği engelleyen küçük alanlı işletmelerin baskınlığına benzer şekilde, hayvancılıkla uğraşan işletmelerde büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısının düşük seviyelerde bulunması verimlilik artışını engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 Tarım Sayımı sonuçlarına göre büyükbaş hayvana sahip işletmelerden %59,7'sinde 5'ten az büyükbaş hayvan bulunurken, 20'den az büyükbaş hayvana sahip işletmelerin oranı %93,8 gibi oldukça yüksek bir orandadır.

Küçükbaş hayvan yetiştiren işletmelerde de tablo çok farklı değilken, küçükbaş hayvan fiyatlarının görece düşüklüğü, büyükbaş hayvancılığa göre sadece rakamları yüksek göstermektedir. 50'den az küçükbaş hayvana sahip işletme sayısı toplamın %71,8'i iken, bu işletmelerin sahip olduğu hayvan sayısı toplam küçükbaş hayvan sayısının %24,3'ünü oluşturur.

2008 itibarıyla kırmızı et ve süt üretim verimi açısından karşılaştırma yapıldığında Türkiye’de ciddi problemler gözlenmektedir. Türkiye’nin siğir eti verimi açısından ABD ve AB’den oldukça düşük düzeylerde kaldığı bir gerçektir. Türkiye için 1816 Hg/An olan verim ABD ve AB için sırasıyla 3545 Hg/An ve 2772 Hg/An seviyesinde bulunmaktadır. Bu veri Türkiye’de siğir eti verimliliğini artırma konusunda yapılması gereken çok şey olduğunu, bunların yapılması durumunda sektörün daha yüksek karlar elde edebileceğinin göstergesidir. İnek sütünde de benzer bir durum söz konusudur. Süt verimi, AB’de (61070 Hg/An) Türkiye’nin (27584 Hg/An) 2 katından, ABD’de (93428 Hg/An) ise Türkiye’nin 3 katından fazladır. Koyun eti üretim veriminde Türkiye (158 Hg/An) AB (148 Hg/An) ile aynı seviyelerde iken, ABD’nin (313 Hg/An) oldukça altında yer alır⁹.

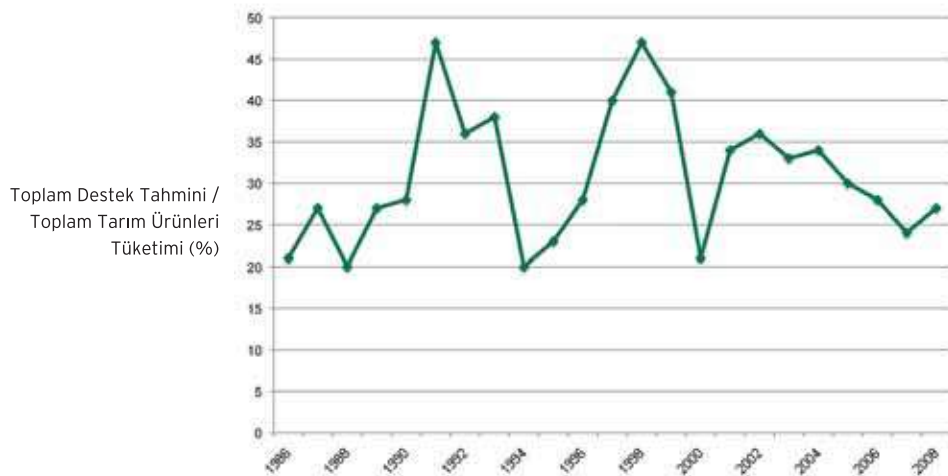
Kanatlı hayvan sektörü son yıllarda önemi artan bir sektör olarak hayvancılık içerisindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Sektörde özellikle et tavuğu üretimi son yıllarda oldukça yüksek artışlar gösterirken, sektörün kota engellerini aşması ve ithalatçı ülke sağlık/hijyen koşullarını karşılaması durumunda ihracat potansiyeli yüksek görünmektedir. Sektörün karşılaşılabileceği en önemli risklerden biri salgın hastalık riskidir. Avian Influenza (Kuş gribi) salgını 2005-2007 arasında talebe darbe vurarak sektörün büyümesini sekteye uğratmıştır. Buna rağmen, gıda hayvancılığında verimlilik açısından Batı standartlarına en yakın olan sektör tavukçuluktur. Somut rakamlarla, 1.760 Gr/An ile tavukçuluk sektörü tavuk etinde verim bakımından ABD’ye (1.838 Gr/An) yaklaşırken, AB’nin (1.502 Gr/An) üzerinde bulunuyor¹⁰.

Yumurta veriminde ise Türkiye (137.403 100Mg/An) Dünya ortalamasına (97.191 100Mg/An) göre oldukça iyi bir durumda iken, AB (144.812 100Mg/An) ve ABD ortalamasının (156.145 100Mg/An) altında bulunuyor.

Türkiye’de su kaynakları yüksek olmasına rağmen yeterince gelişmeyen balıkçılık sektörünü 3 başlık altında toplayabiliriz: Avlanan deniz ve tatlı su ürünleri ile kültür balıkçılığı. Deniz ve tatlı su ürünleri avcılığında doğal koşullara bağımlılık ürün miktarında önemli artışları engelleyen bir unsur olarak görülmektedir. Kültür balıkçılığı ise son yıllarda üretimdeki yüksek oranlı artışlarla balıkçılık sektörü içerisindeki payını yıldan yıla arttırıyor. Gıda hayvancılığı ve balıkçılığını raporun ilerleyen bölümlerinde daha detaylı ele alacağız.

B.7 TARIMSAL DESTEK SİSTEMİ

Türkiye’de sanayi malları ticaretinin liberalizasyonu 1990’lı yıllarda büyük ölçüde tamamlanmakla birlikte, tarım sektöründe benzer bir evrim yaşanmadığı gibi, aşırı korumacı yapı büyük ölçüde devam etmiştir¹¹. Türkiye’de tarıma verilen toplam destek düzeyinin, zaman içerisinde dalgalı bir seyir izlese de, şu anda GSYİH’ya oran olarak OECD/AB ülkeleri arasında en yüksek seviyede olduğu görülmektedir¹².

Kaynak: OECD

9) Verim/Karkas ağırlığı olarak ölçülmüştür.

10) Verim/Karkas ağırlığı olarak ölçülmüştür.

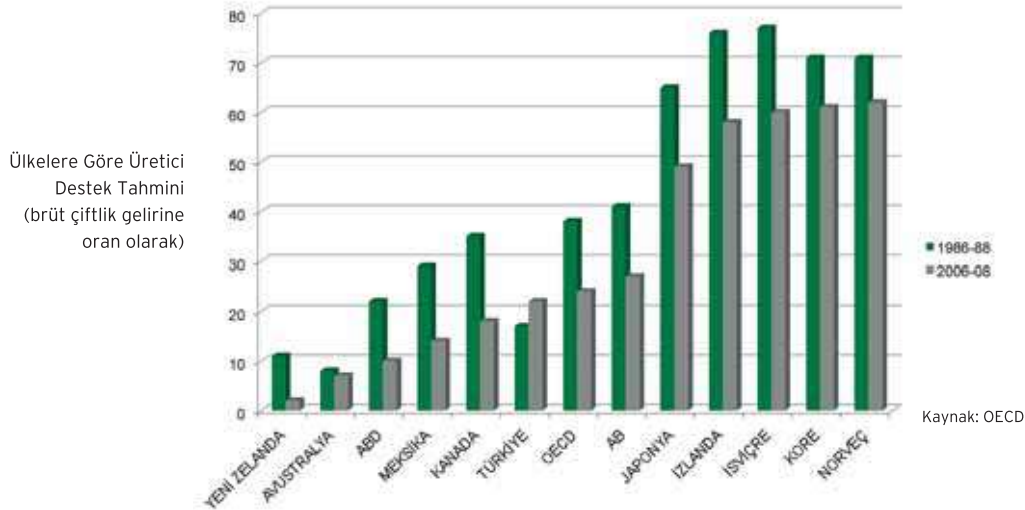
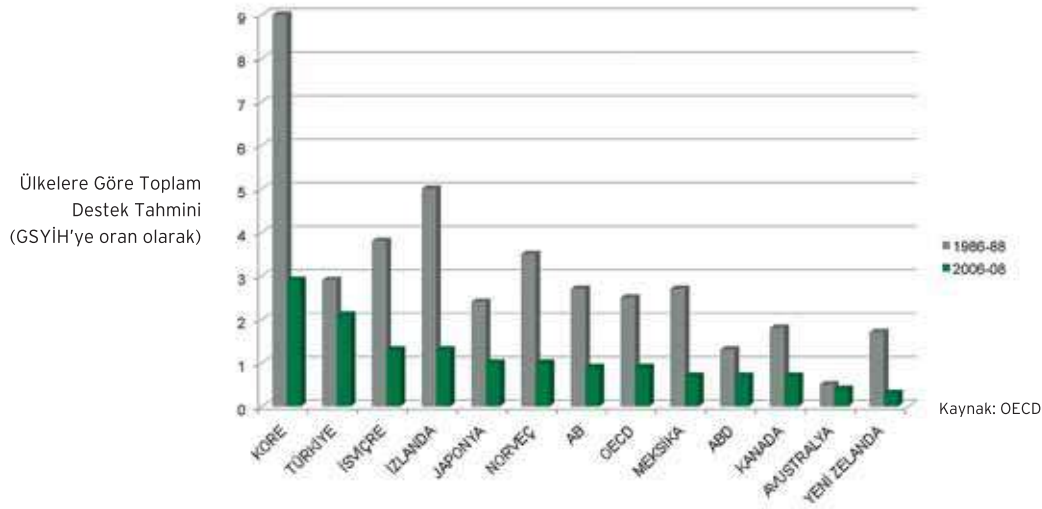
11) Türkiye’de uygulanan tarım politikası çerçevesinin ve desteklerin kapsamı ve güncel bir değerlendirmesi için bkz. Çakmak (2010).

12) Burada OECD’nin metodolojisi ile üretilmiş “Toplam Destek Tahmini” rakamlarını kullanıyoruz. Bu rakam üretim, genel servisler (R&D, vs) ve tüketici desteği olmak üzere 3 bileşenden oluşuyor. Bkz. Agricultural Policies in OECD Countries: Monitoring and Evaluation 2009.

B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

Ancak tarım sektörünün milli gelir içindeki payının Türkiye’de daha yüksek olmasının bir yansıması olarak, tarım üretimine kıyaslandığında Türkiye’nin OECD ortalamasına yaklaştığını görmekteyiz.

OECD ülkelerine paralel olarak bizde de en fazla payı “üreticiye” verilen destekler oluşturur. Ancak bizde bu dağılım genelde ürün bazlı olarak ve piyasa fiyatının desteklenmesi şeklinde ortaya çıkar. Örneğin 2008 yılında, toplam destek 22 milyar TL düzeyinde olup, bunun 21 milyar TL’si üretici desteği, 15 milyar TL’si da piyasa fiyat desteği şeklinde olmuştur. Fiyatı desteklenen ürünlerin başında ise tahıl ürünleri gelmektedir. Destek miktarları ve ürün detayları takip eden tablolarda verilmiştir. Piyasa fiyat desteğinin yüksek olmasının ardında ise, çeşitli alt-sektörlere dış rekabeti hissettirmeyecek kadar yüksek bir korumacılığın yattığını belirtmek gerekiyor¹³.

13) Nitekim uzmanlara göre et fiyatlarında son dönemde yükselmenin ardında destek sistemi ve doğudaki sorunlardan kaynaklanan üretim sistemi bozukluklarının yanında biraz da bu tarz dışa kapallık yatıyor. Türkiye 1994’den bu yana kırmızı ete %225 gümrük vergisi uyguluyor ve et ithalatına yasak uyguluyor.

OECD: Türkiye'de Tarım Destek Tahminleri (Milyon TL)

	1986-88	2006-08	2006	2007	2008t
Üretimin Toplam Değeri (üreticiden çıkış)	18	75,265	70,234	75,150	80,140
Piyasa fiyatı destekli ürünler (%)	57	58	58	58	58
Tüketimin Toplam Değeri (üreticiden çıkış)	15	70,005	58,615	68,012	83,389
Üretici Destek tahmini (PSE)	3	17,241	15,146	15,348	21,231
Üretim Miktarı Bazlı Destek*	2	13,081	11,116	11,016	17,111
Piyasa fiyatı desteği	2	11,242	9,393	9,182	15,152
Üretim desteği	0	1,839	1,723	1,834	1,959
Girdi Bazlı Destek	1	1,302	1,269	1,342	1,296
Ödemenin A/An/R/I bazlı olduğu sistem (üretim gerekiyor)**	0	1,035	71	1,348	1,685
Ödemenin A/An/R/I bazlı olduğu sistem (üretim gerekiyor)**	0	1,824	2,690	1,642	1,139
Genel Servis Desteği(GSSE) (araştırma, promosyon vs)	0	1,575	2,552	798	1,374
Tüketici Destek Tahmini (CSE)	-2	-10,189	-8,663	-6,851	-15,052
Toplam Destek Tahmini (TSE)	3	18,816	17,697	16,146	22,604
Tüketiciden transfer	2	10,750	9,164	7,362	15,725
Vergi mükellefinde transfer	1	7,517	7,639	8,458	6,453
Bütçe geliri	0	549	895	327	426
TSE (GSYİH oranı, %)					

Kaynak OECD, PSE/CSE database, 2009

* Piyasa fiyatı bazlı destek alan ürünler. Bu ürünler şunlardır: Buğday, mısır, diğer tahıllar, yağlı tohumlar, şeker, patates, domates, üzüm, elma, pamuk, tütün, süt, et, tavuk ve yumurtadır.

** A (ekili alan), An (hayvan sayısı), R(getiri), I (gelir)

Üretici Desteği Kompozisyonu (Milyon TL)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Üretici Destek Tahmini(ÜDT)	16.132,20	16.320,25	16.763,93	15.145,60	15.348,19	21.230,69
sak: Ürün Çıktısına Dayalı Destek	13.335,99	13.377,21	13.825,10	11.116,08	11.015,68	17.110,94
A1. Piyasa Fiyat Desteği(PFD)	13.027,26	12.883,77	12.746,88	9.393,31	9.181,78	15.151,67
Buğday	2.142,28	1.255,47	1.859,09	1.081,42	1.470,89	4.446,76
Mısır	303,31	368,42	343,43	509,23	482,24	153,82
Arpa	379,06	573,83	721,73	482,87	-71,40	409,43
Şeker	702,49	872,01	807,64	306,70	616,54	773,98
Ayçiçeği	41,41	48,75	76,19	70,74	45,51	55,69
Süt	1.214,09	1.673,78	1.326,60	1.213,57	-29,51	-261,80
Siğir eti	1.814,78	1.748,55	1.719,11	1.656,82	1.330,27	1.609,06
Koyun eti	168,90	21,90	121,14	279,68	320,99	349,66
Kümes hayvanları eti	400,95	746,17	763,87	419,33	593,67	673,47
Yumurta	21,86	359,19	346,67	269,53	103,97	589,24
Elma	-17,96	190,30	786,06	786,10	1.044,12	936,61
Pamuk	-725,10	-1.196,13	-725,25	-1.141,12	-759,32	-678,77
Üzüm	621,70	1.260,07	249,65	1.090,92	1.524,60	505,68
Patates	887,37	1.034,70	1.026,32	1.104,21	1.060,77	1.173,42
Tütün	27,12	9,71	124,38	-48,87	-57,85	-21,78
Domates	198,87	-913,54	-2.048,76	-2.612,15	-2.329,67	-1.892,85
Diğer PFD	4.846,11	4.830,58	5.249,00	3.924,32	3.835,96	6.330,05
A2. Çıktıya Dayalı Ödemeler						
Pamuk Primi	174,00	223,80	457,05	565,81	827,90	682,50
Süt Teşvik Primi	38,19	64,97	116,03	161,52	177,49	310,25
Siğir Eti Teşvik Primi	-	87,12	56,73	0,09	0,94	1,21
Koyun Eti Teşvik Primi	-	-	-	-	-	-
Kümes Hay. Eti Teşvik Prim	-	-	-	-	-	-
Çay Yaprağı Primi	-	40,13	69,23	81,92	88,24	102,09
Ayçiçeği Primi	71,91	68,85	107,37	165,30	203,11	114,58
Soya Fasulyesi Primi	9,56	5,79	2,42	3,67	8,35	-
Kolza Primi	0,15	0,62	0,38	0,09	1,19	-
Mısır Primi	-	-	57,32	191,40	209,37	71,41
Buğday Primi	-	-	185,17	471,52	300,47	673,14
Arpa Primi	-	-	20,90	53,32	-	-
Çavdar Primi	-	-	0,21	0,48	-	-
Yulaf Primi	-	-	0,21	0,22	-	-
Pirinç Tarlası Primi	-	-	2,51	27,45	10,00	-
Zeytinyağı Primi	12,69	-	-	-	6,84	2,78
Tiftik Primi	0,87	0,98	1,26	-	-	-
İpekböceği Primi	1,24	1,18	1,44	-	-	1,31
Arıcılık Primi	0,13	-	-	-	-	-
Tütün Primi	-	-	-	-	-	-

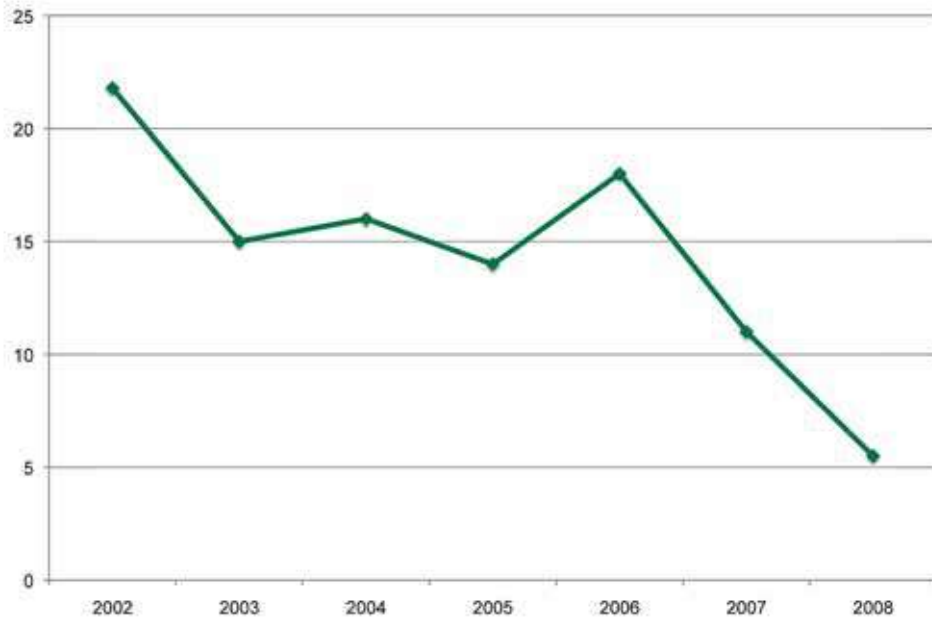
Kaynak: OECD

B. Türk Tarımının Yapısal Bileşenleri

Tarım desteği boyutunda son yıllardaki en önemli reform denemesi, 2000-2001 yıllarında IMF/Dünya Bankası destekli Tarım Reformu Uygulama Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiş, Doğrudan Gelir Desteği (DGD) politikasına geçilmeye çalışılmıştır. Ürün çeşitliliği yaratmak, belli ürün kategorilerinde aşırı devlet alımlarını -dolayısıyla israfı- engellemek gibi doğru amaçlar güden ve kuramsal açıdan olumlu bu politikalarından, son yıllarda gerek siyasi, gerekse teknik sebeplerle bir geriye dönüş görülmektedir. Nitekim, DGD politikası 2009'da resmen sona ermiştir¹⁴.

Doğrudan Gelir Desteği / Toplam Üretici Desteği (%)

Kaynak: OECD

Sonuç olarak, reform ihtiyacının halen çok bariz olduğu bir alan tarım destekleri olarak gözükmekte. Mali tarafta saydamlık açısından ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, verimlilik ve genel maliyetler açısından zaman içerisinde pek değişmeyen bir yapı ile karşı karşıyayız. Bu bağlamda DGD politikalarından eski yapıya doğru dönüşü, uzmanlar - örneğin OECD - olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte ölçek ekonomisi gibi faktörlerin yanında, tarım destek politikalarını da Türkiye'de tarım sektöründeki verimsizliğin temel nedenlerinden biri olarak görmektedir.

14) Bkz. Çakmak (2010)

C. Başlıca Ürünler

C. Başlıca Ürünler

C.1 BİTKİSEL ÜRETİM

C.1.1 Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler

Tahıl üretimi Türkiye tarımında önemli bir yer tutar. 2008 itibariyle uzun ömürlü bitkiler hariç işlenen 21,555 milyon hektarlık tarım alanının %76,4'ü tahıllar ve ekilen diğer bitkisel ürünlere ayrılmış durumdadır. Toplam alanın %60'ına yakını sadece tahıllara ayrılmıştır (Çakmak, 2008). Tahıl ekilen arazinin de %67'sinde buğday üretimi yapılır. En çok yetiştirilen tahıl olan buğday Türkiye'nin hemen her bölgesinde ekilebilirken, önde gelen tahıl ürünlerinden buğday, mısır, arpa ve çeltik ekilen alan ve ağırlık olarak, toplam tahılların %98'ini oluşturmaktadır.

Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler (2007-2008 Piyasa Yılı)

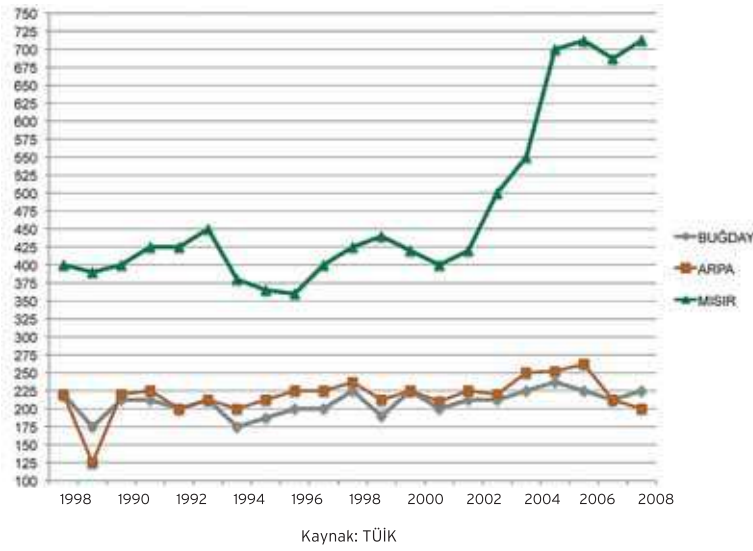
Ürün	Üretim (Bin Ton)	Kullanılabilir üretim	İthalat (Bin Ton)	Yurtiçi kullanım (Bin Ton)	Tüketim (Bin Ton)	Tohumluk Kullanım (Bin Ton)	İhracat (Bin Ton)	Kişi başına tüketim(kg)	Yeterlilik derecesi (%)
Tahıl (Toplam)	28.609	27.110	4.244	28.630	15.734	2.199	2.119	222.9	94.7
Arpa	7.307	6.868	199	7.058	69	686	10	1.0	97.3
Buğday (Toplam)	17.234	16.286	2.512	16.882	14.584	1.458	1.819	206.6	96.5
Buğday (Diğer)	14.525	13.726	2.479	14.646	12.746	1.214	1.461	180.6	93.7
Buğday (Durum)	2.709	2.560	33	2.236	1.838	244	357	26.0	114.5
Mısır	3.535	3.429	1.143	4.211	1.026	14	93	14.5	81.4
Yulaf	189	188	16	203	90	11	-	1.3	92.5
Çavdar	241	237	16	252	43	24	1	0.6	94.1
Diğer tahıllar	104	102	2	103	-	7	1	-1.0	99.0
Pirinç	389	385	236	637	613	11	21	8.7	60.5
Patates	4.246	4.174	55	3.992	3.488	384	237	49.4	104.6
Kuru baklagil (Toplam)	1.265	1.242	149	1.159	1.022	108	232	14.5	107.2
Kuru fasulye	154	153	65	215	199	11	2	2.8	70.9
Kırmızı mercimek	508	495	44	407	368	29	132	5.2	121.6
Nohut	505	499	9	412	342	60	95	4.8	121.0
Yeşil mercimek	27	26	27	52	48	3	1	0.7	50.0
Ayçiçeği	854	848	1.475	2.213	2.161	8	206	30.6	38.3
Kenevir	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Keten	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kolza	29	28	316	336	329	-	14	4.7	8.4
Pamuk	1.321	1.294	36	1.295	1.213	21	29	17.2	99.9
Soya	31	30	1.465	1.462	946	1	39	13.4	2.1
Şeker	-	1.708	34	1.746	1.720	-	151	24.4	97.8
Şeker Pancarı	-	12.415	15	12.429	-	-	0	-	99.9

Kaynak: TÜİK

Ağırlık olarak buğday üretimi tahıl üretiminin %61'ini oluştururken, bunu %20 ve %15'lik pay ile mısır ve arpa izlemektedir. %15'lik paya sahip mısır üretiminin tahıl arazisinin %5'inde yapıldığı düşünüldüğünde mısırın, buğday ve arpaya göre daha yüksek verimde üretildiği görülmektedir. Verimliliği, dekar başına yapılan üretimle ölçtüğümüzde ise mısır üretim verimliliğinde önemli bir artış gözlenirken, buğday ve arpada ise 1988-2008 arasında verimliliğin önemli bir değişim göstermediği ortaya çıkar. Mısır üretim verimindeki bu artışın daha çok hibrit tohum kullanımıyla sağlandığı ifade edilmektedir (Çakmak, 2008).

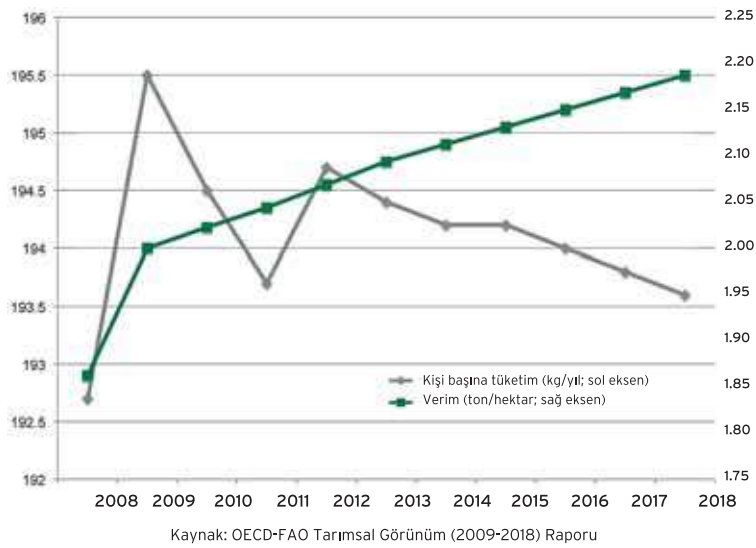

Başlıca Tahıllarda Verim (Kg/dekar)

OECD-FAO Tarımsal Görünüm (2009-2018) raporuna göre, Türkiye’de en fazla yetiştirilen hububat olan buğdayda, Türkiye’nin net ithalatçı konumu devam edecek ve 2018’e kadar üretimin iç tüketimi karşılama oranı %95 seviyesine yakın seyredecektir. 2010-2018 arası dönemde üretim veriminde yıllık %1 civarında artış tahmin edilmektedir. Benzer şekilde kişi başına tüketimde de önemli bir değişim öngörülüyor. Bu nedenlerle buğday üretimi konusunda olumlu bir potansiyel görünmüyor. Buğdaya göre yüksek verim elde edilen mısırın, gıda sanayinde özellikle tatlandırıcı olarak genişleyen kullanım alanı ile birlikte daha yüksek potansiyel sunduğu görüşünderiz.

Kişi Başına Buğday Tüketimi ve Buğday Üretim Verimi Projeksiyonu

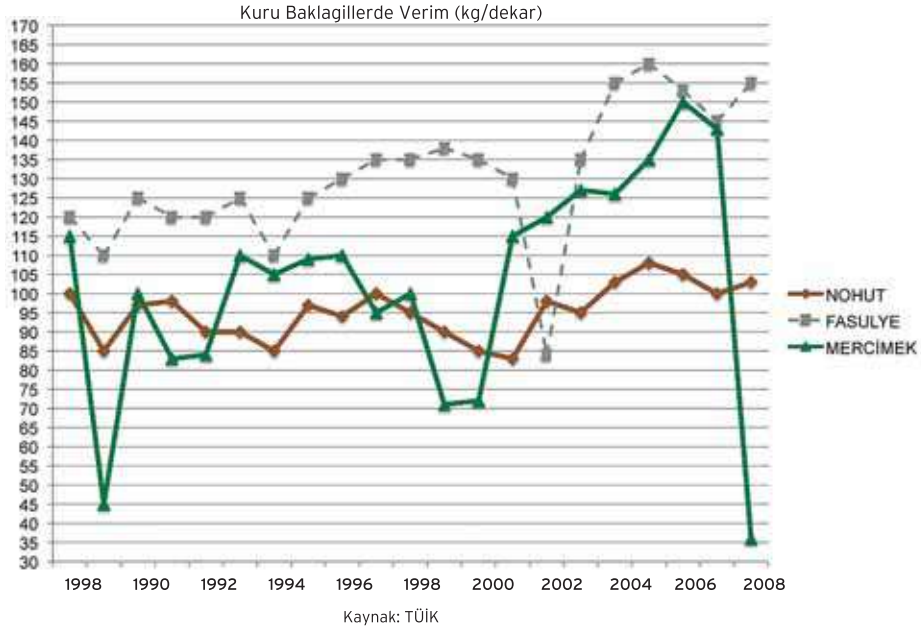

C. Başlıca Ürünler

Tahıllar dışında kuru baklagiller ile yağlı tohumlar da bu başlık altında incelenebilir. Kuru baklagiller ekimi, bakla, bezelye, nohut, fasulye (kuru), mercimek, börülce, burçak, buy ve mürdümük olarak yapılmaktadır. 2008 itibariyle alan ve üretim miktarı olarak ilk üçte sırasıyla nohut, mercimek ve fasulye yer almaktadır. Toplam baklagil alanının %52'si nohut, %33'ü mercimek ve %10'u fasulyeye ayrılmış durumdadır. Üretilen ürünün ağırlığı bakımından ise bu oranlar sırasıyla %61, %15 ve %18'dir.

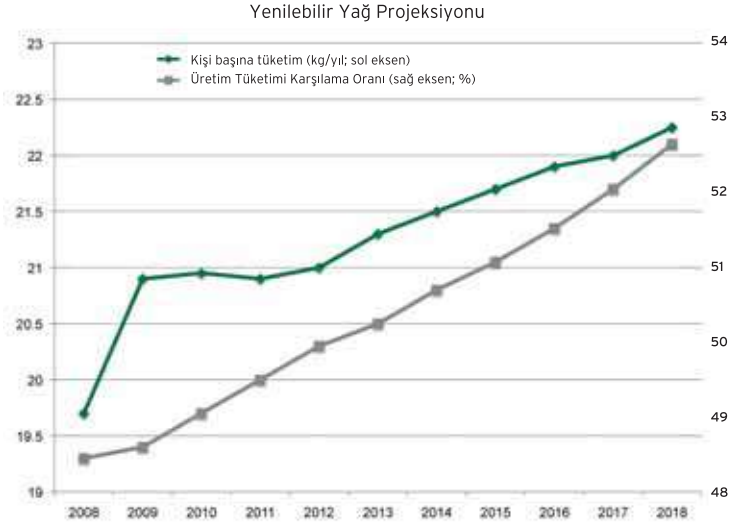
Başta gelen bu kuru baklagiller verim açısından incelendiğinde ise fasulyede 90'lı yılların ortasından itibaren kademeli bir artış gözlenirken, nohudun verimliliği ise sabit seyrediyor. Mercimek veriminde ise dalgalı bir seyir gözlenmektedir. Özetle Türkiye tarımındaki verimlilik sorunu kuru baklagillerde de kendisini hissettirmektedir.

Yağlı tohumlarda yüksek bir iç tüketim potansiyeli bulunmasına rağmen üretim yetersiz kalmaktadır. Yağlı tohumlar içerisinde üretimi en fazla yapılan bitki ayçiçeğidir. 2008 itibariyle ayçiçeği üretimi toplam yağlı tohum ekim alanının %86'sına yayılmış durumdadır. 2008 itibariyle 5,8 milyon dekar alanda ekimi yapılan ayçiçeği hem yağlık, hem çerezlik olarak kullanılabilir. Ayçiçeği üretimi ağırlık olarak toplam yağlı tohum üretiminin %43'üne denk gelmektedir. Üretilen diğer yağlı tohum ürünleri pamuk tohumu, kolza (kanola), yer fıstığı, soya, susam, keten tohumu, kenevir tohumu, haşhaş tohumu ve aspirdir.

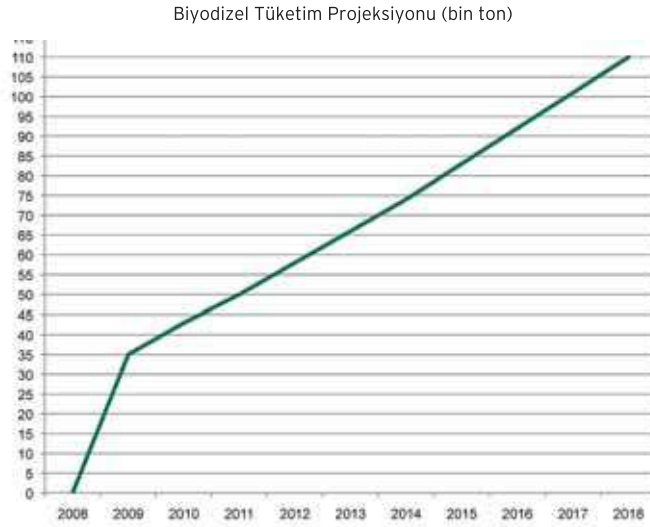
Türkiye'nin iklim ve toprak yapısı yağlı tohum bitkilerinin üretimi için oldukça uygun koşullar sağlasa da mevcut üretim iç talebe yetişmemektedir. OECD-FAO verilerine göre 2008 itibariyle bitkisel yağ tüketiminin sadece %49'u yurtiçi üretimden karşılanabilmektedir. OECD-FAO projeksiyonlarına göre 2008'de yıllık 19,2 litre olan kişi başına tüketimin 2018'de 22,1 litreye (yıllık ortalama %1,4'lük artış ile) ulaşması öngörülmektedir. Bu veriler, ithal ürünlerle rekabet edilebilecek bir ölçekte üretim yapılması durumunda bitkisel yağ sektörünün ilgiye değer bir alan olduğunu göstermektedir. Nitekim, projeksiyonlar 2010-2018 yılları arasında yenilebilir bitkisel yağlarda üretimin tüketimi karşılama oranının %50'ler civarında kalacağını göstererek bu görüşü desteklemektedir. Tahminlere göre Türkiye ekonomisi 2010'da 767 bin ton olarak tahmin edilen net ithalatını 2018'e kadar arttırarak 888 bin tona çıkartacaktır. Kişi başına tüketimin ise tahmin ufku boyunca yıllık ortalama %1,4 oranında artış göstermesi beklenmektedir.

Kaynak: OECD-FAO Tarımsal Görünüm (2009-2018) Raporu

Gıda ve yem olarak oldukça yüksek oranda kullanılan yağlı tohum bitkileri için tüketim alternatifi sunan başka bir alan da biyodizel üretimdir. Petrol fiyatlarının yüksekliği ve yenilenebilir enerjiye olan talep, biyodizel üretimi ve dolayısıyla yağlı tohum bitkileri için ciddi bir potansiyel yaratmaktadır. OECD-FAO Tarımsal Görünüm (2009-2018) raporunda yer alan biyodizel tüketim projeksiyonları her ne kadar fosil yakıtlar yanında oldukça düşük seviyelerde kalsa da, 2010-2014 arasındaki ortalama %16,3'lük tüketim büyümesi, üretilen yağlı tohumların bu yeni alanda da değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Kaynak: OECD-FAO Tarımsal Görünüm (2009-2018) Raporu

C. Başlıca Ürünler

C.1.2 Sanayi Bitkileri

Tekstilde kullanılan ham bitkiler olarak gruplandırılabilir bu ürünler pamuk, keten ve kenevir. 2008 itibariyle, pamuk üretimi bu grupta üretimin %100'e yakınına kapsamakta olup, keten ve kenevir lifi üretimi yok denecek kadar azdır. 2008 itibariyle 4 milyon 950 bin dekar alanda 673,4 bin ton pamuk lifi üretilmiştir. Pamuk lifi üretiminde verim açısından 1990'lardan başlayarak birkaç yıl öncesine kadar artış gözlenmektedir.

C.1.3 Sebze ve Meyveler

Türkiye çok sayıda sebze ve meyve ürününde oldukça ilerlemiş bir noktada bulunmaktadır. 2008 yılı itibariyle 836 bin hektar alanda sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu rakam toplam işlenen tarım alanlarının %4'üne denk gelmektedir. 2007/2008 piyasa yılında Türkiye'de üretilen sebze miktarı 23,7 milyon tondur. Domates, karpuz, kuru soğan, biber, salatalık ve kavun sırasıyla ağırlık bakımından en fazla üretilen ürünlerdir. (2007/2008 piyasa yılı itibariyle üretilen toplam sebze miktarının %42'sini domates oluşturmaktadır.) Bu ürünler dışında Türkiye'de yetiştirilen başlıca sebze ürünleri patlıcan, havuç, lahana, taze fasulye, marul, kabak, ıspanak, pırasa, taze soğan ve turptur. Bezelye, bakla, bamya, sarımsak ve semiz otu da sayılanlar kadar olmasa da üretimi yapılan diğer mahsullerdir.

Sebze ürünlerinde Türkiye'nin üretimi iç tüketimi fazlasıyla karşılamaktadır. Yurtiçi kullanımın, kullanılabilir üretime oranı olarak tanımlanan yeterlilik derecesinin 2007/2008 piyasa yılı için sarımsak ve taze fasulye için %100'e yakın, diğer sebze ürünleri için %100'ün üzerinde olduğu gözlenmektedir. Domateste bu oran %111,5'tir. Türkiye; Avrupa Birliği, Ortadoğu, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Doğu Avrupa ülkelerine önemli miktarlarda sebze ihracatı yaparken, sezon dışı ihtiyacı karşılamak ve gıda sanayi tarafından ihtiyaç duyulan çeşitleri karşılamak amacı ile az miktarda ithalat yapmaktadır.

Meyveler, sert kabuklular ve içecek bitkileri grubunda üretim açısından önde gelenler üzüm, elma ve portakaldır. Bu ürünleri sırasıyla çay, mandalina ve limon takip etmekte. Antep fıstığı, armut, ayva, badem, ceviz, çilek, dut, erik, fındık, greyfurt, incir, kayısı, kestane, kiraz, muz, nar, şeftali, turunç ve vişne ise üretimi yapılan diğer meyvelerdir. Bu ürünlerin hemen hemen hepsinde yeterlilik oranı %100'ün üzerindedir. Sadece muzda 2007/2008 piyasa yılı itibariyle yeterlilik derecesi %43,7 gibi düşük bir orandadır. Fındıkta bu oran %993, incirde %572, kayısıda %802, greyfurtta %833'tür. Türkiye bu ürünlerde iç tüketime oranla oldukça yüksek oranda ihracat yapmaktadır.

Türkiye üretim değeri olarak Dünya'da birinci olduğu fındık, kiraz ve kayısıda miktar bakımından sırasıyla %76,1, %18 ve %20,6 paya sahip bulunmaktadır.

Meyveler, Sert Kabuklular ve İçecek Bitkileri Verileri (2007-2008 Piyasa Yılı)

Ürün	Üretim (Ton)	Kullanılabilir Üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Tüketim (Ton)	İhracat (Ton)	İhracat -AB 27 (Ton)	Kişi Başına Tüketim (kg)	Yeterlilik Derecesi (%)
Antepfıstığı	73.416	71.581	43	67.943	65.225	2.988	2.012	0.92	105.4
Armut	356.281	338.111	2.714	327.885	301.654	12.940	4.857	4.27	103.1
Ayva	95.015	89.314	18	84.853	78.064	4.479	3.364	1.11	105.3
Badem	50.573	49.839	10.130	53.316	52.250	6.653	1.134	0.74	93.5
Ceviz	172.572	168.430	39.572	205.087	200.165	2.915	871	2.84	82.1
Çay	1.145.321	973.523	17.022	978.526	949.170	12.019	7.765	13.45	99.5
Çilek	250.316	243.307	183	207.982	191.343	35.508	20.212	2.71	117.0
Dut	61.665	56.732	469	56.373	51.863	828	490	0.73	100.6
Elma	2.457.845	2.330.037	32.430	1.996.745	1.837.005	365.722	298.094	26.02	116.7
Erik	240.874	204.020	724	196.040	180.357	8.704	6.237	2.56	104.1
Fındık	530.000	525.230	7.462	52.884	51.297	415.636	328.314	0.73	993.2
Greyfurt	162.621	159.043	6.593	19.103	17.575	146.533	84.153	0.25	832.6
İncir	210.152	205.529	6.489	35.927	33.053	176.035	122.665	0.47	572.1
Kayısı	589.732	564.963	3.812	70.432	64.797	513.526	202.774	0.92	802.1
Kestane	55.100	51.684	726	51.912	50.355	498	236	0.71	99.6
Kiraz	398.141	378.632	234	312.602	287.594	66.264	42.280	4.07	121.1
Limon	651.767	640.687	16.999	405.988	373.509	251.698	68.494	5.29	157.8
Mandalina	744.339	736.151	903	462.475	425.477	274.579	51.446	6.03	159.2
Muz	189.107	183.812	237.235	421.019	387.337	28	-	5.49	43.7
Nar	106.560	104.748	1.939	91.658	84.325	15.029	6.637	1.19	114.3
Portakal	1.426.965	1.375.594	146.491	1.265.209	1.163.992	256.876	52.489	16.49	108.7
Şeftali	539.435	519.476	2.995	501.537	461.414	20.934	5.035	6.54	103.6
Turunc	2.972	2.907	6.508	2.789	2.566	6.626	203	0.04	104.2
Üzüm	3.612.781	3.508.010	22.826	2.539.592	2.080.280	1.064.596	779.680	29.47	138.1
Vişne	180.917	172.414	-	172.378	158.588	36	36	2.25	100.0

Kaynak:TÜİK

Her ne kadar meyve üretimi yurtiçi tüketimi fazlasıyla karşılarsa da, Türkiye'de meyve suyu tüketiminde son yıllarda gözlenen artış, söz konusu sanayide kullanılan meyveler bakımından cazip imkanlar sunar. Meyve Suyu Endüstrisi Derneği (MEYED) verilerine göre 2008 yılında Türkiye'de meyve suyu üretimi için 771 bin ton meyve kullanılmıştır (2000: 433 bin ton). Hammadde olarak %43,3 ile elma ilk sırayı alırken, elmanın ardından %15,4 ile şeftali, %9,7 ile kayısı ve %8,3 ile portakal gelmektedir. Türkiye'de halihazırda üretilmekte olan portakal türleri, sanayi tipi olmadığı için meyve suyu üretiminde yeterince kullanılamamaktadır. Bu nedenle portakalın, meyve suyu üretimi içerisindeki ağırlığı, üretimdeki payına göre sınırlı kalmaktadır.

2008 yılı için Türkiye'de kişi başına meyve suyu tüketimi 10,8 litre iken bu rakam Avrupa'da 25 litre civarındadır. 2003'te 5,1 litre olan tüketimin 2008'de 2 katına çıkması ve halen Avrupa ortalamasının oldukça altında bulunması sektör açısından umut vaat etmektedir. Sektörün son 5 yılda yüzde 20 yıllık ortalama büyüme oranını yakalaması Türkiye'deki meyvecilik yatırımlarını da arttırmıştır. Dünya'nın en büyük portakal suyu üreticilerinden Brezilyalı Cutralle; Anadolu ve Özgörkey Grupları, Anadolu Etap çatısı altında sert çekirdekli meyvelerin suyunu üretmek için büyük ölçekli meyve üretim yatırımlarına başlamıştır. Hintli Jain'in Ortadoğu ve Avrupa pazarında rekabet edebilmek için yatırımlarını Türkiye'ye kaydırması bu alana yapılan yatırımları gösteren önemli işaretlerden bir diğeridir (Referans, 15 Nisan 2010).

MEYED, meyve suyu sektörünün 800 bin ton meyve ihtiyacının 4 yılda 1,5 milyon tona ulaşacağını tahmin ederken, tarım sektörünün genel sıkıntısı olan mevcut tarımsal işletme yapısının küçük parsellerden oluşması, sektörün meyve temininde de sorunlar yaratabiliyor. Tarım Bakanlığı'nın fidan yatırımlarını %50 oranında desteklemesi bu alandaki yatırımları hızlandırırken, çeşitli meyve suyu firmaları meyve üreticilerine fidan dağıtarak meyve arzını sağlamaya çalışmaktadır.

Meyve suyu tüketiminin büyüklüğü yıllık 1,2 milyar TL olarak ifade edilirken, bunun 5 yıl içerisinde 3 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir.

C. Başlıca Ürünler

C.2 KÜÇÜKBAŞ VE BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK, KANATLI HAYVAN SEKTÖRÜ

Hayvancılık sektörünün önemi son aylarda özellikle kırmızı et fiyatlarında yaşanan sert yükselişin etkisi ile bir kez daha gündeme geldi. Bitkisel üretimin bazı alanlarında olduğu gibi, yüksek potansiyeline rağmen hayvancılık sektörü de çeşitli sorunlarla boğuşmakta. Fakat, hayvancılık sektörü altında inceleyeceğimiz kanatlı hayvan sektörü ulaştığı üretim teknikleri düzeyi ile hayvancılığın yaşadığı temel altyapı sorunlarından kısmen sıyrılmış gözükmemektedir (Çakmak, 2008).

Türkiye'de büyükbaş hayvana sahip tarımsal işletmelerinde, yaygın eğilimin oldukça az sayıda hayvana sahiplik olduğu görülür. 1-4 arası büyükbaş hayvana sahip işletmelerin oranı %59,7 iken 50 hayvan üzeri varlığa sahip işletmelerin oranı sadece %0,7'dir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde de benzer bir durum söz konusudur.

2008 itibarıyla Türkiye'de 10,9 milyon adet büyükbaş hayvan varlığı tespit edilmiştir. 1991'de 12,3 milyon adet olan büyükbaş hayvan sayısının 2003 yılına kadar kademeli düşüş göstererek 9,9 milyona gerileyip, ardından kademeli bir şekilde yükseldiği gözlenmiştir.

1991'den 2008'e kültür sığıru varlığı hem adet olarak hem de yüzdesel olarak artarken yerli sığıru miktarı her iki bakımdan da azalma gösterdi. Melez sığıru varlığının da adet olarak çok fazla artmasa da toplam içerisindeki payının artması, olası bir verimlilik artışını engelleyen bir unsur olarak saptanmıştır. Damızlık belgeli hayvan darboğazı yukarıda bahsedilen yapısal dönüşümün hızını yavaşlatan bir engel olarak gösteriliyor (Çakmak, 2008).

Tür ve Irklarına Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları

	Sığıru (Kültür)	Sığıru (Melez)	Sığıru (Yerli)	Manda
1991	1.253.865	4.033.375	6.685.683	366.150
1992	1.337.410	4.131.507	6.481.990	352.410
1993	1.442.000	4.342.000	6.126.000	316.000
1994	1.512.000	4.543.000	5.846.000	305.000
1995	1.702.000	4.776.000	5.311.000	255.000
1996	1.795.000	4.909.000	5.182.000	235.000
1997	1.715.000	4.690.000	4.780.000	194.000
1998	1.733.000	4.695.000	4.603.000	176.000
1999	1.782.000	4.826.000	4.446.000	165.000
2000	1.806.000	4.738.000	4.217.000	146.000
2001	1.854.000	4.620.000	4.074.000	138.000
2002	1.859.786	4.357.549	3.586.163	121.077
2003	1.940.506	4.284.890	3.562.706	113.356
2004	2.109.393	4.395.090	3.564.863	103.900
2005	2.354.957	4.537.998	3.633.485	104.965
2006	2.771.818	4.694.197	3.405.349	100.516
2007	3.295.678	4.465.350	3.275.725	84.705
2008	3.554.585	4.454.647	2.850.710	86.297

Kaynak: TÜİK Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2008

Burada bir parantez açarak, küçükbaş hayvan ihracatının artması sonucu fiyat açısından son zamanlarda üzerinde oldukça yoğun tartışmaların yaşandığı et ve süt üretimi konusunda projeksiyonlara değinmek isteriz.

OECD-FAO projeksiyonlarına göre Türkiye'nin büyükbaş hayvan eti üretimi 2010-2018 arasında yıllık ortalama %2,4 artarak 448,2 bin tona ulaşacak. Tüketimin söz konusu dönemde üretimin altında kalacağı öngörülmüşken, 2008'de 3,4 kilogram olan büyükbaş hayvan eti tüketiminin 2018'de 3,5 kilograma yükselmesi öngörülmüştür. Raporumuzu hazırladığımız günlerde et fiyatları önemli yükselişler gösterirken, et piyasasının geleceğini belirleyebilecek ithalat serbestisinin getirilmesinin yatırım kararları üzerinde büyük etki yaratması beklenebilir.

Büyükbaş Hayvan Eti Projeksiyonu (bin ton)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Üretim	360,0	366,1	373,0	383,6	394,1	402,5	409,6	420,9	429,6	437,7	448,2
İthalat	2,0	2,1	0,6	2,3	2,4	2,5	2,6	2,7	2,8	2,9	3,0
Tüketim	366,5	361,3	370,3	379,00	389,8	395,4	401,1	407,7	414,4	419,5	428,7
Nihai Stoklar	23	21,70	24,38	23,18	24,23	24,88	29,06	25,75	27,17	27,72	27,94
İhracat	0,5	8,1	0,6	8,1	5,7	8,9	9,9	16,2	16,5	20,6	22,2
Ticaret Dengesi	-1,5	6,1	0,0	5,8	3,3	6,4	7,4	13,5	13,7	17,7	19,2
Üretim/Tüketim (%)	98,2	101,3	100,7	101,2	101,1	101,8	102,1	103,2	103,7	104,4	104,5
Kişi başına tüketim (kg/yıl)	3,4	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5

Kaynak: OECD-FAO Tarımsal Görünüm (2009-2018) Raporu

Yine aynı projeksiyonlarda, 2008'de 12.195 bin ton olan süt üretiminin 2010-2014 yılları arasında yıllık ortalama %2,6 artış göstererek 14.337 bin tona ulaşacağı belirtilmektedir. 2008'de 709 kilogram olan hayvan başına süt veriminin ise 2014'te 773 kilograma ulaştıktan sonra 2018'de 823 kilograma çıkacağı öngörülmüştür. 2008 yılında Türkiye'de süt verimi hayvan başına yıllık 709 kg iken AB-27'de bu rakam 6,2 tondur. Süt verimi açısından bu karşılaştırmada önemli bir değişiklik beklenmemektedir.

Son yirmi yılda, yerli koyun, merinos koyun, keçi ve tiftik keçisinden oluşan küçükbaş hayvan varlığında da sert düşüş görüldü. Gerek güvenlik sıkıntıları nedeniyle mera kullanımının azalması, gerekse de küçükbaş hayvancılıkta gelirlerin düşmesi nedeniyle 1991 yılında 51,2 milyon adet olan küçükbaş hayvan sayısı 2008 yılına kadar kademeli bir biçimde düşerek 29,6 milyona adete gerilemiştir.

Tür ve Irklarına Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları

	Koyun (Yerli)	Koyun (Merinos)	Keçi (Kıl)	Keçi (Tiftik)
1991	39.590.493	841.847	9.579.256	1.184.942
1992	38.575.828	840.110	9.439.600	1.014.340
1993	36.709.000	832.000	9.192.000	941.000
1994	34.823.000	823.000	8.767.000	797.000
1995	32.985.000	806.000	8.397.000	714.000
1996	32.234.000	838.000	8.242.000	709.000
1997	29.376.000	862.000	7.761.000	615.000
1998	28.560.000	875.000	7.523.000	534.000
1999	29.425.000	831.000	7.284.000	490.000
2000	27.719.000	773.000	6.828.000	373.000
2001	26.213.000	759.000	6.676.000	346.000
2002	24.473.826	699.880	6.519.332	260.762
2003	24.689.169	742.370	6.516.088	255.587
2004	24.438.459	762.696	6.379.900	230.037
2005	24.551.972	752.353	6.284.498	232.966
2006	24.801.481	815.431	6.433.744	209.550
2007	24.491.211	971.082	6.095.292	191.066
2008	22.955.941	1.018.650	5.435.393	158.168

Kaynak:TÜİK Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2008

C. Başlıca Ürünler

Yerli koyunlar 2008 itibariyle toplam küçükbaş hayvan sayısının %77,6'sını oluştururken, yapağısı kaliteli yün kumaşların yapımında kullanılan ve et verimi açısından da yüksek randımanlı bir koyun ırkı olan Merinos ise küçükbaş hayvan sayısının sadece %3,4'ünü oluşturmaktadır. Son yıllarda Merinos payı her ne kadar artış gösterse de halen oldukça düşük seviyelerde bulunmaktadır. Ilıman ve yağışlı iklimi sevmeyen, step (bozkır) karakterindeki bölgelerde daha iyi yetişen ve birçok çeşidi bulunan Merinos ırkı, ilk defa 1843 yılında İspanya'dan ithal edilmiş olmasına rağmen sayı olarak çok düşük düzeylerde kalmıştır. Merinos varlığı Türkiye'de daha çok batı bölgeleri ile sınırlı kalmaktadır (Çakmak, 2008).

Keçi sayısı, küçükbaş hayvan sayısına paralel olarak azalırken, 1991 ile karşılaştırıldığında toplama oran olarak değişiklik göstermemiştir. Tiftik keçisi sayısı ise hem azalmış, hem de oran olarak 1991'deki %2,3'ten 2008'de 0,5'e gerilemiştir.

Raporumuzun ilk bölümünde bahsettiğimiz gibi hayvancılıkta dünyadaki standartları en yakından takip eden sektör tavukçuluk sektörüdür ve uzmanlara göre bu sektörde gerek yumurta gerekse piliç eti üretiminde gelineen seviye, gelişmiş ülkeler seviyesinden geri değildir (Çakmak, 2008).

Gerek bitkisel üretim gerek büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta görülenin aksine kanatlı hayvan sektöründe üretim oldukça yüksek oranlı artışlar göstermektedir. Yumurta tavuğu, hindi, kaz ve ördeği kapsayan sektörde toplam hayvan sayısı 1991'deki 145 milyondan 2008'de 249 milyona yükselmiştir. 1994, 2001 ve son yaşadığımız küresel finansal krizi nedeniyle sektörün sahip olduğu hayvan sayısında geçici olarak önemli düşüşler görüldüğü gözlenmektedir. Sektörün tamamına yakını yumurta tavuğu ve et tavuğu üretiminden oluşurken, hindi, kaz ve ördek üretiminin toplam hayvan sayısındaki payı 2008 verilerine göre %2'nin altındadır. Yumurta tavuğu sayısının toplamdaki payı kademeli bir biçimde düşerken, et tavuğunun payı artmaktadır.

Türlerine Göre Kümes Hayvanları Sayısı

	Yumurta Tavuğu	Et Tavuğu(Broiler)	Hindi	Kaz	Ördek
1991	50.826.656	88.379.548	3.132.676	1.599.831	1.112.015
1992	52.224.952	100.305.100	3.332.794	1.752.495	1.154.743
1993	58.179.047	120.080.935	3.340.241	1.687.596	1.171.961
1994	57.842.034	125.842.269	3.441.995	1.719.833	1.186.891
1995	57.324.654	71.689.773	3.291.000	1.745.163	1.199.925
1996	53.883.070	99.073.900	3.063.540	1.641.915	1.093.860
1997	61.401.783	104.870.702	5.327.501	1.794.610	1.828.792
1998	69.722.271	167.275.380	3.805.345	1.771.327	1.339.468
1999	71.885.207	167.862.730	3.762.516	1.670.916	1.294.824
2000	64.709.040	193.459.280	3.681.558	1.496.604	1.104.176
2001	55.675.750	161.899.442	3.254.018	1.397.560	913.748
2002	57.139.257	188.637.066	3.092.408	1.400.136	832.091
2003	60.399.520	217.133.076	3.994.093	1.336.775	810.910
2004	58.774.172	238.101.895	3.902.346	1.250.634	770.436
2005	60.275.674	257.221.440	3.697.103	1.066.581	656.409
2006	58.698.485	286.121.360	3.226.941	830.081	525.250
2007	64.286.383	205.082.159	2.675.407	1.022.711	481.829
2008	63.364.818	180.915.558	3.230.318	1.062.887	470.158

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2009

Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçılar Birliği (BESD-BİR) sektörde 2007 itibariyle yaklaşık 12.650 broiler, 2.800 yumurta kümesi olduğunu ifade ederken, bu rakamlarının yüksekliğine rağmen et üretiminin oldukça büyük bir bölümü sınırlı sayıda işletme tarafından yapılmaktadır. 2006'da piliç eti üretiminin yaklaşık %90'ı 40 civarında işletme tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de piliç eti üretiminde en yüksek paya Doğu Marmara sahipken, yumurta üretiminde Batı Anadolu öne çıkmaktadır (Çakmak, 2008).

Toplam kanatlı eti üretimi 2002-2007 döneminde yıllık ortalama %9,8 artış göstererek 2007 itibariyle 1,1 milyon tona ulaşmıştır.

Kanatlı Eti Üretim ve Tüketim İstatistikleri (ton)

	Piliç Eti Üretimi	Hindi Eti Üretimi	Köy ve Yum. Tavukları ve Diğer Kan. eti Üretimi	Toplam Kanatlı Eti Üretimi	Üretim Artışı (%)	İhracat İthalat Farkı	Kişi Başına Tüketim (kg/yıl)
1990	162.569	-	54.190	216.759	-	-372	3,82
1991	179.073	-	59.691	238.764	10,15	311	4,13
1992	216.214	-	72.071	288.285	20,74	612	4,90
1993	276.501	-	92.167	368.668	27,88	-937	6,12
1994	233.510	-	77.837	311.347	-15,55	-12.227	4,89
1995	313.154	2.646	101.739	417.539	34,11	-4.875	6,62
1996	415.155	3.223	135.162	553.540	32,57	-4.889	8,64
1997	493.271	2.678	120.640	616.589	11,39	-4.420	9,47
1998	497.720	9.577	114.853	622.150	0,90	-5.450	9,37
1999	557.666	18.270	80.142	656.078	5,45	-2.398	9,77
2000	662.096	23.265	67.021	752.382	14,68	-1.854	11,05
2001	592.567	38.991	41.813	673.371	-10,50	-12.416	9,60
2002	620.581	24.582	60.043	705.206	4,73	-6.909	10,01
2003	768.012	34.078	51.255	853.345	21,01	-9.175	11,94
2004	940.889	46.248	58.295	1.045.432	22,51	-11.711	14,44
2005	978.400	53.530	52.850	1.084.780	3,76	-30.922	14,53
2006	945.779	45.750	40.250	1.031.779	-4,89	-17.832	13,81
2007**	1.012.000	33.000	55.000	1.100.000	6,61	-24.775	15,23

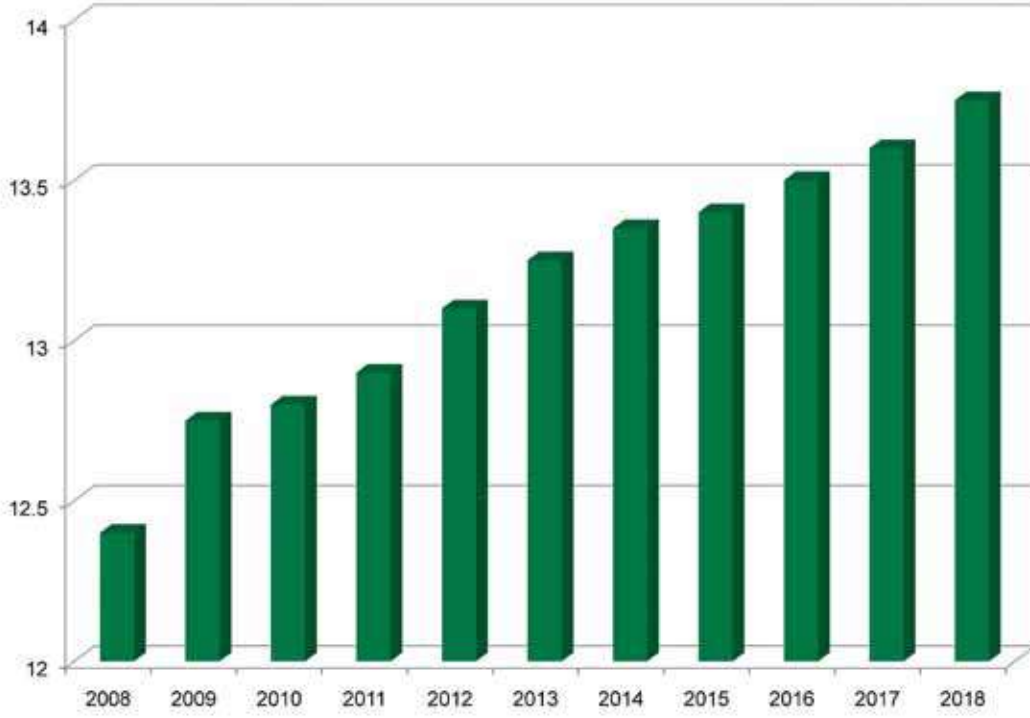
Kaynak : BESD-BİR

Türkiye'de kanatlı hayvan eti tüketimi son 20 yıl içerisinde önemli yükselişler gösterse de AB ortalamasına göre halen oldukça düşük seviyelerde bulunmaktadır. 1990'da yıllık 3,8 kg olan kişi başına tüketim, 2000'de 11, 2007'de ise 15,2 kg olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği'nde ise yıllık tüketim 20 kg üstündedir. Bu açıdan bakıldığında sektörün talep potansiyeli yüksek görünmektedir. Diğer taraftan OECD-FAO kişi başına kümes hayvanları eti tüketim rakamını 2008 için 12,5 kg olarak vermektedir.

C. Başlıca Ürünler

Kümes Hayvanları Eti Tüketim Projeksiyonu (Kişi başına; kg)

Kaynak: OECD-FAO Tarımsal Görünüm (2009-2018) Raporu

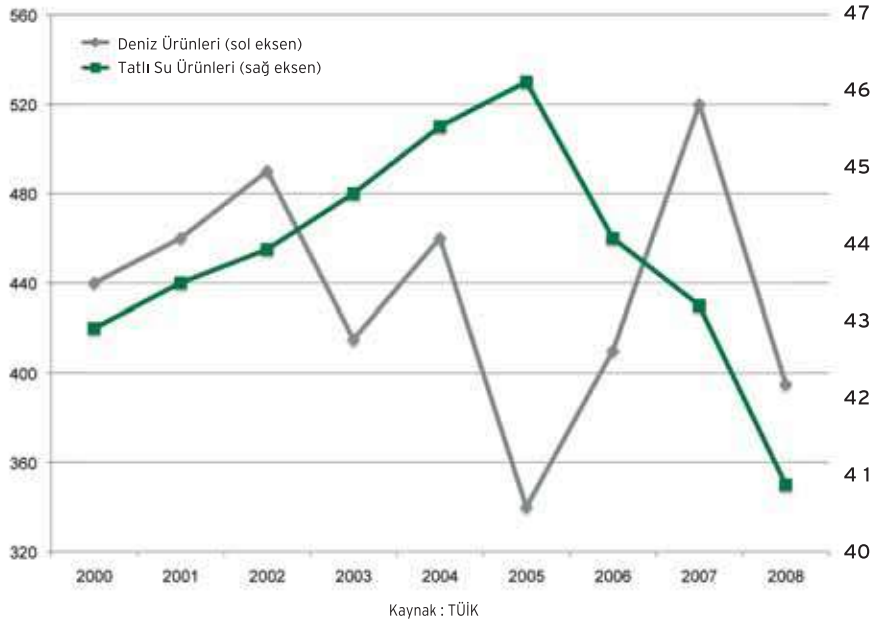
Kota engelleri ve teknik koşulların aşılamaması tavukçuluk sektörünün ihracatını azaltan faktörler olarak öne çıkmaktadır. 2007 itibariyle, Vietnam, Azerbaycan, Tacikistan, Bosna Hersek; kanatlı hayvan sektörü ürünlerinin ihracatı açısından en önemli ülkeler konumundadır. 2007'de gerçekleştirilen 44,5 milyon dolarlık kanatlı eti ve sakatatı ihracatının 18,5 milyon dolarlık bölümünü tek başına Vietnam'a gerçekleştirilen tavuk ayağı ihracatı oluşturmuştur (Kaynak: BESD-BİR).

C.3 BALIKÇILIK

Türkiye'de balıkçılık 3 grup altında toplanabilir. Bunlar, avlanan deniz ürünleri ve tatlı su ürünleri ile kültür balıkçılığı olarak sıralanabilir. Avlanan deniz ürünleri ve tatlı su ürünlerine ilişkin üretim miktarları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. 2000-2008 arasında elde edilen ürün miktarları her iki alanda da dalgalanma gösterse de, doğal koşullara bağımlılık ürün miktarında önemli artışları engelleyen bir unsur olarak görünüyor. 2008 itibariyle avlanan 396 bin ton deniz ürününde hamsi ağırlık bakımından %64 paya sahipken, onu %10'luk payla barbunya takip ediyor.

Avlanan Deniz ve Tatlı Su Ürünleri (Bin Ton)

İnci kefalı, sazan ve gümüş 2008'de avlanan 41 bin ton tatlı su ürününde sırasıyla %29, 28 ve 16 payla ilk 3 sırada yer almıştır. Avlanan deniz balıkları ve tatlı su ürünlerine ilişkin detaylı tabloları ekte sunulmuştur.

Su ürünleri alanında üretimin doğa şartları ile en az ilişkili olduğu kültür balıkçılığına biraz daha yakından bakılınca bu grubun 2001 ve 2002'de sırasıyla %14,9 ve %9 oranında daraldıktan sonra 2003-2008 arası dönemde yıllık ortalama %16,7 büyüme gösterdiği gözlenir. Sektör üretimi 2008'de %8,8 büyüyerek 152,2 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

İç sularda yapılan kültür balıkçılığının hemen hemen tamamı alabalık yetiştiriciliği olurken, denizde yapılan yetiştiricilikte levrek ve çipura, üretimin tamamına hakim durumda.

Yetiştiricilik Üretimi 2000-2008 (ton)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İçsu									
Alabalık	42.572	36.827	33.707	39.674	43.432	48.033	56.026	58.433	65.928
Aynalı sazan	813	687	590	543	683	571	668	600	629
Deniz									
Alabalık	1.961	1.240	846	1.194	1.650	1.249	1.633	2.740	2.721
Çipura	15.460	12.939	11.681	16.735	20.435	27.634	28.463	33.500	31.670
Levrek	17.877	15.546	14.339	20.982	26.297	37.290	38.408	41.900	49.270
Midye	321	5	2	815	1.513	1.500	1.545	1.100	196
Karides	27	-	-	-	-	-	-	-	-
Diğer	-	-	-	-	-	2.000	2.200	1.600	1.772
Toplam	79.031	67.244	61.165	79.943	94.010	118.277	128.943	139.873	152.186

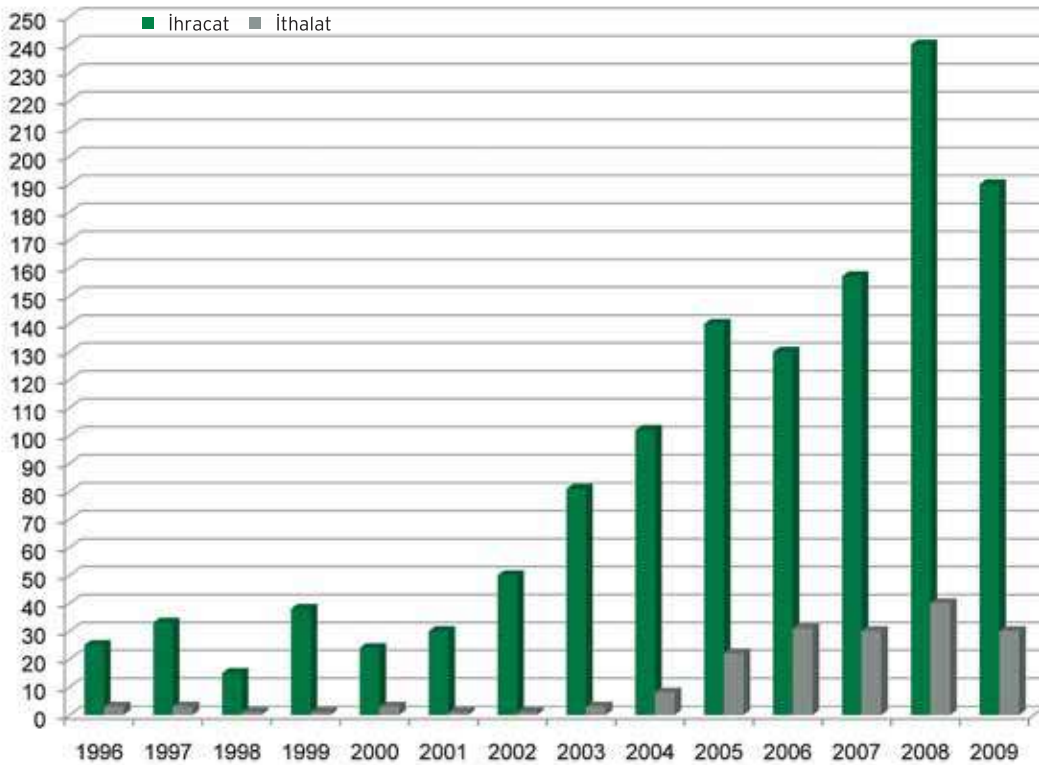
Kaynak: TÜİK

C. Başlıca Ürünler

Türkiye su ürünlerinde net ihracatçı konumundadır. 2009 yılında Türkiye 189 milyar dolarlık ihracat ve 31 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. Balıkçılık sektörü dış ticareti son 10 yılda çok yüksek oranlı bir büyüme kaydederken, sektörün ihracatı yıllık ortalama %22,4, ithalatı ise %60 oranında büyümüştür.

Balıkçılık Sektörü Dış Ticareti (milyon \$)

Kaynak: TÜİK

Su ürünleri Müktesebatı Uyum Merkezi tarafından hazırlanan su ürünleri sektör raporuna göre, 2007 itibariyle Türkiye'de kişi başına su ürünleri tüketimi 8 Kg civarındadır. Türkiye'deki su ürünleri tüketimi Avrupa ortalamasının oldukça altındadır. 2006 itibariyle Avrupa ortalaması kişi başına 22,7 Kg iken, bu rakam İspanya'da 40,5 Kg'dir. Kişi başına tüketimin Avrupa ortalamasının oldukça altında kalması, doğal şartlardan görece bağımsızlığı nedeniyle özellikle kültür balıkçılığı konusunda ciddi bir potansiyel bulunduğunu göstermektedir.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

D.1 GIDA SANAYİ

D.1.1 Genel Değerlendirme

Çalışmamızın temel amacı Türkiye’de tarım sektörünün fotoğrafını çekmek olsa da, böyle bir çalışma tarımsal mahsulün çok büyük bir kısmının girdi olarak kullanıldığı gıda ve içecek sanayini incelemeyi bütünlüğe kavuşturamazdı. Bu yüzden, çok fazla detaya inmemekle beraber, gıda ve içecek sanayinin de eldeki son veriler ışığında bir fotoğrafını çekmeyi uygun gördük.

Tarım, hayvancılık ve su ürünlerinden oluşan girdilerin endüstriyel teknikler kullanılarak insan besinine dönüştürülmesine gıda sanayi denilir. 2007 yılı itibarı ile dünyada gıda sanayi satışları 2 trilyon dolar ile toplam küresel hasılanın %15’ini oluşturdu. Türkiye’de ise 2008 yılında GSYİH’nin %19’unu oluşturan gıda sektörünün iç tüketimi 120,6 milyar dolar, net dış satışlar ise bütün ürünleri dahil 3,2 milyar dolar olmuştur (bkz. Gıda Sanayi’nden Fotoğraflar).

Gıda Sanayi’nden Fotoğraflar (ISPAT, 2008)

- Gıda ve içecek sektörü tüketiminin 2008 GSYİH içindeki payı %19 oldu.
- Sektörde faaliyet gösteren firmaların %21,4’ü unlu mamüller, %19,8’i meyve ve sebze işleme, %14,7’si ise süt ve ürünleri alanında faaliyet gösteriyor.
- Ülkede toplam gıda üretimi kapasitesi 127 milyon ton, içecek kapasitesi ise 13,3 milyon litreye vardı.
- Aynı yılda Türkiye dünyanın 4 numaralı salça ihracatçısı konumuna yerleşirken, üretimin yarısından fazlasını ihraç etti.
- 2008 yılında Türkiye dünya çay üretim ve işleminde altıncı sıradaydı.
- Aynı yılda Türkiye’ye doğrudan yatırım yapan firmaların oranı 1,5 kat artarak 369’a ulaştı.
- Fındık, kuru üzüm, incir ve kayısı ihracatı 2,2 milyar doları buldu.

Geleneksel olarak gıda sanayi sekiz ana alt faaliyet koluna ayrılır, bunlar sırası ile: Et ve et ürünleri; süt ve süt ürünleri; süt ürünleri mamulleri; nişasta mamulleri; meyve ve sebze işleme; bitkisel yağ mamulleri; şekerli mamuller ve yem sanayidir. Tüm dünyada endüstrinin temel nitelikleri konsolidasyon, markalaşma ve globalleşme olarak gözlenmektedir. Bu kriterler açısından bakıldığında, Türkiye dev potansiyeline rağmen trendlere katılan, ama aldığı pay gelir düzeyi ve gelişme hızının çok altında kalan bir ülke olarak ortaya çıkmaktadır.

En son sayıma göre Türkiye’de 25 ile 40 bin civarında gıda işletmesi bulunurken, bunlardan sadece 200 tanesinin büyük ölçekli modern teknoloji kullanan tesisler olduğu saptanmıştır. Sanayinin “nehir altı” (downstream) ana dağıtım kanalı, dünyanın her yerinde artık perakende zincirler iken, ülkemizde bu sektörde gözlenen hızlı sayısal artışa rağmen, hala bakkal, manav ve kasap gibi geleneksel ve çok küçük ölçekli işletmelerin önde olduğu gözlenir. Ülkemizde gıda hijyeni, sertifikasyonu ve tahlili konusunda atılan atılımlara karşın, düşük gelir düzeyi nedeniyle, hala ucuz ve kalitesiz girdi kullanan, sektörün önemli bir bölümü kayıt altına alınamamıştır.

Gelişmişliğin bir başka göstergesi ise markalaşmadır. Büyük çoğunlukla düşük kar marjları ile çalışan endüstride katma değeri artırmanın önemli yöntemlerinden biri de tüketiciyi markaya alıştırmaktır. Ülkemizde Efes Pilsen ve Ülker gibi birkaç ürün dışında, gıdada markalaşma yok derecede azdır.

Türk tarımı gerek içsel dinamikler, gerekse küresel ticaret rejimindeki hızlı evrim yüzünden çok kritik bir dönemden geçmekte, eğer gerekli yapısal reformlara acilen başlanmazsa, birçok geleneksel üründe rekabet gücünü kaybetme tehdidi altında yaşamaktadır. Buna karşın, aşağıda bir talep/arz analiziyle ve bazı parlayan iş kollarına atıfla detaylandırılmaya çalışıldığı gibi, gıda sanayinin geleceği daha parlak gözükmektedir.

D.1.2 Talep Analizi

Gıda sanayinde talebi belirleyen başlıca etkenleri hatırlayarak başlayalım: Bunlar nüfus ve kişi başına gelir artışı; kentleşme; aile yapısında değişim (örneğin, bekarlık, küçük aileler ve en önemlisi kadın işgücüne katılım oranı) ve değişen tüketim kalıpları ve trendlerdir.

Talep yönünden Türkiye gıda sanayinin gelişmesi için neredeyse mükemmel bir potansiyel arz etmektedir. Ülkenin sunduğu avantajlar şöyle sıralanabilir:

Hane halkı gıda tüketimi üç aşamadan geçer: Düşük gelir düzeylerinde gelir elastikiyeti 1 civarındadır, yani gelirden %1'lik artış, gıda tüketiminde aynı oranda bir artışa yol açar. Orta gelir düzeylerine yaklaştıkça, gıdaya ayrılan toplam harcama artar, ancak bütçe içindeki payı azalır. Üst gelir düzeylerinde ise gıdanın gelir elastikiyeti çok düşük seyrederken, tüketim kompozisyonu lüks, egzotik ve moda ürünlere doğru kayar.

Türkiye'de nüfus artışı hala %1,5 düzeyinde seyrettiği için, tüm diğer talep unsurları sabit kalsa da, endüstrinin uzun vadeli büyüme potansiyeli vardır.

Türkiye'de nüfusun %30'u dar gelirli olduğu için, ülkenin %4-5 civarında seyretmesi beklenen uzun vade büyüme oranı eşliğinde bu kesimde gıda tüketiminin hızla artması beklenir. En üst gelir kademesindeki %5-10 ise artık yıllanmış ithal şaraplardan, egzotik meyvelere ve hazır gıdaya kadar geniş bir ürün gamı için artan talep üretir. Avokado, mango, dondurulmuş Alaska mezburi günümüzden belki ufak, ama betim gücü yüksek örnekler teşkil eder.

Kentleşme arttıkça, talep dökme-kayıt dışı-yarı mamul ürünlerden marka ve paketlenmiş ürünlere kayar. Hala %35'i kırsalda yaşayan ve hızlı göç gözlünen ülkede, hazır ve markalı gıdaya talep, toplam talepten daha hızlı artacaktır. Başka bir deyişle, mutad yollardan gelen talep artışının yanında, organize işletmeler bir de kayıt dışının pazar payını yutarak ikinci bir büyüme ivmesi kazanacaktır. Süt, süt ürünleri ve mamullerinde bu geçiş çok rahat gözlenebilir. Özellikle Batı bölgelerimizde artık açık süt ve yoğurt satışı neredeyse sıfıra inmişken, peynir çeşitlerinde de markalaşma hızlanmaktadır.

Türkiye, hala çok nesilli ve yaygın (extended) aileden çekirdek aileye geçişi tamamlamamış, kadının işgücüne katılım oranı yükselen fakat hala Batılı benzerlerinin çok altında kalan, boşanmaların hızla arttığı, evlilik yaşının yükseldiği bir ülkedir. Tüm bu unsurlar hazır gıda-hazır yemek tüketiminin artması için çok uygun koşullar yaratır. Hazır mantı, soyulmuş-dilimlenmiş patates, hazır döner ve bilumum yenmeye hazır etli gıda çeşitleri yine bu sosyal evrim sayesinde pazar bulmuş ürünlere örnek teşkil eder.

Bir yandan muhafazakar sosyal görüşler ve kültürel köklerine katı katıya bağlı kalan Türkler, öte yanda Batı'nın tüketim kalıplarını benimsemekte GOÜ'ler arasında ön sıralarda yer alır. Bu sosyal tutum gurme yiyeceklerden egzotik bitkilere kadar birçok gıda ürününde ithalat, ardından da yerli üretim için fevkalade bir altyapı teşkil eder. Lahmacun yerine pizza, köfte yerine burger; suşi ve Çin mutfağının gösterdiği akıl almaz büyüme hızı bu gelişime örnek olarak sayılabilir. Ayrıca, 1980'lerden itibaren hızla Akdeniz Diyeti'nden Kuzey Avrupa Diyeti'ne kayan ülkede, üst ve orta sınıfta sağlıklı beslenme modasının yaygınlaşması, gıda sanayinin talep kompozisyonunda önemli değişiklikler olacağını vaat etmektedir. Rakı ve votka gibi yüksek alkol oranlı damıtılmış içkilerden, bira, şarap ve likör içeren hafif meyve kokteyllerine geçiş bir örnektir. Alt ve alt-orta sınıf ise, zaman içinde tahıl ağırlıklı beslenmeden protein ve yağ ağırlıklı beslenmeye kayacaktır.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

D.1.3 Arz Analizi

Gıda sanayinde arzı belirleyen başlıca etkenlerin tarımsal girdiye ulaşım ve maliyet; ucuz iş gücü; ithalat ve ihracat olanakları ve dış sermayeye açıklık –teknoloji transferi ve sermaye birikimi– ve özellikle DTÖ ve AB üyeliği olduğunu hatırlatalım.

Arz yönünde, dünyanın en zengin tarımsal ürün gamlarından birine sahip olan ülkede hammadde temininde sorun yaşanmamaktadır (bu gözlemin istisnaları aşağıda incelenmiştir). Tarımın dış ticarete açılması, üretici için büyük zorlukları beraberinde getirebilecekken, aynı sorun gıda sanayi için söz konusu değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana edindiği tecrübesi, dağıtım ağları ve know-how'u ve en önemlisi mevsimsellik yüzünden ortalamada %30-40'a varan atıl kapasitesi ile, gıda sanayi tarım ürünleri ithalatının serbestleşmesinden sonra oluşacak girdi fiyatlarındaki indirimlerden büyük fayda görecektir. Örnek olarak, mısır, şeker ve kırmızı et kullanan iş kollarında başlıca girdilerin gözle görülür ölçüde ucuzlayabilir.

Gıda sanayi, tekstil ve turizmin yanında en emek-yoğun iş kollarından biridir. Bu bağlamda, kırsal ve birinci nesil kentsel, yani hala tarıma aşinalığı yüksek, nüfus ve vasıfsız işçi sayısı açısından da bir cennettir.

Ülkenin batısında en büyük ticari partner olan AB'de gıda sanayi ve talebi, doyuma ulaşmış sayılır ve ithalat serbestleştiği ölçüde üreticimizi zorlayabilir. Ama, Rusya, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu dünyanın başlıca gıda ithal eden bölgeleri arasında olup, ayrıca (Rusya ve Ermenistan hariç) damak tadı ve gelenekler açısından da benzerliklerimiz olduğu için ihracat potansiyelimiz açısından cazip pazarlar teşkil eder.

Sektör zaten dış sermayeye açık olup, 2009 sonu itibarıyla 367'si tarım sektörü, 420'si gıda ürünleri ve imalatı olmak üzere toplam 787 yabancı sermayeli şirket tarım/gıda sektöründe faaliyet göstermektedir (Türkiye Gıda ve İçecek Dernekleri Federasyonu, 2009).

D.1.4 Riskler

Ancak, gıda sektöründe ciddi riskler ve karlılığı olumsuz etkileyen unsurlar da vardır. Bunların başında tarım-tedarik-sanayi işbirliğinin çok zayıf olması gelir. Global gıda devlerinin çok kullandığı "sözleşmeli tarım", Türkiye'de bir-iki ihracata yönelik işkolu dışında adeta "duyulmamıştır". Ayrıca, Bulut, Arslan, Barça (2007) tarımsal fiyatların çiftçi lehine geliştiği ortamlarda sözleşmelerin uygulanma olasılığının da düşük olduğunu saptamıştır.

Türkiye'de tarımsal üretimin çok büyük bir kısmının iklim şartlarına bağlı olması da hammadde fiyatları, hatta fabrikayı tam kapasitede çalıştıracak miktarda hammadde teminini belirsiz kılan bir unsurdur.

Bu konuda atılan dev adımlara karşın, Türkiye'de gıda hijyeni ve uluslararası kodekslere (standartlara uygunluk belgesi temini) uyum hala Batı'nın çok gerisinde. AB ve Rusya tarafından sık sık açılan soruşturma ve geçici ithalat yasakları kar marjlarını kayda değer boyutta olumsuz etkileyebiliyor. Tüm çabalara karşın üretici ve devlet, şap gibi basit hayvan hastalıklarını önlemede bile henüz kesin başarı elde edememiştir. Bitkisel ürünlerde yer yer kanserojen organikler ve ilaç-kimyasal gübre kalıntılarının azami değerlerin üstüne çıkması da gıda sanayinin ihracat potansiyelini azaltmaktadır. Bu bağlamda, AB'nin sıkça yenilenen ve genişleyen gıda hijyeni standartlarının derhal benimsenmesinin ihracata çok önemli katkıları olacağını düşünmekteyiz.

Tarım ve gıda ithalat ve ihracat rejiminde sık sık yapılan, gerekçesi çok açık belli olmayan ve önceden haber verilmeyen değişiklikler iç pazarda fiyat ve arz miktarını radikal biçimlerde etkileyerek belirsizlik yaratmaktadır.

D.1.5 Gıda Endüstrisinde Parlayan İşkolları

Bizim saptayabildiğimiz kadarıyla gıda endüstrisi açısından potansiyeli yüksek olan - ve hatta bazı açılardan yükselişe geçmiş olan - iş kollarından bazıları şunlardır:

- Yerli ve yabancı franchising¹⁵,
- Suriye, Irak ve Orta Doğu ülkelerine ihracat¹⁶,
- Organik gıda üretimi ve ihracatı (bkz. Türkiye'nin Organik Tarım Profili)¹⁷,
- Hazır ve dondurulmuş gurme yemekler¹⁸,
- Büyük ölçekli işlenmiş çiğ (kıyma, kuşbaşı, vs) ve pişmiş/salamura kırmızı et üretim ve dağıtımı - marka oluşturmak¹⁹,
- Dökme satılan sebze ve meyvelerde kalite ve hijyeni simgeleyen yeni markalar üretmek.

TÜRKİYENİN ORGANİK TARIM PROFİLİ

TÜRKİYE'DE son yıllarda işlenmiş organik ürünlerin miktarı da artmaya başladı. Dünyada ise bu çeşitlilik mobilya, kozmetik, şampuan, balıkçılık ve yün gibi çok geniş bir alana yayılıyor.

TARIM Bakanlığı'nın verilerine göre, Türkiye'de 7 bin 364 üretici, 22 bin 771 hektar alanda kurutulmuş organik meyve üretiyor. 829 işletmede de bu ürünler işleniyor.

TÜRKİYE'DE üretilen organik ürünlerin yüzde 98'i ihraç ediliyor. İhracatta yüzde 60'lık payla Almanya ilk sırada yer alıyor. Arkasından ABD ve diğer Avrupa ülkeleri geliyor. Bu alandan sağlanan yıllık ihracat geliri ise 100 milyon dolar civarında.

ÜRÜN bazında alıcı ülkeler şöyle sıralanıyor: Baklagiller (Almanya, İngiltere), kuru incir (Avustralya, Avusturya, Belçika, İsviçre, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, ABD, İngiltere) kuru kayısı (13 ülke), meyve suyu (Almanya, Yunanistan, İsrail, ABD), kuru üzüm (11 ülke), dondurulmuş gıda (Belçika, Brezilya, İsviçre, Fransa, Danimarka, Almanya, İspanya, İsrail, İsveç).

ORGANİK tarımda dünya pazarının büyüklüğünün 16 milyar dolar civarında olduğu tahmin ediliyor. Şu anda ortalama pazar artışı yüzde 25. Bazı ülkeler için bu oran yüzde 40'a kadar çıkabiliyor.

120 ülkede (Avustralya, Arjantin ve İtalya ilk üç sırada) 17 milyon hektar arazi üzerinde organik tarım yapılıyor. Bu da tüm dünya tarım üretiminin yaklaşık yüzde 3'üne tekabül ediyor. 2010 yılında bu oranın yüzde 20 olması bekleniyor.

Halen tüm gıda işletmelerinin sadece yüzde 1,8'inde organik ürün satılıyor.

Kaynak: http://www.turkticaret.net/business_center/haber.php?pid=52

15) Bkz. <http://www.frmtr.com/ekonomi-finans-borsa/3250489-cok-kazandiracak-firsatlari.html>

16) Bkz. <http://www.8sutun.com/haberdetay.asp?tarikh=13.03.2010&Newsid=65295&Categoryid=6>

17) Bkz. [http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:3XkV4YXQJMEJ:kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ziraat/2008-22\(2\)/M4.pdf+organik+g%C4%B1da+%C3%BCretimi&hl=tr&gl=tr&pid=bl&srcid=ADGEEShpHwkaF94EZrRBSLF7K-IaG-q6bTho4XGQizvRIAwHwh4vXhbEKSYVogCBfsh6n2osbnEVomXXgibIM5nhuyx5FC3T95GVn6vW4ieK3H_CX8_JanHPjN5bySydsSOIbEf&sig=AHIEtbQaSSwIvnxjOPUkv_K92eaZSFtBTQ](http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:3XkV4YXQJMEJ:kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ziraat/2008-22(2)/M4.pdf+organik+g%C4%B1da+%C3%BCretimi&hl=tr&gl=tr&pid=bl&srcid=ADGEEShpHwkaF94EZrRBSLF7K-IaG-q6bTho4XGQizvRIAwHwh4vXhbEKSYVogCBfsh6n2osbnEVomXXgibIM5nhuyx5FC3T95GVn6vW4ieK3H_CX8_JanHPjN5bySydsSOIbEf&sig=AHIEtbQaSSwIvnxjOPUkv_K92eaZSFtBTQ)

18) Bkz. <http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/arsiv48/sektole02.htm>

19) Bkz. <http://referansnoktasi.blogcu.com/sarkuteri-sektoru/4354571>

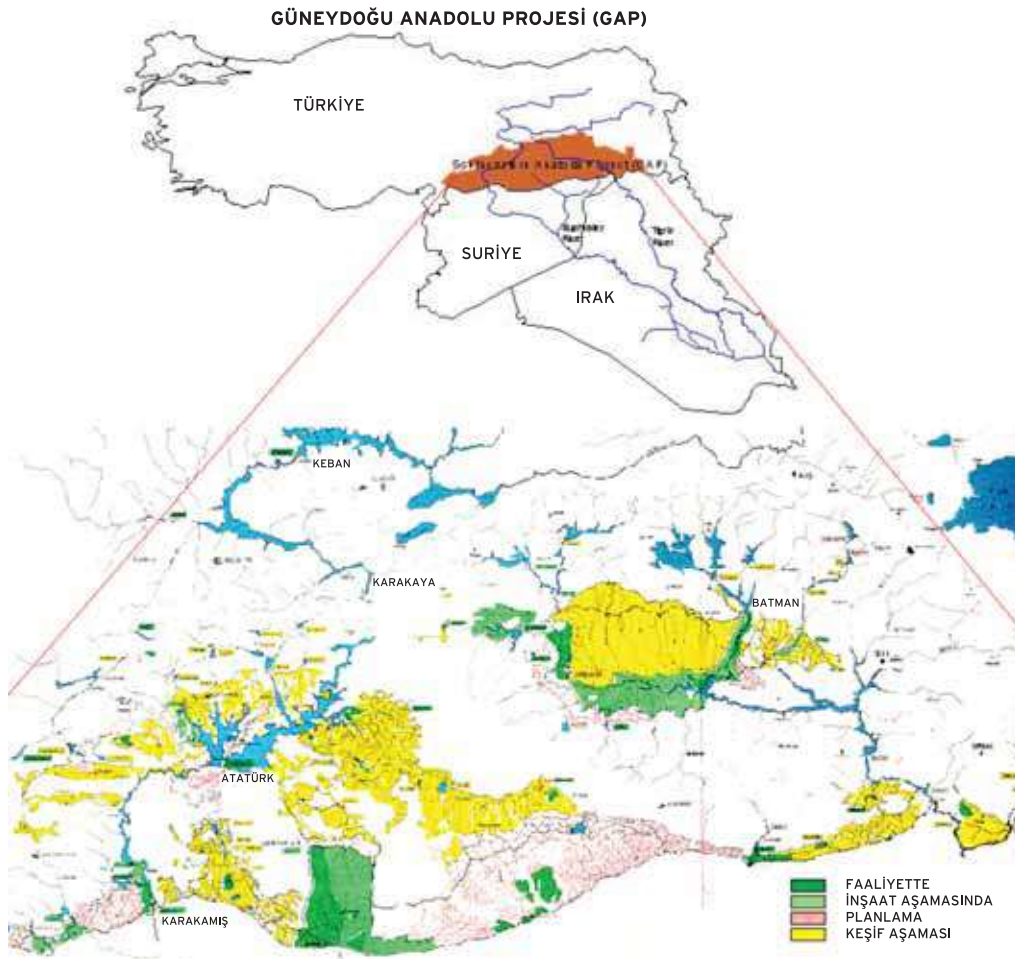
D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

D.2 GAP: TEK AYAKLI DEV

1980'li yıllarda Turgut Özal döneminde başlatılan Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Cumhuriyet tarihinin en büyük kamu yatırımı ve bölgesel kalkınma projesidir. GAP'ta şu ana kadar elde edilen sonuçlar, ülkenin birçok yöresinde benzeri projelerin tasarlanması ya da devreye sokulması sonucunu getirmiştir. Dokuz ili kapsayan GAP'ın ilk amacı Fırat-Dicle nehirleri ve onlara akan ırmakların hidroelektrik potansiyelinden yararlanmak olmuştur. Zaman içinde, tarımsal sulama, sanayileşme ve en sonunda da kırsal gelişim destekleme projeye dahil edildi.

GAP'a, ilk hedefi olan enerji üretimi açısından bakıldığında, Türkiye'nin kaderini değiştirdiği görülür. GAP kapsamında, 2008 sonu itibariyle 9 HES (hidroelektrik santrali) bitirilmiş olup Türkiye'nin enerji ihtiyacının %5'i bu kaynaklardan karşılanır hale gelmiştir (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 2008).

GAP'tan elde edilen enerjinin toplam değeri 17 milyar doları aşmıştır. Bu oran kalan barajların da tamamlanması ile birlikte enerji üretiminin %7,5'ine kadar yükselecek.

GAP bölgesinde ulaştırma, organize sanayi bölgesi inşaata gibi yatırımlarda da önemli aşamalar sağlanmasına karşın, projenin diğer iki hedefi olan sulama ağının bitirilmesi ve bilinçli tarım/sanayileşme çabalarının, kamusal sermaye getirisi anlamında aynı derecede etkin sonuçlar vermediği görölr.

- GAP Bölgesi'nde 2008 Ocak itibariyle 272.972 ha alan sulamaya açılmıştır. 99.518 ha alanda halen sulama şebeke inşaata devam etmektedir. GAP sulama yatırımlarının fiziki gerçekteşmesi 2006 yılı itibariyle %15'tir. (TUSİAD Raporu'na göre 2008: %14'tür). GAP'tan Sorumlu Devlet Bakanı Cevdet Yılmaz'a göre sulama projeleri 2012 yılında bitirilecek ve 2013 yılı itibari ile 1 milyon 60 bin hektar alan sulamaya açılacaktır²⁰.
- 1995 yılından itibaren sulamanın başladığı şanlıurfa-Harran Ovası'nda 30.000 ha alanda sulama öncesi kişi başına katma değer 596 ABD doları iken, 2006 yılında 859 ABD doları olmuştur.
- 2007 yılı sonu itibariyle GAP Bölgesi'nde on kişiden fazla işçi çalıştıran işletme sayısı 1.969'dur. Bu işletmelerde toplam 87.566 kişi istihdam edilmektedir.
- GAP'tan yapılan ihracat düzeyinde de artış olmuş; 2002 yılında 585 milyon ABD doları olan ihracat tutarı 2009'da 3.864 milyon dolara yükselmuştir. GAP Bölgesi'nden yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı da aynı dönemde % 2,3'ten % 3,03'e çıkmıştır.

Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri İhracatı (milyon \$)

	2006	2007	2008	2009	Ocak-Nisan 2009	Ocak-Nisan 2010	%deşişim
Toplam	2.239	2.842	3.897	3.864	1216	1.512	24
Su Ürünleri ve Hayvansal Mam.	5	5	8	14	6	13	106
Hububat, Bakliyat ve Yağlı Tohum Mam.	404	541	927	800	310	235	-24
Kuru Meyve Mamulleri	130	181	202	182	57	62	9
Tekstil ve Hammaddeleri	1.546	2.091	2.446	2.365	711	875	23
Diğer Sektörler	153	224	313	503	131	327	150

Kaynak: Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği

Bu başarıların önemini kabullenmekle birlikte, aşağıda göstereceğimiz hedeflerin çok altında kaldığını da söylemeliyiz. Hala bölgeden göç devam ederken, tarımsal başarıların yanında bazı tahminlere göre 50 bin ha arazinin bilinçsiz sulama ve gübreleme nedeni ile verimliliğini yitirdiğini de hatırlatırız. Bu tahmin doğru ise, Harran Ovası'ndan daha fazla alanda sulama yüzünden tarımsal verim kaybedilmiştir. Bu gözlem bize bu tür dev projelerin en önemli yapısal ayağının, yani insan gücü eğitiminin gereğiyle yerine getirilmediğini göstermektedir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı ve onunla koordineli çalışan diğer kamu kurumlarının projeyi yönetme çabalarını eleştirmek doğru olmaz. Sorunun temelinde projeye ayrılan kaynakların yetersizliği, özel sektörün yeterince yatırım yapmaması ve en önemlisi Batı'da kurumlar-üstü finansman örgütleri (Dünya Bankası gibi) ve özel finansal kurumlardan yeterli mali desteğin sağlanamaması vardır. Proje'nin tarihi ve çevresel değerlere zarar vereceği iddiasının Batı'da başarıyla savunulması (İlisu Barajı) ve komşu ölkelerle su dağılımının hakkani yapıldığına dair tezlerimiz yeterince savunulmaması sonucu (Türkiye-Suriye su ihtilafları) Batı finansman ve hibe kaynaklarından yeterince yararlanılmıyor. Bölge çiftçisinin yeterince eğitilmemesi ise yalnız GAP değer, tüm Türkiye'ye yaygın bir sorun olup, mali nedenlerle tarımla ilgili bakanlıklarda kaliteli kadro sayısının eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Eğer bu şartları lehimize değerştirecek tedbirler alınmazsa, Proje'nin kısıtlı kamu kaynakları kullanılarak bitirilmesi en olası senaryodur. Projenin tüm ayaklarının faaliyete geçmesi için öngörölen kaynak bugünkü fiyatlarla 15 milyar TL, ancak bu rakamın iki veya 3 misline çıkmaması şaşırtıcı olmayacaktır. 2009-2012 arasında işsizlik sigortası fonunun dörtte birinin GAP yatırımlarının tamamlanması için bütçeye aktarılması ve bu rakamın her yıl için 1,5 milyar TL civarında olduğu göz önüne alındığında bu kaynağın reel olarak sabit tutulduğu bir senaryoda, yatırımların tamamlanması en iyi ihtimalle 10 yıl alacaktır.

20) Raporumuz yayına girmedene bir kaç gün önce GAP'da 2012 sulama hedeflerine ulaşılamayacağı resmen beyan edildi. Raporumuza hakemlik yapan Prof Dr Erol Çakmak ise hedeflenen sulamaya açılacak arazilerin bir bölümünün topografik yapısı nedeniyle ekonomik olmayacağını işaret etti. Elimizde detaylı bir topografik harita bulunmadığı için verimli sulanacak alan miktarını tespit etmekte güçlük çekiyoruz. Ancak, aşağıda verdiğimiz tahminlerin zaten son derece muhafazakar olduğunu, ve niahi sulu tarımda kullanılacak arazi miktarının göz önüne alındığımız unsurlardan sadece biri olduğunu hatırlatalım.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

Ancak, Hükümet'in bölgeye gösterdiği itina ve Proje'ye kaynak yaratma çabaları, takdire şayan; bu yüzden zaman alsa da GAP'ın şartların müsaade ettiği en yüksek hızda bitirileceğini varsayarak, bölge refahına ve Türk tarımına yapacağı katkıyı incelemeyi doğru bir yaklaşım olarak görüyoruz.

D.2.1 Tarım'da GAP Kazancı

GAP'ın bitirilmesi halinde elde edilecek kazançlar, türleri ve en makul senaryolarda kazandıracakları aşağıda özetlenmiştir²¹.

- Sulama ağının bitirilmesi ile birlikte, birçok üründe yıllık üretim miktarının artması kesin. İkincisi, bölgeler arası bitkisel ekim dokusu radikal değişiklikler yaşayacaktır.
- Bölgede kurulacak tarıma dayalı sanayi tesislerinin Irak, İran ve Mersin Limanı ile Orta Doğu gibi zaten Türk tarım ürünlerini bol ithal eden bölgelerde yeni pazarlar ya da var olanlarda pay artışları sağlaması çok mümkündür²².
- Bölgede geleneksel mera/küçük işletme besicilik, büyük ölçekli ticari işletmelere dönüşerek et ve süt üretimine çok kayda değer bir katkı verebilir.
- GAP Bölgesi'nde 2.235 km uzunluğunda akarsu, yüzölçümü 6.481 ha doğal göl ve 76.692 ha baraj gölü bulunmaktadır. Bu göllerin neredeyse tamamı balık çiftlikleri ve turizme müsaittir. Elimizde bu alanlardan elde edilecek ek gelire yönelik kaynak bulunmamaktadır.
- Daha önce kuru/extansif tarım yapılan arazilerin çok büyük miktarı organik tarıma müsait olup hızla artan bu pazara satış, çok yüksek kar marjları vaat etmektedir. (Bakınız: Organik Tarım'ın GAP bölgesinde uygulanabilirliği²³) Halen GAP Bölgesi'nde sadece Şanlıurfa ve daha az ölçüde de Gaziantep'de hatırı sayılabilir organik tarım çalışması görülmekte, diğer iller bakir yatmaktadır.

D.2.2 GAP'ın Tarım Potansiyeli

Araştırmanın bu bölümünde GAP'ın sulama ve çiftçi eğitimi ayaklarının tamamlanması halinde ekonomi ve tarıma yapacağı katkı incelenmektedir. Bu konuda resmi projeksiyonların çok ham ve eskimiş olması üzücüdür. Ek olarak, GAP İdaresi Başkanlığı ve Tarım ve Köyşleri Bakanlığı tarafından verilen rakamlar son derece muğlaktır.

Örneğin, sulama ayağı tamamlandığında 3,5 milyon kişiye istihdam sağlanacağı ve tarımsal üretimin iki misline çıkacağı gibi tahminler, gerçekçi olsa dahi, bilimsel araştırma veya en azından istatistiklerle desteklenmediği için yatırım kararlarına temel teşkil edemez.

Araştırmayı biraz daha genişlettiğimiz zaman, GAP'ın tarımsal çıktıya 50-100 milyar dolar civarında katkı yapacağı görüşünün ziraat camiasında sık sık tekrarlandığını görürüz. Bu rakama büyüklük olarak inanmakta biraz güçlük çekiyoruz, çünkü halen GSYİH'nin takriben %8'ini teşkil eden toplam tarım üretiminin dolar "katma değeri" 2009 sonu rakamları ile 50 milyar dolar civarındayken, GAP Projesi'nin toplam nüfus-toprak oranı Türkiye'nin %10 ve %9'udur. Belki de bu rakam "brüt" yani sulama, gübre ve diğer girdilerin maliyeti çıkartılmadan elde edilecek katkı olarak telaffuz edilmiştir. Ya da, tarımsal üretimin üstüne, tarafımızdan kaynağı bulunamayan varsayımlar kullanılarak gıda işleme ve benzeri tarım kökenli ufak sanayinin de eklenerek GSYİH'ye katkı yapacağı düşünülmektedir.

GAP'ın tarımsal katkısının muğlaklığına karşın, ürün bazında yaratacağı artışlar gerçekten göz kamaştırıcıdır. Sulama ağlarının bitirilmesinden ilk aşamada yararlanacak ürünler çeltik, pamuk ve sanayi sebze ürünleri olarak göze çarpar.

21) Sadece brüt ürün/hasılat artışı veya net artı değer kavramlarına değinmeyi uygun bulduk. Proje'nin bölgede bariş, göçün durması, eğitim seviyesinin artması gibi birçok sosyolojik "kamu malı artısına" girmiyoruz.

22) Henüz detayları belli olmasa da Türkiye-Suriye-Lübnan-Ürdün ekonomik işbirliği anlaşmasının GAP'a yeni ticaret, hizmet satışı ve ihracat olanakları sağlayacağını düşünüyoruz. İki işveren örgütü ile yaptığımız görüşmeler, bölgede son bir yıl içinde ticari canlılığın arttığını, turist akımında da gözle görülür bir yükselme olduğunu ortaya koydu. Ancak, elimizde bu potansiyeli ölçecek veriler bulunmamaktadır.

23) Bkz. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/42ad93f7491f2a3_ek.pdf

Ayrıca, tahıl, yağlı tohum ve sanayi bitkileri gibi kısmen katma değeri düşük ürünlerin Ege, Akdeniz ve Konya havzalarından bölgeye kayması, buna karşın sözü edilen bölgelerin ihracat potansiyeli çok yüksek meyve, sebze, kesilmiş çiçek vs gibi ürünlere yönelmesi de Türkiye'nin toplam tarım çıktısını dolaylı olarak artıracaktır. Bu ürünlerde sulama ağının bitirilmesinin ardından oluşacak ek ürün değerini biz yıllık olarak 3-5 milyar dolar olarak öngörmekteyiz. Ancak, çiftçinin gerekli bilgiye ve tarımsal donanımına ulaşması halinde, tahminler çok daha yükselebilir. Üretimin ne kadarının ham olarak ihracatının yapılacağı, ne kadarının ise bölgede işlenerek iç veya dış ticarete sunulacağı bölgeden elde edilecek katma değeri belirleyecektir. Tahmin yöntemlerimizin çok ilkel olmasına karşın, sulama ağının bitirilmesinin ardından geçecek beş senede ihracatın iki misline, tarımsal üretiminin ise (miktar olarak) 3-3,5 misline çıkacağı görülmektedir.

D.2.3 GAP'ta Tarımsal Ürünler

Bölgede sulama ve çiftçi eğitiminin tamamlanmasının ardından, geleneksel bitki dokusunun radikal bir biçimde değişeceği kesin, ancak bu değişimin yönünü kestirmek güçtür. Bunun birinci nedeni, GAP'ta yapılan devasa barajların ve sulama kanallarının iklim ve toprak kalitesine yapacağı uzun vadeli etkinin hesaplanmasındaki zorluktur. İkincisi ise ürün fiyatları arasında değişimlerin ve bunların arz-talebe yapacağı etkiyi modellemenin bu araştırmanın sınırlarını aşmasıdır. Kuramsal olarak, iklimsel değişikliklerin ürün verimini bir miktar azaltacağı, buna karşın, bilinçli çiftçinin hızla hektar/net TL hasılat olarak katma değeri en yüksek ürünlere yönelmesi doğal varsayımdır.

Görülebilir gelecekte, bölgede tahıllar ve legümelere (baklagiller) çeltik, pamuk ve daha önemlisi yağlı tohumlara geçiş yapılması çok kuvvetli ihtimaldir.

Bölgede Antep fıstığı gibi uluslararası öneme haiz bir bitkinin üretimi halen artmakta, ama bitkinin iklime çok hassas olduğu da gözlenmektedir. Antep ve ardından yer fıstığı, bölgenin en önemli ihracat ürünlerinden biri haline gelebilir.

Tat Konserve'nin başarıyla sürdürdüğü domates ekimi çok olumlu sonuçlar vermiştir. Üretimde %100 ve daha üstü montanda artışın yıllarca sürmesi makul bir varsayımdır. Benzeri şartlar arayan patlıcan, biber ve salatalık gibi ürünlerin de ihracat talebi oluştuğu, tamamlayıcı ürün olarak üretim artışı göstermesi mümkündür.

Bölgenin geleneksel geçim kaynağı olan hayvancılık, son yıllarda terör ve yanlış teşvik politikaları ile büyük zarar gördü. Ancak hayvansal besleme fiyatlarının (silaj) mısır üretiminin artması gibi nedenlerle düşmesi ile birlikte bölgede extensif (ahıra kapalı) hayvancılıkta potansiyel çok yüksek görünmektedir. Sayıları azalan sığır ve koyun sürülerinin artması ile birlikte, hala Türkiye'de en pahalı gıda olan kırmızı et üretiminde artışlar kaydedilecektir. Büyük ölçekli hayvancılık, bilinçli yapıldığı takdirde, bölgedeki en karlı yatırımlardan biri olabilir.

Bölgede hemen hiç işlenmeyen bir diğer kaynak ise baraj göllerinde su ürünleri çiftçiliğidir. Elimizdeki kısıtlı araştırmalara göre, nerdeyse tüm baraj gölleri balık yetiştirmeye uygundur. Türkiye'de sağlık nedeni ile hızla artan karşılanmamış su ürünleri talebinin baraj göllerine kaydırılması ile önemli kazançlar elde edilebilir.

En sonunda, GAP, dünyanın en zengin ve gıda çeşitliliğine en aç 3 bölgesi tarafından çevrelenmektedir. Bunlar sırası ile Orta Doğu, Orta Asya ve Rusya'dır. Bu pazarların toplam gıda ticareti 200 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

D.3. TÜRKİYE VE AB ORTAK TARIM POLİTİKASI

Türk tarımında ticaret, üretim ve kırsal gelişme üstünde en çok etkisi olacak dışsal değişken, AB'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) olacaktır. Türkiye'nin üyeliğinin ne zaman ve hangi şartlarda gerçekleşeceği ve o gün geldiğinde OTP'nin alacağı şekil, son derece muğlak olsa da, her geçen gün AB ekonomisi ile entegrasyonun derinleştiği kesindir. Üyelik olsun veya olmasın, birkaç yıl içinde, ama kesinlikle 10 yıldan kısa bir sürede, Türkiye'nin OTP'ye tam harmonizasyona yaklaşacağını öngörmekteyiz.

Bu senaryoda, önce OTP'nin kısa tarihini, yapısını ve alacağı şekli inceledik. İkincil olarak, Türk tarım politikaları ile OTP arasındaki başlıca uyumsuzluk noktalarını özetledik. Son olarak da, AB'de Türkiye'nin üyeliği bağlamında en önemli ekonomik endişelerden birini teşkil eden OTP bütçesinden alacağı pay hakkında empirik taramalar yaparken, bir yandan da Türkiye'nin uğrayabileceği kayıp ve olası kazançlarını araştırdık.

D.3.1 Kısa Tarihçe

1962 yılında yürürlüğe giren OTP, ilk döneminde 3 temel ilkeden yola çıkarak tasarlandı: Bunlar AB içinde tek pazar oluşturulması; birlik içi üretimin gümrük duvarları yoluyla ithalatı ikame etmesi; ve ortaklaşa finanse edilen programlar yoluyla AB'nin derinliğinin artırılmasıdır. OTP'nin temel amaçları da şöyle özetlenebilir: Tarımsal verimliliği artırmak; çiftçiler için adil bir geçim düzeyi sağlamak; pazarda istikrar sağlamak; gıda güvenliğini temin etmek ve fiyatları makul düzeylerde tutmak.

Bu amaçlara varmak için ise ilk başta 4 temel araç benimsenmiştir. Bunlar tarımsal ürün destekleme programları, çiftçiye doğrudan ödemeler, arz yönetimi ve sınır (gümrük) tedbirleridir. (OTP'nin amaçları, enstrümanları ve toplumsal refaha katkıları için, bakınız: IKV, Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası.)

OTP gıda arzı, güvenliği ve tek pazar yaratma, çiftçi refahı gibi başlıklarda büyük ölçüde hedeflerine ulaşmıştır. Ancak, OTP'nin birçok sorunu da beraberinde getirdiği gözlenir. Gümrük engelleri, başta en az gelişmiş ülkeler olmak üzere, dünya tarım ticaretine sekte vururken, sübvansiyonlar da birçok üründe eritilmesi imkansız stoklar yaratmıştır. Bunların ihraç yoluyla eritilmesi düşüncesi ise fakir ülkelere ikinci bir darbe vururken, ABD ile ticaret savaşının eşiğine gelinmiştir. En önemlisi ise, OTP'nin AB bütçesine yükü her geçen sene artıyordu. 1990'lara gelinceye kadar "reform" adı altında küçük oynamalar yapılırsa da, 1984 yılında süt üretimine kota koymak dışında, OTP'nin amaçları ve araçları büyük değişim göstermemiştir.

OTP'yi Birlik'in ve dünyanın yeni şartlarına uyarlamak amacıyla ilk reformlar (McSharry reformları) 1990'larda gerçekleştirilmiştir. Reformların temelinde; arz fazlası olan ürünlerde sübvansiyonların düşürülmesi, tedrici olarak miktar değil arazi ya da hane başına destek ödemesi yapılması, bazı tarımsal arazilerin ödeme karşılığı ekilmemesi gibi radikal sayılacak ve ileride yapılacak reformların nüvesini oluşturacak maddeler vardır (Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarımına Yansımaları, Balıkesir İli Örneği, 2008).

D.3.2 OTP'nin Bugünü

1993-2000 yılları arasında yine sistemde küçük oynamalarla iyileştirme arayışları sürerken, OTP'deki ikinci köklü reform hamlesi Agenda 2000'le başlatıldı. Agenda 2000'in çıkış noktaları şöyle özetlenebilir:

- 10 yeni üyenin OTP bütçesi üzerinde yaratacağı baskıyı azaltmak,
- Arz güvenliğinden çevre koruma, kırsal kalkınma ve hijyen gibi yeni ortaya çıkan sorunları kapsayacak politikalar geliştirmek,
- Uruguay Turu'ndan sonra artık küresel tarım ticaretinde de söz sahibi olan DTÖ'nün kriterlerine uyum sağlamak.

OTP'nin orijinal vizyonu ile Agenda 2000'in tasarımı arasındaki farklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

ORTAK TARIM POLİTİKASININ AMAÇLARI

Teknik ilerlemenin desteklenmesi, tarımsal üretimin rasyonel gelişmesinin sağlanması, üretim faktörlerinin, özellikle iş gücünün en iyi şekilde kullanımı ile tarımda verimliliği yükseltilmesi,

- Özellikle tarımda çalışanların kişi başına gelirini arttırmak suretiyle tarım toplumu için uygun bir yaşam standardı sağlamak,
- Pazarları dengeye getirmek,
- Arza erişimi sağlamak,
- Tüketicilere arzun uygun fiyatlarla ulaşmasını sağlamaktır.(Amsterdam Anlaşması md.33 (39))

AGENDA 2000 İLE GETİRİLEN HEDEFLER

- Tarım üreticilerinin AB içinde ve dışında dünya piyasalarındaki olumlu gelişmelerden yararlanabilmeleri için düşük fiyatlar yoluyla rekabet gücünü iyileştirmek,
- Tüketicilere gıda güvenliği ve kalitesini garanti etmek,
- Tarım toplumuna istikrarlı gelir ve uygun bir yaşam standardı sağlamak,
- Tarım politikası araçları ile çevreye yönelik hedefleri birleştirmek,
- Çiftçiler ve aileleri için alternatif gelir ve istihdam olanakları aramak,
- Birlik mevzuatını sadeleştirmek (SPO, Agenda 2000 and Turkey. Volume 1, Directorate General for European Union Affairs, September 1997, s.5).

Kaynak: EU-Turkey Chambers Forum, 2009

Agenda 2000'in dönem ortası gözden geçirmesi sonunda (health check) içinde bulunduğumuz döneme, yani Haziran 2003 ve Nisan 2004 reformlarıyla eşiklenen sürekli evrim sürecine girildi. Reformlar bir anlamda tarım politikalarında üye ülkelerin daha fazla söz sahibi olması prensibini de yeniden devreye sokmuştur. Mesela, ülkeler tarımsal desteklerin dağıtımında daha fazla özerklik kazandılar.

Agenda 2000'in temelinde 4 ayak yatar, bunlar tek ödeme (single payment scheme); zorunlu çapraz uyum; modülasyon ve finansal disiplin, ve güçlendirilmiş kırsal kalkınma politikaları olarak özetlenebilir. Tarıma entegre açıdan bakan yeni yaklaşımın bu temel öğelerini biraz incelemekte fayda vardır:

Son reformlarla gelir desteği ve üretim bir-iki istisna dışında tamamen ayrıştırıldı. Artık **Tek Tarım Desteği (Single Farm Payment, SFP)** adını alan mali boyutta ödemeler 2000-2002 hasat düzeyleri kıstas alınarak belirlenecekti.

Zorunlu Çapraz Uyum, SFP alabilmek için AB'nin yeni Kırsal Alanlar Zenginliktir Direktif'i çerçevesinde, çevre ve hayvan sağlığı, gıda güvenliği ve kalitesi koşullarına da uyma zorunluluğudur. Üstüne, nadasa bırakılan ya da kalıcı olarak tarımsal üretimden çıkartılan arazilerin yeniden tarım yapacak koşullarda korunması zorunluluğu da getirildi. Ancak, ülkelere geçiş süresinde kolaylık sağlamak ve daha geniş bir perspektifte, tarım politikalarının yönetimini Birlik'ten üye ülkelere kaydıran yeni görüş ışığında, isteyen ülkeler hala bazı bölgelerde üretime veya ürüne eklenmiş destek de verebilecek. Pratikte ise sadece birkaç üye bu destekleri uygulamayı sürdürüyor.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

Modülasyon yeni bir kavram olup, kırsal kalkınma/çevre koruma önceliklerinin yerine getirilebilmesi için gerekli finansmanı OTP'nin diğer kalemlerinden sağlamayı hedefler. Önümüzdeki yıllarda OTP harcamaları içinde öneminin gittikçe artacağını düşündüğümüz modülasyon kavramına aşağıdaki kutucuk açıklık getiriyor (bkz. Modülasyon Nedir?).

Modülasyon Nedir?

Modülasyon temel olarak OTP'nin Birinci Sütunu'nu (Pillar I) teşkil eden sübvansiyon ödemelerinin İkinci Sütun (Pillar) olan kırsal kalkınma harcamalarına aktarılmasıdır. Başka bir deyişle, bu mekanizma ile harcamalar, bütçeler arası kaydırılmaktadır. Zorunlu modülasyon çok ufak ölçekli çiftlikler dışında tüm AB-15 üyelerinde 2005 yılında %3 olarak başlayıp, 2012'de %5'e çıkacaktır. Ama, Gözden Geçirme (health check) sonucu aktarma oranı yükseltilebilir.

Üye ülkeler gönüllü olarak modülasyonu %20 artırabilirler. Zorunlu modülasyon sonucu tasarruf edilecek fonların %20'si üye ülkelerin bütçesine rücu eder, kalanı tüm birlik üyeleri arasında belirlenen kıstaslara göre dağıtılır²⁴. Buna karşın, gönüllü modülasyondan elde edilecek tasarrufların tamamı üye ülkede kalır.

Finansal disiplin ise uzun süredir OTP'ye net ödeme yapan ülkelerin şikayetçi olduğu bütçenin aşılması sorununa karşı bir çözüm olarak öngörülmüştür. Geçmişte, OTP bütçe tavanının sık sık aşılması üzerine alınan bu karara göre, eğer harcamalar azamiyi aşacak gibi görünüyorsa, tedbir olarak doğrudan yardımlarda bütçe tavanının 300 milyon Euro'luk üst bandına tekabül eden bir kesinti otomatik olarak yapılacaktır. Bu konuda teklifi AB Komisyonu verecek, tedbirler yıl sonu Konsey toplantısında (Liderler Zirvesi'nde) onaylanacaktır. Ayrıca, 2007-2013 döneminde OTP bütçesinde yıllık artışlar %1'le sınırlandırıldı.

2007-2013 Yılları için AB Mali Perspektifi (2004 Fiyatlarıyla; Milyon Euro)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sürdürülebilir büyüme	47.582	59.675	62.795	65.8	68.235	70.66	73.715	76.785
Doğal kaynaklar	56.015	57.18	57.9	58.115	57.98	57.85	57.825	57.805
Toplam OTP	54.279	55.259	55.908	56.054	55.859	55.666	55.853	55.497
Tarım Piyasaları	43.735	43.5	43.673	43.354	43.034	42.714	42.506	42.293
Kırsal Kalkınma	10.544	11.759	12.235	12.7	12.825	12.952	13.077	13.205
Diğer	1.736	1.921	1.992	2.061	2.121	2.184	1.972	2.308
Vatandaşlık	1.381	1.63	2.015	2.33	2.645	2.97	3.295	3.62
Küresel Ortak Olarak AB	11.232	11.4	12.175	12.945	13.72	14.495	15.115	15.74
Yönetim	3.436	3.675	3.815	3.95	4.09	4.225	4.365	4.5
Toplam Taahhütler	120.688	133.56	138.7	143.14	146.67	150.2	154.315	158.45
Toplamda OTP'nin %'si	%44.97	%41.37	%40.31	%39.16	%38.08	%37.06	%36.19	%35.02
Toplam Ödemeler	114.74	124.6	136.5	127.7	126	132.4	138.4	143.1
GNİ'nin %'si Olarak Ödemeler	%1.09	%1.15	%1.23	%1.12	%1.08	%1.11	%1.14	%1.15

Kaynak: AB OTP'na Uyumun Türk Tarımına Etkileri, Ekonomik ve Mali İşler Bakanlığı, 2004, www.dyp.org.tr/Ekonomik_ve_Mali_Degerlendirme_Raporlari/AB_Ortak_Tarim_Politikasina_Uyumun_Turk_Tarimina_Etkileri.doc

D.3.3 OTP'nin Yarını

Topluluk bütçesinin halen %38'ini harcayan OTP'nin zaman içinde mali boyutlarının AB GSYİH'ye göre göreceli olarak azalacağını düşünmekteyiz. Yine de yeni gelen 10 üyenin eskilere nazaran daha fakir ve fazla sayıda kırsal nüfus barındırdığı göz önüne alındığında, OTP'nin görülebilir gelecekte Birliğin en temel politika odaklarından biri olarak kalacağı da kesindir. AB'nin son kararlarına göre, OTP'nin bir sonraki bütçe döneminin başlayacağı 2013-20 arasında alacağı şekil üzerinde tartışmalar informal olarak yeni başladı.

24) Ancak, bu dağıtım sonucunda modülasyon tasarruflarının en az %80'inin katkıda bulunan üyeye kalması öngörülmüştür.

Ama, küresel trendlere ve AB'nin diğer politikalarına bakarak bir takım niteliksel tahminler yapabiliriz:

- Bütçe, yeni üyelere asgari net yardım yapmak ve "geçiş süresini" uzatmak düşüncesine göre inşa edilecek.
- Çevre koruma, iklim değişikliğiyle mücadele, kırsal yapının muhafazası gibi önceliklerin bütçe içinde payı artacak.
- Küresel gıda fiyatlarında artışın sürmesi halinde, arazilerin ekilmemesi için yapılan ödemelerden bazı ürünlerde destek sistemine geçilmesi mümkün gözükmemektedir.
- Doha Turu'nun bitmesi halinde, tarımsal rekabet artışını teşvik edecek önlemler gündeme gelecektir.
- Fransa'nın vetosu aşılırsa, OTP bütçesi dondurulabilir, en azından toplam içindeki payını düşürme kararı alınabilir.
- AB'de yaşanan borç darboğazının OTP üzerinde radikal değişimlere neden olması muhtemeldir. Ancak, AB'nin kriz sonrası yeni uzun vadeli bütçe öncelikleri belirlenmediğinden, bu konuda spekülasyondan kaçınıyoruz.

D.3.4 Türk Tarım Politikası ve OTP: Uyum ve Çelişkiler

OTP'nin tarımımıza etkilerini incelerken öncelikle bazı yanlış anlamaları ortadan kaldırmakta fayda vardır. Tarım ürünleri halen AB'yle ticari ilişkilerimizi düzenleyen Gümrük Birliği Antlaşması'nın dışında kalsa da, çeşitli ek anlaşmalarla iki ortak birbirlerine karşı uyguladıkları engelleri zaman içinde azaltmıştır. 1996 sonrasında Türkiye, AB'den gelen tarım ithalatının %33'üne düşük vergili ya da vergisiz ithalat rejimi uygulamaktadır. AB de Türkiye'ye karşı "negatif liste" uygulamalar, yani 23 ürün dışında diğerlerinin ithalatı serbest, ya da Birlik dışı ülkelere göre çok ucuz vergilerle mümkündür.

Türkiye'nin, AB'ye üyelik sürecinde yerine getireceği taahhütleri sık sık yenilenen Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB) ile belirlenir. En son KOB, 2008 tarihinde imzalanmış olup içinde kısa ve orta vadede tarımla ilgili uyuma da geniş yer ayrılmıştır. KOB'a göre Ankara kısa vadede tarımla ilgili fasıllarda (başlıklarda) şu taahhütleri imza altına almıştır²⁵:

Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma:

- AB gerekliliklerine göre akredite olmuş bir IPARD ajansı kurulmalıdır.
- Canlı hayvan ve et ithalatı üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmalıdır.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Bitki ve Hayvan Sağlığı:

- Gıda yem ve veterinerlik konularında AB gerekliliklerine uygun bir çerçeve kanun kabul edilmelidir.
- Büyükbaş hayvanların belirlenmesi ve kayıt altına alınması ile hareketlerinin kayıt altına alınması sisteminin işlerliği temin edilmeli ve koyun ile keçilerin hareketlerinin izlenmesi için uygun bir sistemin uygulaması başlatılmalıdır.
- Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatı tarafından Trakya bölgesinin aşılama ile şap hastalığı olmayan bir bölge olarak tanınmasına imkan verecek gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Tüm tarımsal gıda işletmelerinin AB müktesebatına dayalı şekilde sınıflandırılması ve bu işletmelerin iyileştirilmesine yönelik ulusal bir program hazırlanmalıdır.

Fasıl 13: Balıkçılık:

- Özellikle, tüm balıkçılık konularından sorumlu merkezi bir birimin kurulması yoluyla, idari yapılar güçlendirilmelidir. Balıkçılığın denetimi ve kontrol hizmetlerinin güçlendirilmesine özel önem verilmelidir.
- Kaynak ve filo yönetimi, inceleme ve kontrol dahil olmak üzere, AB gerekleri ile uyumlu revize edilen Balıkçılık Kanunu kabul edilmelidir.

Türkiye'nin orta vadeli uyum öncelikleri ise şöyle sıralanmıştır:

Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma:

- Tarımsal alanların kontrolüne geçiş için arsa tanımlanması ve Ulusal Çiftçi Kayıt Sistemi'nin geliştirilmesine devam edilmelidir.

25) Kaynak: 26 Şubat 2008 tarihli AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanan 2006/35/ec sayılı kararı değiştiren ve Türkiye ile Katılım Ortaklığı'nda yer alan ilkeler, öncelikler ve koşullara dair Konsey kararının gayriresmi tercümesi.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

- Tarımsal-çevresel önlemlerin gelecekte uygulanmasını teminen, çevre ve kırsal alana ilişkin pilot projelerin uygulanması için hazırlıklara başlanmalıdır.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Hayvan ve Bitki Sağlığı Politikası:

- Hayvan hastalıkları için kontrol mekanizmaları geliştirilmeli, hayvanın sağlık durumunun gerektirdiği durumlar için imha planları oluşturulmalıdır.
- Özellikle referans laboratuvarlar, kalıntı testleri (kontrol planları dahil) ve numune prosedürlerine ilişkin olmak üzere, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı alanlarında laboratuvar ve kontrol kapasitelerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Bulaşıcı Sponjiyöz Ansefalopati (Transmissible Spongiform Encephalopathies-TSE) ve hayvan yan ürünlerine ilişkin mevzuat uyumlaştırılmalı, gerekli toplama ve tedavi yöntemleri geliştirilmelidir.

Fasıl 13: Balıkçılık:

- Deniz kaynaklarına doğru bilgi sunmak için, güvenilir bir stok değerlendirme sistemi oluşturulmalıdır.
- Mevcut filo kayıtları, AB standartlarına uyarlanmalıdır.

KOB ve Ulusal Program'da yer alan uyum öncelikleri konusunda bazı adımlar atılsa da, TOBB'un Raporu'na (2009) ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı web sitesine göre (2010), kayda değer bir aşama sağlanamamıştır. Aynı rapor ve 2008 İlerleme Raporu'na göre, Türkiye halen aşağıda listelenen çalışmalarını tamamlamamıştır:

Tarım ve Kırsal Kalkınma alanında;

- IPARD Ajansı'nın kurulması (toplam 8, yürürlükte olan 7, Türkiye ile ilgili 8 mevzuat vardır),
- Arazi tanımlama ve Ulusal Çiftçi Kayıt Sistemi'nin geliştirilmesi (toplam 1, yürürlükte olan 0, Türkiye ile ilgili 1 mevzuat vardır),
- Tarım-çevre önlemlerinin gelecekteki uygulanabilirliği açısından çevre ve kırsal bölgelere ilişkin pilot eylemleri uygulama hazırlığı (toplam 4, yürürlükte olan 4, Türkiye ile ilgili 4 mevzuat vardır),

Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı alanında;

- Gıda, yem, veteriner hizmetleri konularında AB gerekliliğiyle uyumlu, AB müktesebatını aktarabilecek bir çerçeve kanunun kabulü (toplam 6, yürürlükte olan 6, Türkiye ile ilgili 6 mevzuat vardır),
- AB müktesebatıyla uyumlu büyükbaş hayvanların kimliklendirilmesi ve hareketlerinin kaydı sistemi ve koyun-keçi hareketlerinin izlenmesine ilişkin uygun bir sistemin uygulanmaya başlanması (toplam 3, yürürlükte olan 2, Türkiye ile ilgili 3 mevzuat vardır),
- Trakya Bölgesi'nin Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatı tarafından şap hastalığından ari bölge olarak tanınması için gerekli önlemler (toplam 1, yürürlükte olan 1, Türkiye ile ilgili 1 mevzuat vardır),
- AB müktesebatına dayalı olarak tüm tarım-gıda işletmelerinin sınıflandırılması ve iyileştirilmesi için ulusal program hazırlanması (toplam 2, yürürlükte olan 2, Türkiye ile ilgili 2 mevzuat vardır),
- Hayvan hastalıkları kontrol önlemleri, eradikasyon planları oluşturulması (toplam 30, yürürlükte olan 24, Türkiye ile ilgili 30 mevzuat vardır),
- Referans laboratuvarları, kalıntı testleri, numune alma işlemleri başta olmak üzere gıda güvenliği ile hayvan ve bitki sağlığı alanlarında laboratuvar ve kontrol kapasitesi geliştirilmesi (toplam 4, yürürlükte olan 4, Türkiye ile ilgili 4 mevzuat vardır),
- Bulaşıcı Süngerimsi Ensefalopati (TSE) ve hayvansal yan ürünlerle ilgili mevzuata uyum ve gerekli toplama ve bertaraf sistemlerinin kurulmaya başlanması (toplam 2, yürürlükte olan 2, Türkiye ile ilgili 2 mevzuat vardır).

Halen TBMM'de bekleyen Kırsal Kalkınma Planı ile OTP ve tamamlayıcı mevzuatı arasında tarımsal destekler konusunda hala çok büyük farklılıklar vardır²⁶. Örneğin, OTP gittikçe ürün ve üretime bağlı desteklerden vazgeçerken, Türkiye'de bu yöntem geri getiriliyor (bkz. Bölüm B.7). Kırsal Kalkınma Planı da OTP gibi çerçeve olarak kırsal nüfus ve toprakları birlikte mütala ediyor, ama planın eksikleri olduğu gibi bütçe ve insan kaynakları kısıtlamaları göz önüne alındığında, kısa vadede uygulamaya koyulması zor gözükmemektedir.

Özetle, Türkiye'nin OTP'ye tam uyum sağlaması süreci son derece sancılı geçecek, tarımda radikal sayılabilecek değişimlere neden olacaktır. Ankara'nın bu değişim sürecini başarı ile yönetecek kadro ve bütçe imkanlarının sınırlı olması ve toplumun reformları "dış baskı nedeniyle yapılıyor" şeklinde algılanması da süreçte yaşanacak sıkıntıları ve başarısızlıkları artırıcı bir faktör olarak görülebilir.

D.3.5 Maliyet Analizi, Kazananlar, Kaybedenler

Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili tartışmalarda, aleyhimize en çok kullanılan gerekçelerden biri de, yüksek oranda kırsal nüfus, düşük gelir seviyesi ve tarımda verimsizlik yüzünden OTP'den çok fazla pay alacağımız görüşüdür. Bu konuda ilk resmi çalışmayı yapan AB Komisyonu 2004 yılında hazırladığı raporda, 2025 yılında üyelik/tam geçiş senaryosunda Türkiye'nin, tarım bütçesine 8,2 milyar euroya, toplam bütçeye ise 27,6 milyar euroya mal olacağını hesaplamış, ama kaynak göstermemiştir.

Elimizdeki en kapsamlı çalışma 2006 yılına aittir (Doç. Dr. Emine Bilgili, 2006, Türkiye'nin Üyeliğinin AB Bütçesine Muhtemel Etkisi). Çalışmada çeşitli kaynakların elde ettiği rakamlar aşağıdaki tabloda sıralanmıştır:

Türkiye'nin Üyeliğinin AB Bütçesi Üzerine Etkileri İle İlgili Tahminler

Çalışma	TasarlananYıl	Metot	YıllıkTransfer
Flam (2004)	Mevcut sistem (2000)	Oy verme gücü, gelir seviyesi ve mevcut harcamalara dayalı regresyon	Net 12 Milyar Euro
Togan (2004)	Mevcut sistem (2000)	Oy verme gücü, gelir seviyesi ve mevcut harcamalara dayalı regresyon	Net 14 Milyar Euro
Hughes (2004)	2015 ve 2017 arası mevcut sistem	Yapısal fonlar için GSYİH'nin %4 sınırı ve Bulgaristan ve Romanya'nın kişi başına düşen geliri ile karşılaştırılan miktarlar	Brüt 2015'te 11 Milyar Euro ile 2017' de 19 Milyar Euro
Avrupa Komisyonu DG Tarım (2004)	Mevcut sistem (2004)	Mevcut kurallara göre hesaplamalar	Brüt sadece tarımsal harcamalar 8,2 Milyar Euro
Grethe (2004)	Mevcut sistem ve 2014'deki reform senaryosu	Simülasyon modeli	Mevcut durum, 2014' te net 10,9 Milyar Euro, CAP reformu, net 6,8 Milyar Euro
ZFT	Mevcut sistem (2001)	AB-15 üye devletlerin harcama ve ödeme paylarına göre hesaplama	Net 8,2 Milyar Euro
Derviş, Emerson, Gros, Ülgen (2004)	Mevcut sistem (2001)	CAP-maliyeti katma değer mükayeseli payı	Net transfer 2015; 18 Milyar Euro

O tarihten bu yana yapılan araştırmalar arasında, Grethe'nin bulguları en detaylı ve inandırıcı olanlardır. Grethe, çalışmalarında hem halen mevcut sistemi, hem de gelecekte öngörülen OTP reformlarını, hem de elden geldiğince ülkemizde tarımın gelişen yapısını dikkate almıştır. Grethe'ye göre, Türkiye'nin OTP'ye maliyeti değişik senaryolarda aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. AB'nin son yıllarda benimsediği, OTP bütçesini sınırlamak ve yeni üyelerin tam destek basamağına geçişini uzatma stratejisi doğrultusunda, en asgari maliyetleri daha gerçekçi bulmaktayız. Bu şartlarda, tam üyelik ve ardından geçiş sürecinde Türkiye'nin OTP ve genelde AB bütçesinden alacağı payın Kıta ekonomisinde çok köklü sorunlara sebep olacağı tezini kabullenmekte zorlanıyoruz. Muhtemelen, Türkiye'nin alacağı pay Polonya'nın dahi altında kalacaktır.

26) Ancak, Kırsal Kalkınma Planı'nın kalan kısımları büyük ölçüde AB örneklerinden inşa edilmiş görünümü arz ediyor.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

AB'nin Türkiye'nin AB Üyeliğinden Kaynaklanan Bütçe Harcamaları ve Gelirleri
(Doğrudan Ödemelerin Azaltılması Senaryosu)
(Milyar Euro; 2004 rakamıyla)

	2015		2025
	Tam	DP'nin %25'i	
Bütçe harcamaları			
Ortak Tarım Politikası (OTP)			
Doğrudan ödemeler	3,8	0,9	2,4
İkinci Ayak	1,5	1,5	2,0
Diğer politikalar	1,0	1,0	1,0
Toplam OTP	6,3	3,5	5,4
Yapısal politikalar	7,7	7,7	25,6' ya kadar
Diğer harcamalar	1,6	1,6	1,6
Toplam harcamalar	15,6	12,7	32,6' ya kadar
Türkiye'nin bütçeye katkısı			
Temel varsayım	5,2	5,1	7,8
Fark-kapan büyüme	6,1	6,0	11,0
Yavaş büyüme	4,4	4,3	5,5
Türkiye'ye net transfer			
Toplam (temel büyüme varsayım)	10,4	7,6	24,8' e kadar
OTP' den kaynaklanan	4,5	1,7	2,9
Toplam (Fark kapan büyüme)	9,3	6,5	31,4' e kadar
OTP' den kaynaklanan	4,0	1,3	1,9
Toplam (yavaş büyüme)	11,3	8,6	19,6' ya kadar
OTP' den kaynaklanan	4,9	2,1	3,8

Bu maliyete karşın, Türkiye'nin AB tarımına meyve, sebze, şifalı bitkiler ve bio-diversity gibi çeşitli boyutlarda yapacağı geniş katkının hiçbir çalışmada dikkate alınmadığını görmek üzücüdür. AB'nin enerjiden tarıma her alanda gittikçe daha fazla benimsediği kaynak çeşitliliği ve kendine yeterlilik tezleri açısından, Türkiye'nin OTP'ye maliyetinden, getireceği avantajların pazar fiyatları ve sosyal getirileri düşürülmelidir.

Peki, OTP'ye uyum sağlamak Türkiye'ye kaç mal olacaktır? Bu konuda şaşılacak kadar az araştırma yapıldığını not ettik. Elimizdeki hemen tüm kaynaklar aynı üç araştırmaya dayanmaktadır. Bunlar, Akder ve Ark. (1990), Ertuğrul (1992) ve Çakmak ve Kasnakoğlu (2001) tarafından yapılmış çalışmalardır. Çalışmalarda, OTP'nin tarım sektörüne maliyeti ile birlikte tüketici refahına etkisi de birlikte değerlendirilir. Simulasyonunu en ileriye götüren Çakmak (Ekim 2007) değerlendirmesinde, 2015 yılı için Türkiye-AB ilişkilerinde statükonun muhazafa edileceği, gümrük birliğini tarımsal ürünleri de kapsayacak şekilde genişletileceği ve tam üyeliği kapsayan üç senaryo öngörülmüştür. Senaryolarda OTP ödemeleri ile en gerçekçi varsayımlar seçtiğimizde ve tam üyelik senaryosunu elimine ettiğimizde, toplama refahtaki artışların %2-3'lerle ölçülecek kadar kısıtlı kaldığını görülür.

Günden güne çok oynak seyreden tarımsal emtia ve gıda fiyatları, AB'nin hızla evrilen politikaları ve tarımımızda yer yer sonuç vermeye başlayan reform uygulamaları ve en son olarak da özel sektörün tarıma duymaya başladığı ilgi yüzünden daha somut bir tahmin yapmak imkan dahilinde değildir.

İlk bakışta, AB'ye tam üyelik durumunda, Türk tarımının kayıp ve kazançları için söyleyeceklerimiz DTÖ Doha Turu'nun sonuçları ile bulgularımızla örtüşür. Türkiye, sadece pamuk hariç Akdeniz bitkileri, meyve ve sebze kazançlı çıkarken, tahıl, yağlı tohum ve kırmızı ette ithalatını artırmak zorunda kalacaktır. Aşağıdaki tabloda 2003 yılı itibarı ile arazi birimi başına verim tablosu da bu niteliksel bulguyu destekler.

Türkiye ve AB'de Bazı Ürünlerin Verimleri 2001/2003 ort. (100kg/ha)

	Türkiye	AB-15	AB-25	Türkiye/AB 15
Buğday	20,4	64,2	56,6	31,8
Pamuk (Kütlü)	35,5	30,5		116,4
Arpa	22,4	44,9	41,8	49,9
Mısır	43,6	85,8	73,8	50,8
Ayçiçeği	12,1	16,3	16,7	74,2
Ş.Pancar(ton/ha)	4	8,7		45,8
Patates	259,2	353,9	264,6	73,2

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat; Değer), Çeşitli Yıllar, Avrupa Birliği

Ancak, elimizdeki tüm analizler son derece makro düzeyde ve Türkiye'nin OTP'ye uyum sağlama süreci olarak öngördüğümüz önümüzdeki 10 yılda tarımdaki olası evrimi göz önüne almaz. Yapıları itibarı ile Türkiye'nin OTP'den kayıp ve kazancını hesaplayan modeller makro verileri kullanır. Örneğin, hektar başına buğday hasatı veya ortalama büyük baş hayvandan elde edilen et gibi değişkenler kullanılır. Halbuki, Türk tarımı yapısal olarak büyük değişkenlik arz ediyor. Bu değişkenliği özetle iki boyutta toplayabiliriz. Birincisi, geleneksel tarım ve modern tarım yapan çiftlikler (Agro economic policy analysis of the new member states, the candidate states and the countries of the Western Balkans), ikincisi ise toprak verimliliği ve meraya erişim gibi unsurlardır.

OTP'ye tam uyum sağlandığında, büyük ölçekli intensif tarım yapan çiftliklerin verimlilik konusunda AB'nin birçok ülkesi ile boy ölçüşebileceğini düşünmekteyiz. Geleneksel tarım yapan çiftliklerin ise önemli bölümü zaten kendi hane tüketimine yönelik üretim yaptığı için, ithalat serbestisinden büyük zarar görmeyecektir. Bu gözleme paralel olarak, ama daha az güvenle, büyük ölçekli hayvan yetiştiriciliğinin de AB'yle rekabet etmesi mümkün görülmektedir.

İkinci bir ayırım ise, topraklarımızın verimliliğinin bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermesinden kaynaklanır. Sulak ve derin topraklarda asgari ölçek ekonomisinin sağlanması ile birlikte, birçok üründe AB'yle rekabet mümkün görülmektedir. Olası kayıplar marjinal topraklarda yoğunlaşacak, bunların sahipleri ya kente göç edecek, ya da daha verimli alternatif ürünlere yönelecektir.

Sonuç olarak, ortalamada verimlilik olarak AB'nin en gerisinde kaldığımız ürünlerde bile yerel olarak rekabet mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, OTP'ye uyumun toplumsal zararı ile ilgili tahminlerin yeniden gözden geçirilmeye muhtaç olduğunu, oluşacak fırsatların da gözden kaçtığını saptamış bulunuyoruz.

İkinci olarak başta GAP olmak üzere, halen uygulama aşamasına yeni geçen birçok sulama ve islah projesinin tarıma yapacağı olumlu etkiler dikkate alınmamıştır. Genelde daha büyük yüzölçümlü toprakların hakim olduğu GAP bölgesinde, bazı ürünlerde 2 yılda 5 defa hasat yapmak mümkündür. 2012 yılında tamamlanacağı vaat edilen sulama projeleri ile birlikte verimlilik patlaması yaşanacak toprak miktarı hızla artarak, tarımsal verim ortalamasını da yükseltecektir. Bu gözleme paralel olarak, hükümetin yavaş da olsa yürürlüğe koyduğu toprak birleştirme ve topraklandırma projelerinin de birim başına verimliliği artırması mümkündür.

Organik tarım ise bütünüyle bu genellemelerin dışında kalması gereken bir konudur. Türkiye, AB çevresinde organik tarıma müsait en fazla toprağa sahip ülkedir. Halen bu potansiyelin çok ufak bir kısmı kullanılmakta, organik tarım ürünlerinin toplam tarım ihracatında payı sadece %0,2 olmaktadır. Organik tarım bir moda değildir. Tüm dünyada çeşitli nedenlerle artan sağlıklı ve çevreye duyarlı gıda tüketiminin bir yansıması olup, ilerde Türkiye'ye büyük kazançlar sağlayabilir. Yatırımlar bölümünde birçok açıdan organik tarımın önemine değineceğiz.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

Meyve, sebze ve Akdeniz ürünlerinde ise orta büyüklüklerde kazançlar mümkün görünmektedir.

Belki de üstünde düşünülmesi en gerekli olan konu şudur: OTP, yalnız fiyat değil, çevre koruma, kırsal yapıyı muhafaza gibi birçok alanda öncelikleri kapsayan bir politikadır. Türkiye’de tarımsal üründe rekabetten çok, bu öncelikleri üretimde birleştiren işletmelerin genellemelerin çok dışında ve ötesinde kazançlar sağlama mümkün görünmektedir. AB’nin kırsal kalkınma fonları yanında tarih ve biyolojik çeşitliliği korumaya kadar birçok konuda mevcut fonuna; tarım, çevre, tarih ve alternatif turizm temalarını birleştirerek erişmenin mümkün olacağı görüşündeyiz. Bu düşünceyi Yatırım Temaları bölümünde biraz daha derinden işleyeceğiz.

D.4 TÜRKİYE VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Türkiye’nin tarımsal hammadde ve işlenmiş ürün dış ticaretinde en önemli iki dışsal kısıt Avrupa Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Dünya Ticaret Örgütü rejimidir. Bu iki değişken aynı zamanda ithalat yolu ile önümüzdeki yıllarda ülkemizin tarım politikalarına, ürün kompozisyonuna ve tüketici fiyatlarına önemli etki yapacaklar. Bir önceki bölümde, adaylık müzakerelerini sürdürdüğümüz AB’nin Ortak Tarım Politikası’nı ve etkilerini işledik. Bu bölümde, uzun vadede daha kapsayıcı olacağına inandığımız Türkiye’nin DTÖ içindeki rolünü inceliyoruz. Tanım bölümlerinin ardından, DTÖ’nün tamamlanan Uruguay ve halen sürmekte olan Doha Turlarında aldığı ve alacağı kararların tarımımızda üretim ve dış ticarete nasıl etki yapacağını araştırdık.

Dünya’da tarımda dış ticaret politikaları 500 yıldan beri ekonomistler ve siyasetçiler arasında tartışılıyor. En doğru tarım politikası ve dış ticaret rejiminin ne olduğu, hala ne kuramsal ne de ampirik olarak belirlenmiş değildir. Bu tartışmada, sosyolojik-psikolojik etkileri ayıklarsak, ortaya iki ayrı görüşün çıktığı görülür. Birincisi, tarımın bir ülkenin ekonomik hayatında özel bir rolü olduğunu, dolayısıyla kırsal sefaleti azaltmaktan, gıda güvenliği ve kendine yeterlilik gibi bir dizi önceliğin sağlanması için korunmaya ve/veya özel ticaret kurallarına tabii olması gerektiğini öne sürer. Zıt görüş ise tarımın da diğer tüm sektörlerle aynı kurallara tabii olup, klasik göreceli avantaj teorisi uyarınca hızla serbestleştirilmesi /rekabete açılmasının toplumsal refahı artıracaklarını savunur.

Pratikte, ülkelerin tarıma müsait toprak yaratma gücü, iklim ve doğal verimliliği, teknoloji, kırsal-şehirselle nüfus dengesi ve göç dinamikleri birbirinden çok farklı olduğu için, evrensel bir doğrunun da ortaya çıkması ve tüm küresel ticaret aktörleri tarafından benimsenmesi de mümkün olmamıştır. Zaman içinde, hakim ideoloji veya Hegemon Devlet’in işine gelen politikaların tüm dünyaya empoze edildiği bir tarım ticaret rejimi ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında gerek ideolojik gerekçeler, gerekse hükümler ABD’nin tavrı nedeniyle, korumacılık ve ihracat sübvansiyonları anlayışı ticaret rejimini belirlemiştir. Korumacılık hala değişik nedenlerle gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) tarafından büyük çoklukla savunuluyor. Japonya başta küçük bir küme zenginleşmiş ülkenin de ekonomiden çok sosyolojik gereksinimleri tatmin etmek amacıyla bu görüş doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. 1980'lere gelindiğinde ise, artık tarımsal üretimleri kendi ihtiyaçlarını kat kat aşan ABD ve AB arasında sübvansiyon savaşlarına varacak boyutta gerilimler başlamıştır. Uruguay Turu ile birlikte, yine ABD ve AB önderliğinde, dünya bu politikalarından vazgeçerek, tarım da liberalleşme eğilimlerine yönelmiştir.

D.4.1 GATT ve DTÖ

II. Dünya Savaşı sonrasında en önemli küresel harmonizasyon kurumlarından biri de GATT, veya şimdiki adı ile DTÖ’dür. Önce çok kısıtlı bir üye sayısı ve mütevazı önceliklerle hayata başlayan bu kurum, artık 200 civarında üyesi ve fikir haklarında

haksız rekabetin engellenmesinden, doğrudan sermaye yatırımları önündeki engellerin kaldırılmasına kadar bir dizi yeni alanda dahi söz sahibi olmayı amaçlayan, küresel ticaret rejiminin BM'si olmuştur. Tüm ticaret sorunlarının DTÖ nezdinde çözüme kavuşturulması ve bu kurumun küresel ticarete tek kural koyucu olmasının önünde ise iki zıt trend durur.

“Kümeleşme” olarak adlandırılan, başta AB ve NAFTA, ama genelde artık Yerküre'nin her yerinde görülen bölgesel ticaret blokları bunların ilki olup, birincil amaçları küme içi üyelerin menfaatlerini gerekirse “dış dünyanın” uğrayacağı zararlara karşın korumaktır.

2000'li yıllardan itibaren de Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'nın (BRIC) dünya ticaretine katılması ile tüm dengeler bir kez daha tanımlanır. BRIC grubunun içinde özellikle Çin ve Hindistan, hızla uzun vadeli stratejik menfaatlerini ikili ticaret anlaşmaları yoluyla güvence altına almaya başlarlar. ABD ve AB de daha kısıtlı da olsa, kendi politik nüfuz sahaları veya eski kolonileri ile ayrıcalıklı ticareti sürdürürler. İkili anlaşmaların DTÖ aleyhine yayılması, küresel ticaret akımlarının umumi faydadan çok, karşılıklı tercihler üstüne kurulması endişesini de beraberinde getirir. Ancak, tüm ikili anlaşmalar bu nitelikte değildir. Karşı tarafa sağladığı ayrıcalıkları başka ülkelere uyguladığı daha yüksek ticaret engelleri ile telafi etmeyen, hatta bazen ürün bazında tüm Küre'ye sunan anlaşmalar, azınlıkta olmalarına karşın, Pareto optimal dengeye yaklaşmayı kolaylaştırır.

D.4.2 Türkiye'nin DTÖ'de Politik Konumu

Türkiye'nin dünyayla ticaret ilişkilerini incelerken, gün geçtikçe tarımda atılacak her adımın hem “kümeleşme” yani OTP, hem de küresel ticaret rejimine uyum (DTÖ koşulları) doğrultusunda yapılması gerektiğini anlamak önemlidir.

Türkiye, OTP'ye karşı pasiftir. Yani, reformlarda ve uygulamalarda hiçbir söz hakkı yoktur. DTÖ'deki etkinliği ise bir yandan kendi menfaatlerini korumak, öte yandan ise OTP'yle ortak hareket etme zorunluğu yüzünden kısıtlıdır. Bu yüzden G33 gibi sesini çok duyuran GOÜ kümeleşmelerinin önde gelen üyelerinden olmasına karşın, küresel ticaret politikası belirlemede çok da başarılı olduğu söylenemez. Örneğin, Türk tarımının önemli kesitleri hala korunmaya muhtaçken, mecburen AB'nin karşılıklı serbestleştirme görüşüne destek vermek zorunda kalır. Bu gözleme paralel olarak, AB'nin Türkiye'ye danışmadan üçüncü parti ülkelerle imzaladığı serbest ticaret ve gümrük-tarife anlaşmaları da yer yer Türkiye'yi zor durumda bırakmaktadır.

D.4.3 Uruguay ve Doha Turları

Uruguay Turu'na kadar, GATT/DTÖ sanayi ürünlerinde dış ticaretin liberalleşmesi yönünde pazarlık ve ortak karar alma forumu rolünü oynamıştır. Uruguay Turu'nda ilk defa tarımsal ürünler de pazarlıklar kapsamına alınır. Bu Tur'da alınan kararlar bağlayıcı olmakla birlikte, GOÜ'lere büyük yükümlülükler getirmemiştir. Zaten daha 1980'lerde ithal ikamesi modelinde ticaret serbestisine geçen Özal ve sonrası Türkiye'si açısından bu Tur'un doğurduğu ekonomik sonuçlar ikincil derecededir. Ama bu Tur 21. yüzyılda en önemli tartışma konusu olan, tarım ticaretinin de sanayi ürünleri ile birlikte değerlendirilmesi prensibini benimseyerek, halen süren Doha Savaşları'nın da fitilini ateşlemiştir. Uruguay Turu'nda alınan 3 prensip kararı vardır:

- Tarımsal ürünlerden doğan ticaret anlaşmazlıklarının da artık DTÖ nezdinde çözülmesi için kural ve kurumlar oluşturuldu.
- Tarımda karmaşık korumacılık uygulamalarının terk edilerek, sanayi ürünlerinde olduğu gibi gümrük vergilerine doğru geçiş kararı alındı.
- Üye ülkelerin artık tarımda gümrük ve dış engelleri artırmaması, hatta çok bağlayıcı olmamakla beraber azaltması karara bağlandı.

D. Özel Dosyalar: Gıda Sanayi, GAP, AB ve DTÖ ile İlişkiler

Türkiye, Uruguay Turu'nda sonra bazı tarım ürünlerinde gümrük vergilerini arttırmaya karşın, yeni kurallardan zarar görmez, çünkü birçok tarım ülkesi gibi zaten Uruguay öncesinde gümrüklerini çok yüksek belirleyerek, bir alt banda (bir alt kutuya) indiğinde, fiili tarifelerini Uruguay'ın koyduğu azami limitlere kadar yükseltme stratejisini benimser. Türkiye'nin ABD ile pirinç ithalatı konusunda düştüğü anlaşmazlık dışında, bir iki ufak ihtilafı daha olup, bunların tarımsal ticarete etkisi ikinci derecededir. Sonuçta, Uruguay Turu'nun ortaya koyduğu uzlaşmazlık mekanizmalarından da zarar gördüğümüz söylenemez. 2000 yılında başlayan Doha Turu, halen sonuçlanamadığı gibi, 2013-2014 yılına kadar sonuçlanması zor gözükmektedir. Doha Turu'nun bir türlü sonuçlanmamasının sert bir analizini Fredrik Ericsson (2008)'de buluyoruz. Ericsson'a göre,

- Liderlik eksikliği,
- Üye sayısının çok artması sonucu oluşan öncelikler karmaşası,
- Sırf sanayi ürünlerinde korumacılığın kaldırılmasına yönelik dar yaklaşımdan, dünyanın tüm ticaret sorunlarının, tartışmasına geçilmesini öngören geniş yaklaşımın zararları,
- Serbest ticaret doktrininin bir fikir olarak aşınması Tur'un tamamlanmasını engelliyor.

Ancak, Tur'un başarısızlıkla sonuçlanması gibi bir olasılık da çok düşük, çünkü kurallarla yönetilen küresel ticaret rejimi oluşturmaktan vazgeçip, II. Dünya Savaşı öncesi kaotik ve globalleşme trendinin tam tersine çalışan ikili-küme içi ticaret yapan bir dünyaya geri dönmek, maliyetleri karşılanamayacak kadar büyük bir kayıp olacaktır. Tarımsal ticaretin hemen her dünya bireyinin refahını doğrudan etkilediği varsayımı ile, Doha Turu'nda anlaşmazlıkların üç ayağından birini teşkil eden bu faslın terk edilmesinin, dünya liderlerinin göze alamayacağı bir sonuç olarak saptadık. Dolayısı ile aşağıdaki bölümlerde Tur'un başarı ile sonuçlanacağı ve halen üstünde anlaşılabilir tarımsal fasılların aynen kabul edileceğini varsayarak yolumuza devam ettik.

Uruguay Turu'nun aksine, eğer Doha halen elimizdeki en yeni bilgilere göre üstünde uzlaşmış şekliyle sonuçlanacaksa, Türkiye'nin genelde "zarar" göreceği hem kuramsal, hem de ampirik olarak ortaya çıkıyor. Bunun nedenlerini anlamadan önce Doha Tarım faslının üç önceliğini sıralayalım:

- Pazara giriş şartlarının düzenlenmesi,
- İhracat teşvik ve kredilerinin büyük ölçüde kaldırılması,
- Tarımda uygulanan gümrük engelleri ve vergilerin önemli boyutta azaltılması.

Türkiye kaynak yetersizliğinden dolayı ihracat teşviklerini 40 kadar ürüne indirgeyerek, ödediği miktarları da kayda değer ölçüde azalttı. Bu bölümün kabul edilmesinin tarımsal üretime vereceği zararı sınırlı olarak nitelendiriyoruz. Ancak, kısmi göreceli statik analiz açısından baktığımızda pazara giriş şartlarının düzenlenmesi hayvancılıkta, gümrük vergilerinin düşürülmesi ise tarımın hemen her alanında sarsıntılar yaratabilir. Daha dinamik bir genel denge modeli perspektifinden bakıldığında ise, ticaret yaptığımız ülkelerin de aynı kolaylıkları uygulamak zorunda kalması fırsatlar yaratabilir.

Somut olarak nelerin deęiŖeceęini bulmak için Tarım-Ziraat portalları arasında yaptığımız taramada, aŖağıdaki listeyi elde ettik:

- Hububat (buğday, arpa, yulaf, avdar, mısır, eltik), yağlı tohumlar (ayçiçeği, soya, kolza), yem bitkileri, pamuk, Ŗeker pancarı, tütün, çay, muz üretimi ithalat lehine deęiŖecek.
- Kırmızı et ile süt, peynir, bal gibi hayvansal ürünlerde “ok köklüye” kadar uzanabilecek olumsuz etkiler söz konusudur.
- Prim ödemesi yaptığımız bazı ürünlerde (ayçiçeği, soya, mısır, eltik ve kolza gibi) prim oranlarının düşürülmesinden dolayı ürün maliyetlerinin artması, gümrük vergilerinin azaltılmasından ve kotaların kaldırılmasından dolayı dışardan ölkemize daha düşük fiyatla ürün girmesi yüksek olasılıktır.
- Bunlara karŖın sebze, meyve (özellikle fındık, kuru incir, üzüm ve kayısıda), bakliyat, zeytin ve zeytin yağı, kesme iek, balık ve beyaz et ile yumurta gibi ürünlerde sıkıntı yaşanmayacağı düşünölmöyor.

Anılan görüşmelerde GOÜ “hassas ürün, özel ürün” gibi kavramlar sunarak bazı ürünlerini desteklenme kapsamında tutmaya alıŖmaktadır. Yine iç destekler bağlamında ürünlerin üç kutuya bölünmesi ve buna göre müzakere edilmesi halen kabul gören yöntem haline gelmiştir.

Tartışmanın özünde olmayan, ama her satırı günlerce müzakere edilen “Kutu” sorununda karŖılıklı tavizler geçerli olduğu için, “buğüne kadar kabul edilen fasıllar” varsayımımız da gerçekçi olmayabilir. Ancak, ampirik alıŖmalarda da yayın tarihinde kabul edilen fasıllar geçerli olduğu için, alınan sonuçlar da bunlara bağlıdır.

Elimizdeki en kapsamlı niteliksel araŖtırmaya göre, hesaplanabilir genel denge modeli kullanılarak dokuz sektör detayında uygulanan simölasyonlarda Türkiye'nin kazanç ve kayıpları Ŗöyle özetlenmiştir:

Türkiye'nin Kayıp ve Kazançları		
Tarım	Halen Geçerli Rejim	Doha Simölasyonu
İhracat	5.327	5.239
İthalat	4.106	6.291
Net İhracat	1.221	-1.053

Kaynak: Dr. Yasemin ırpıcı, DTÖ Tarım Müzakereleri ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi

Daha somut olarak, simölasyonun bulgularına göre, DTÖ'nün öngördüğü liberalizasyon kriterlerinin benimsenmesi halinde, ithal malı fiyatlarında %11 azalma olacak, tarım ithalatı ise %35 artacaktır. İhracat için eşdeğer detay tablolar raporda yer almamaktadır.

E. Tarımsal Yatırımların Finansmanı: Türkiye ve Dünya Tecrübesi

E. Tarımsal Yatırımların Finansmanı: Türkiye ve Dünya Tecrübesi

E.1 TÜRKİYE'DE DURUM

Bu bölümde tarımda finansal ve çok kısa da olsa doğrudan yatırımlara değiniliyor. FAO gibi uluslararası örgütlerin bulgularına göre tarıma yapılan 1 dolarlık yatırım, köylüye 2 dolarlık refah olarak geri döndüğü için, tarımsal yatırımların artırılması halen kırsal kesimde yapısal bir sorun haline gelen sefaletin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, kesin rakamlarla ortaya koyamasa da, yatırımların artırılması halinde tarımda verimlilik sorununun çözüleceğini, köyden kente göç hızının azalmasına katkıda bulunacağını ve 21. yüzyılın en kıymetli ticaret malları olması beklenen tarımsal hammaddeler ve gıdada Türkiye'nin dev hamleler yapabileceğini kestirmekteyiz²⁷. Bu öngörüü biraz daha açarsak, doğru ve yeterli yatırımın yapılması halinde Türkiye'nin dünyanın en büyük gıda ihracatçılarından biri olmasının önündeki önemli bir engelin ortadan kalkacağını düşünmekteyiz.

Araştırmamızda, zaten çoğunluğu çok küçük (kendini geçindirmeye yeterli) toprak varlığına sahip işletmelerden oluşan bir tarım toplumunun yüksek miktarda yatırım yapamayacağını saptadık. Elimizde kesin rakam olmamasına rağmen, geniş ölçekli tarım yapan işletmelerin de AB ve ABD'deki benzerlerine kıyasla daha az yatırım yaptığı görüşündeyiz. Örnek olarak, büyük ölçekli işletmelerde bile büyükbaş hayvan karkası büyüklüğünde AB-ABD standartlarına ulaşamaması, toprak kalitesine göre çok daha fazla getiri verecek ürünlere geçilmemesini bir yatırım eksikliği olarak nitelendiriyoruz.

Özetle, tarım sektörünün GSYİH'de düşük katma değer oranının çok cüzi bir kısmı yeni teknoloji, AR-GE ve ürün artışı yatırımlarına gitmektedir. Bu bağlamda şu ana kadar tarım sektörüne yönelen (gıda dahil) Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) girişlerinin de çok sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Rakamlarla ifade edecek olursak, tarım ve gıda sektörüne girişler 2005 ve 2006 yıllarında 600-700 milyon dolar düzeyinde seyrettikten sonra 2007 yılında 1,2 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu süreçte toplam DYY'nin 20 milyar dolar dolayında seyrettiği düşünülecek olursa tarım ve gıda sektörüne girişlerin payının düşük kaldığı görülür. Sektöre DYY 2007 yılında -o sene toplam DYY'lerin de bir sene önce 19 milyardan 14 milyar dolar civarına düşmesinin de etkisiyle - toplam içindeki payı %8,5 ile tarihi olarak en yüksek -ama görece halen oldukça düşük düzeyine erişmiştir. 2009 yılında ise genel trendle birlikte 200 milyon dolara -veya toplamın %2-%3'ü düzeylerine kadar gerilemiştir.

Tarım finansmanında devletin rolüne gelince, devlet elindeki kısıtlı kaynaklarla zaten tarıma çok fazla yatırım yapacak durumda değildir. Bu gözlemi bir eleştiri olarak ortaya koymuyoruz. Türkiye'de genelde tasarruf oranının düşük kalması kamu borçlanma faizlerini reel olarak yüksek tutarken, ekonominin önemli kesitlerinin kayıt dışında kalması nedeniyle yeterli vergi toplanamamaktadır. Devlet idaresinin günlük olarak çevrilmesi sonunda elde kalan kısıtlı kaynak da ya toplumsal baskı gruplarının yönlendirmesiyle ya da darboğaz giderici yatırımlara harcanmaktadır.

Bu şartlara rağmen, kamunun kırsal bölgelere yol, su, elektrik, sağlık ve eğitim gibi temel yatırımları erdirmek için çok büyük fedakarlıklar yapmakta olduğunu not ediyoruz. Tüm bunların yanında, kamu aynı zamanda başta GAP olmak üzere, birçok bölgede çok uzun yapım süreli (sermaye yatırımının geri dönüşünün çok uzak olduğu) dev sulama projelerine de kaynak bulmak için olağanüstü çaba göstermektedir. Hükümetler, ellerindeki kaynakları daha etkin kullanmadıkları için her zaman eleştiriye açıktırlar, ama en optimal şartlarda dahi, kamunun elindeki kaynaklardan tarımsal üretiminin geliştirilmesine şimdikinden çok daha yüksek meblağlar aktarılması son derece zordur.

Son yıllarda, enflasyonun düşmesi, kamu borcu/GSYİH oranının azalması ile portföylerinin artan kısmını kredilere yönlendirmeyi tercih eden özel bankalar da tarıma artık daha yakından bakmaktadır. Ancak, ticari bankalar açısından tarım kredileri yerine, çok daha hızlı büyüyen ve risk ölçümü daha az sorun çıkartan tüketici kredilerine yönelmek daha rasyonel gözükmektedir. Yani, tarımsal kredilerin zaman içinde büyüyeceğini, fakat toplam sistem aktifleri arasında cüzi bir pay almaya devam edeceğini öngörmekteyiz. Nitekim tarıma ayrılan kredilerin (gıda sanayii hariç) toplam krediler içinde payı %3 gibi düşük

27) Elimizdeki kamu yatırımları-tarımsal üretim artışı verilerinden, doğru yatırımın üretim artışına etkisini hesaplamak çok zor. Belki de anekdotal olarak GAP yatırımlarının geri dönüşü en iyi örnek olabilir. Ancak, bu bölümü araştırırken, dünyanın hemen her kıtasında vaka analizlerine baktık. Gerek kamu, gerekse hayır kurumları veya özel sektör tarafından yapılan "doğru" yatırımların üretime ve çiftçi refahına doğrusal etkisi yüzlerce kez ispatlanmış gözüküyor.

bir düzeyde, nominal olarak 2009 sonunda 9 milyar TL, sektörün nominal katma değerinin ise %12'si civarında olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu kredinin yaklaşık %80'inin Ziraat Bankası tarafından verildiğini belirtmekte fayda var; Ziraat Bankası'nın rakamlarına göre bu kredinin yaklaşık %50'si bitkisel üretime gitmektedir.

Kamu, çeşitli projeler vasıtası ile DB, AB ve diğer ulus-üstü kurumlarla tarıma destek sağlayacak projeler üretmektedir. Bu alanda Türkiye'nin geleneksel darboğazı olan proje üretme ve kurumlararası koordinasyonun iyileştirilmesi halinde, ülkemizin ve dolayısı ile tarımın bu küresel pastadan çok daha büyük paylar alması olası görülmektedir.

Çok kısıtlı da olsa, meyve-sebze ticareti ve GAP'ın sunduğu çok cazip fırsatlar birkaç endüstriyel holdingi tarımsal yatırımlara yönlentmiştir. Ancak, mevzuat sıkıntıları, tarım hukukunun muğlak yapısı bu doğrudan yatırımların hızlanmasını zorlaştırmaktadır. En iyi koşullarda bile, Türkiye'nin en büyük 500 şirketi arasında, tarım veya gıda sanayi dalında büyümeyi planlayan şirketlerin sayısı iki elin parmaklarını geçmez. Büyük çoğunluk otomotiv, enerji, lojistik, sivil hava taşımacılığı gibi "seksi" alanlara yönelmektedir.

2000'li yılların tarım finansmanının en büyük inovasyonu olarak tanımlanan mikro-kredi uygulamaları ise ülkemizde çok kısıtlı çapta, fakat başarı ile uygulamaya konulmaktadır. Bu konuda aşağıdaki bölümlerde daha da somut değerlendirmeler yapılacaktır.

Özetle, 1980'lerle karşılaştığımızda, tarıma finansal yatırım akımının gözle görülür ölçüde arttığını, ama tarımsal üretimin boyutları üstünde kayda değer etki yapacak niteliğe erişemediğini görmekteyiz²⁸. İkincil olarak, yine 2000'li yıllarda hızla çoğalan birçok tarım finansmanı yönteminin ülkemizde henüz uygulanmadığını, ya da bu yöntemleri uygulayan kurumların yatırıma geçemediklerini saptadık. Aşağıdaki bölümlerde, önce bu yeni finansman yöntemleri tanıtılacak, ardından da seçilmiş vaka analizleri ile bizim gibi GOÜ'lerde bu yöntemlerin tarımsal üretim ve refaha katkısını incelenecektir. En son olarak bu yöntemlerin Türkiye'ye uygulanması için öneriler sıralanıyor.

E.2 DÜNYADA MİKRO-KREDİ DEVRİMİ

1990'lardan bu yana GOÜ'lerde kırsal kesim bir mikro-kredi devrimi yaşanmıştır. İlk defa 1970'lerde Hindistan'ın Gujarat Eyaleti'nde SEWA lideri Ela Bhatt tarafından ortaya atılan bu kavramın küresel uygulamalara dönüşmesi Grameen Bank'ı kuran ve 2006 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Muhammed Yunus'a atfedilir.

Geleneksel ticari bankacılık törelerini alt-üst eden makro-kredilerde teminat ve ödeme gücü aranmaz. Tek gerekli olan, kişinin bir üretim yeteneği ve bunu satışa çevirecek fikri olmasıdır²⁹. Ayrıca, kredi kişiye verilir, ama o kişinin ait olduğu sosyal grup krediden müteselsilen sorumlu tutulur. Makro-kredinin arkasında yatan fikir, geleneksel risk değerlendirme kriterleri ve yükselen geri ödememe riskini daha yüksek faizle telafi etme fikrinin üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan ve kolektif çalışan alt gelir gruplarında kredi darboğazı yarattığıdır. Başka bir deyişle, borç ödeme etiği çok yüksek olan alt-kültürlerde geleneksel kredi alokasyon ve fiyatlandırma mekanizması çalışmadığı için, ufak kredilerle sefaletten kurtarılabilecek milyonlarca insan boş oturmaktadır.

Makro kredinin bir iki ufak istisna dışında uygulandığı hemen her ülke ve bölgede %96-98 arası geri dönüş oranları kürenin en büyük bankalarını utandıracak bir "varlık kalitesine" işaret eder. Halen dünyada toplam makro-kredi miktarı 38 milyar dolar civarında tahmin edilmektedir³⁰.

28) Başka bir ifade ile, tarımın sağladığı düşük katma değer ile tarıma sağlanan - yabancı sermaye dahil -- kısıtlı finansman olanakları arasında yakın bir ilişki görülmektedir. Bu ilişkiyi bir neden-sonuç ilişkisi olarak yorumlamak doğru olmasa da, konunun finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasında yakın istatistiksel ilişki kuran daha makro çaplı araştırmalarla paralellikler gösterdiğini düşünüyoruz. Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz. <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpwps/ecbwp787.pdf>.

29) Daha fazla detay ve Türkiye uygulamaları için: http://www.anatolianartisans.org/pdf/MicrocreditArticle_Web.pdf.

30) Bkz. www.ruralfinance.org.

E. Tarımsal Yatırımların Finansmanı: Türkiye ve Dünya Tecrübesi

Mikro kredinin fotoğrafı kısaca şöyle yansıtılabilir:

- 2010 yılında yatırımcılar mikro-kredi fonlarına 20 milyar dolar taze para koyacaktır.
- Elimizdeki son verilere göre, 2001-2008 arasında mikro kredi toplamı 4 milyardan 38 milyar dolara tırmandı.
- Ama, dünyada en düşük gelir düzeylilerinin mikro-kredi finansmanı ihtiyacı hala 250 milyar dolar civarında.

Türkiye’de mikro-kredi uygulamaları 2001 depremi ardından Dünya Bankası’ndan gelen 500 milyon dolarlık bir proje kredisi ile başladı ve Türkiye İsrافی Önleme Vakıf tarafından dağıtılmıştır³¹. Dünya Bankası tarafından çok iyi performans gösterdiği rapor edilen kredinin arkasının NİYE gelmediğini maalesef tespit edemedik.

Elimizdeki son kayıtlara göre³², 2009 yılı itibarı ile Türkiye’nin 29 ilinde 19 bini aşkın kişiye 23 milyon lira kredi veriliyor. Taradığımız kaynaklara göre 2010 yılında Prof. Dr. Aziz Akgül önderliğindeki Türkiye Grameen Mikrokredi Programı (TGMP) 40 milyon TL kredi vermeyi planlamaktadır³³. HSBC’nin bu alanda pilot bölgelerde 5 yılda 5 milyon dolar kredi verme programı açıklandı, ancak görünen, 2003 yılında Dünya Bankası’ndan alınan 500 milyon dolarlık kredi boyutuna daha uzun süre ulaşamayacağıdır.

Mikro-kredi veren kurumları resmen finansal sistemin içine sokacak ve gerekli devlet güvencelerini/denetimini sağlayacak Mikro Finans Kanun Taslağı da halen TBMM gündeminde sıra beklemektedir³⁴. Yalnız dünyada değil, Türkiye’de de fevkalade sonuçlar doğurmuş bu programın niçin yeterince devlet ve uluslararası destek görmediği sorusuna henüz cevap verebilmiş değiliz.

Ancak, mikro-kredinin tarımsal sektörde tüm sorunlara çare olacağını düşünmek de doğru değildir. Mikro-kredinin temelinde diğer ve geleneksel finansman kaynaklarına erişemeyen bir kesimin üretim sürecine dahil edilip kalkındırılması vardır. Örnekleyelim: Türkiye’de 700 TL kredi alarak dokuma tezgahı satın alıp halı yapan bir bayan girişimci başarılı olup, 70 bin TL kredi ile 10 dokuma tezgahı kurmak isterse, mikro-kredi artık ona göre değildir. O girişimci için artık başka finansman kaynakları arama vakti gelmiştir.

Peki, mikro-kredi veya banka kredisi dışında tarımsal üretici ve girişimcilerin başvuracağı başka yollar var mı? Türkiye’de yok, ama dünya bu alanda hızla ilerliyor.

E.3 EMTİA FUTURES³⁵ VE TARIM GMYO’LARI

Dünyada halen en yaygın olarak kullanılan tarımsal finansal yatırım yöntemi, emtialarda vadeli işlemlerdir. Birçok tarımsal emtialarda opsiyonlar ve forwardlar sıklıkla kullanılmakla birlikte, bu yatırımcıların en rağbet ettiği enstrüman “futures” dur. 1800’li yılların ortalarında³⁶ ABD’de organize şekilde çalışmaya başlayan futures borsaları (Bu araştırmada VOB olarak kısaltıyoruz), bir tarım ürününün gelecekteki fiyatını garantiye almaya çalışanların bulunduğu pazar yeridir. Bu tanımı biraz açalım.

Nebraska’da bir çiftçi kış aylarında mısır değil, buğday ekmeye karar verir. Ama, diğer eyaletlerde çiftçilerin ne ektiği konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Eğer diğer eyaletlerde çiftçiler mısıra ağırlık vermişse, mısırın ilerdeki (futures) fiyatı şimdiki (spot fiyatından) daha düşük olacaktır. Düşük fiyat riskine karşı kendini güvenceye almak isteyen çiftçi, hasat tarihine yakın bir vadede spot fiyattan belirli bir miktarı satma hakkı veren sözleşme satın alır.

Şimdi bir de Şikago’lu un üreticisine bakalım. Onun da yine buğday mahsülü pazara girdiğinde oluşacak ihracat talebi, hatta kek/makarna/pasta talebi hakkında yeterli bilgisi olmayabilir. Riski talebin aniden yükselmesi halinde elinde yeterli buğday stoku olmamasıdır. Şimdiki spot fiyattan kar edebiliyorsa, ilerde fiyat artışlarına sigorta temin etmek için, belirli bir miktarda

31) Bkz. <http://www.israf.org/pdf/TURKIYEGRAMEENMIKROKREDIPROJESIBILGINOTU.pdf>

32) Bkz. Mahmut Öğür, http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ovur/2009/03/29/Mikro_kredi__makro_umut__yaratiyor

33) <http://www.pembepano.com/2010/01/17/mikrokredi-nedir-2009-degerlendirmesi-2010-hedefleri/>

34) Bkz. http://www.alomaliye.com/mikro_finans_kanun_taslak.htm

35) “Futures” için Türkçe olarak vadeli işlem sözleşmeleri karşılığı kullanılsa da, bu yeterince tanımlayıcı değildir.

36) ABD’de ilk VOB olan CBOT’un tarihi için bakınız: <http://www.fundinguniverse.com/company-histories/Chicago-Board-of-Trade-Company-History.html>

buğdayı hasat tarihinde şimdiki spot fiyattan satın almak için sözleşme yapar. Hem üretici hem de toptan tüketici gelecekteki belirsizliği azaltarak ortak memnuniyeti artıran bir sözleşme yapmışlardır.

Futures pazarlarının çoğunlukla yukarıda örneklediğimiz “hedging” (sigorta) amacıyla kurulmasına karşın, buğday ve un ticareti ile ilgisi olmayanların da pazarda tamamen spekülasyon amaçlı işlem yapması gayet normaldir. Bu oyuncuların likiditeyi artırarak futures sözleşmelerinde alım-satım fiyatları arasındaki farkı ve volatilitiyi azalttığı düşünülür. Zaten 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bu tür spekülasyonlar büyük ölçüde VOB'lara kayıtlı kurumlar olup, enformasyon eksikliğinden para kazanmayı amaçlarlar.

Tarım ve gıda fiyatlarında 2000'li yıllarında patlak veren kesintisiz artış, dünyada artık bir numaralı tasarruf aracı haline gelen fonları da VOB'lara yöneltmiştir. Bu fonlar, emtia fiyatlarındaki uzun vadeli artış trendinden yararlanmak için VOB'larda pozisyon alan kurumlardır. Kısaca Emtia Türev Fonları olarak tanımladığımız bu kurumların emtia futureslarında ciddi fiyat oynaklığına neden olduğu düşünülse de, araştırmalar henüz kesin olmaktan uzaktır. Ancak, ETF'nin bir ülke, ya da bir ürün pazarlayan çiftçilerin refahına çok büyük katkı yapmadıkları daha çok kabul gören bir görüştür.

Türkiye'de VOB'u ve bu kıymetli borsanın emtialara yaygınlaşmasını desteklememize karşın, tarım futureslarına yatırım yapan fonları tarımsal üretim ve refahı artıran enstrümanlar olarak görmekte zorlanıyoruz. Bunun nedeni, üretici ve toptancı tüketicilerin toplam işlem hacmi ve açık pozisyonda paylarının spekülasyonlar lehine düşmesidir. Başka bir deyişle, zaten teorik olarak üretime ikinci derece katkısı olan bu finansal ürünlerde artık toplam refah kazancının önemli bir bölümü spekülasyon kar olarak gidiyor.

Tarım GMYO'ları da 21. yüzyılda tarımsal ürün fiyatlarının artacağı beklentisi üstüne kurulan, başlıca amacı tarım toprağı satın almak olan fonlardır. ABD'de kendi toprakları içinde veya Latin Amerika'ya yatırım yapan, Arap ülkelerinde ise çevre ülkelerde tarımsal mülk toplayan bu fonların sayısı hızla artmaktadır.

Birçok ülkede, yabancı yatırımcıların toprak satın alması, hele bunu ticari amaçlarla yapmaları hala tepki gören bir davranıştır. Toprağın halka, veya onun temsilcisi kamuya ait olması adeta ulus-devletin temel şartlarından biri olarak görülmektedir. Ancak, tüm sektörleri ve kurumları ile serbest piyasa mekanizmasını benimsemiş bir ekonomide tarıma özel statü uygulanmasının yararlı sonuçlar doğurmaması mümkündür. Dolayısı “toprak özeldir” görüşünü bu bağlamda paylaşmadığımız gibi, zaten devletin bir anlamda Tarımsal Arazi Edindirme Ofisi gibi yöntemlerle doğrudan sağlamaya çalıştığı amaçların özel sektör eliyle de yapılmasında zarar değil, aksine tamamlayıcı bir yararlılık görmekteyiz.

Bir yandan, Tarım GMYO'nun çoğalmasının tarımsal verimliliği ve sektöre sermaye akışını hızlandıracağını savunurken, öte yandan tarım finansmanında alternatif kolektif yatırım yöntemlerinin de hızla uygulamaya sokulmasını uygun bulmaktayız.

E.4 TARIM YATIRIM FONLARI: TARİHÇE VE ÖZELLİKLER

Genelde fon kavramını tanımlayarak başlayalım: Fonlar birçok yatırımcıdan toplanan bir tasarruf havuzunun tüzel olarak örgütlenmiş uzman kurumlar tarafından kar amacıyla çeşitli menkul ve gayrimenkullere yatırılmasıdır³⁷. Bireylerin doğrudan değil fonlar yardımıyla yatırım yapmasının başlıca 3 nedeni vardır:

- Fon yöneticileri yatırımlarda daha üstün getiri elde etmek için çok gerekli olan bilgi akımına ulaşmak-analiz etmekte göreceli üstünlüğe sahiptir.
- Fonlar vasıtası ile finansal kuramın en temel düsturu olan “riskin yayılması” ya da “tüm yumurtaların aynı sepette toplanmamasını” gerçekleştirmek çok daha basittir.
- Birçok bireyin birikimlerine hükmeden fonların yatırım ve aracılık maliyetleri bireylere nazaran çok daha düşüktür.

37) Fonlar hakkında temel bilgiler için bakınız: <http://www.mutualfundsresource.com/>

E. Tarımsal Yatırımların Finansmanı: Türkiye ve Dünya Tecrübesi

Bu çok kısa tanımın ardında akıl almayacak bir amaç, yapı ve yöntem zenginliği mevcuttur. Küçük yatırımcıların tasarruflarını banka mevduat sertifikalarına yatırarak bir anlamda ticari banka fonksiyonu gören risksiz Para Fonları'ndan, yüksek birikimli yatırımcıların paralarını tarihi eserler, pul, hatta yıllanmış şarap gibi son derece egzotik araçlara yatıran Hedge Fonu çeşitleri mevcuttur. Sadece ABD'de "fon" olarak kayıtlı 7 trilyon dolarlık varlık mevcuttur.

Tarıma yönelik Yatırım Fonları ise, aslında kolonyal Avrupa zamanından bu yana bizimle birlikte. East Indies Company tarihte bilinen ve ülke çapında mali krize neden olan ilk Tarım Yatırım Fonu'dur (TYF) denilebilir. Ancak, daha önce bir iki kısıtlı örneği bulunsa da, TYF 2000'li yılların icadıdır. TYF'i ile tarımsal emtialara futures yoluyla yatırım yapan fonların çıkış noktası aynıdır³⁸. Tarımsal ürün fiyatları artacaktır. Bu ortak görüşe nasıl varıldığını aşağıda özetliyoruz:

- Halen 7-7,2 milyar civarında tahmin edilen dünya nüfusu, 2050 yıllarında 9-9,4 milyara ulaşacaktır.
- 20. yüzyılın temel karakteristiği olan bireysel gelir büyümesinin 21. yüzyılda da süreceği varsayımı ile, gıdaya yapılan hanehalkı harcaması nüfustan daha hızlı artacaktır.
- İklim değişikliği, ilk onyıllarda tarımsal üretime net katkıda bulunsa da, orta vadede çölleşme, su kaynaklarının kirlenmesi, kuruması ve deniz suyu düzeyinin yükselmesi gibi nedenlerle büyük bir handikap oluşturacaktır.
- İklim değişikliği teorisi ve varsayımlarına inanmayanlar için dahi, şehirleşme, sanayileşme ve erozyon gibi unsurlar yüzünden tarıma elverişli toprak yüzölçümünde önemli miktarda azalma olacaktır.
- Tarımsal çıktıkların bio-yakıt olarak kullanılması gıda üretiminde darboğazlara neden olabilecektir.

Özetle, 17. yüzyılda İngiliz sosyal bilimci Malthus'un Kanunu 350 yıllık ufak bir gecikmeden sonra gerçekleşebilir: İnsan nüfusu tarımsal üretimden daha hızlı büyüme eğilimine giriyor. Kısa vadeli sert çalkantıların varlığını inkar etmeden, uzun vadede tarım fiyatlarının artması nerdeyse kesin gibi denebilir. 2010 yılına geldiğimizde, bu öngörülerin halen geçerli olduğunu görüyoruz. 2008/2009 resesyonunda tarımsal çıktı fiyatları düşse dahi, Çin, Hindistan ve Rusya gibi büyük alıcıların resesyondan çıkması ile trend 1Ç2010'dan itibaren tersine dönmüştür.

Yukarıda sıraladığımız öngörülerin yanında, geleneksel olarak finansal ürünlere yatırım yapmayan fonların aniden tarıma ilgi duymasının başka nedenleri olduğunu da görürüz.

- Fon yönetiminin temel düsturu "riski yaymaktır", yani, belirli bir zaman diliminde risk ve getirileri aynı evrimi/ritmi takip etmeyen yeni enstrümanlar bulmaktır. Tarımsal varlıkların ve üretim zincirinde bir çok kesitin menkul kıymetlerle düşük kovaryasyonu³⁹, fonların risklerini düşürmesi için ideal bir alan teşkil eder.
- Fon endüstrisinin 1980'den başlayarak, halka açık olmayan şirketlere yatırım yapma know-how'unu artırması, pasif yönetimden aktif yönetim konusunda beceri kazanan kadroları istihdam edebilmesi, ve gittikçe daha küçük boyutta, hatta fikir aşamasında oluşumlara dahi kaynak aktarma becerisi biriktirmesi tarımsal yatırımlara kayış için "tarihi bir fırsat" doğurmuştur.
- Fon yönetimi endüstrisi bir "frontier" (öncü) işkoludur. Yani, yüksek getirinin uzun vadede ancak daha önce kimsenin gitmediği "yeşil otlaklarda" elde edileceği bilinir. Finansal sektörün nerdeyse tamamen doyuma uğradığı bir ortamda, tarım aniden çok cazip ve bakir bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu gelişmeler TYF'nin bu işkolunda bir modadan çok kalıcı bir alt-grup (asset class) oluşturmak olduğuna dair kuvvetli kanıtlardır. Ancak, küresel faizlerin çok düşük olması yanında riskli alanlara kredi bolluğu da tarım gibi kendine özgü birçok zorlu risk taşıyan bir alana kaymada önemli bir gerekçe teşkil eder. Küresel faizlerin yeniden yükseldiği bir ortamda, tüm uzun vadeli avantajların geçerli olması kaydı ile, TYF ayakta kalabilir mi? Kanımızca evet, ama büyüme oranı hızla düşebilir. Yine de toplam fon pazarının en az 10 trilyon, tarıma şu veya bu şekilde yönlendirilen fonların ise 50-70 milyar dolar arasında tahmin edildiği bir ortamda, TYF uzun süre yüksek büyüme hızı gösterecek gibi gözükmektedir.

38) Ama aşağıda açıklayacağımız, gibi yatırım yaptıkları sektörde yarattıkları sonuçlar çok değişiktir.

39) Buna karşın, VOB'larda işlem gören emtia futureslarının dolar veya petrolle kovaryansları yüksek olup, aslında risk azaltılmasında kullanılmaları kuramsal olarak uygun olmayabilir.

Bu fonların ülke tarımına yatırım yapmasını teşvik eden/izin veren ülkeler açısından başlıca risk, TYF'nin geçici bir moda olması değil, yatırım geri dönüş vadelerini kısaltmaları, temettü oranlarını artırmaları ve ellerindeki varlıkları zamanından önce (pro-cyclical) satışa koymalarıdır.

Tarım sektörüne yatırım yapan fonlar kavramsal olarak diğer fonlardan büyük bir ayrışma göstermez. Katılımcıların birikimleri toplanarak, belirli "yatırım araçlarına" plase edilir ve karlar yönetim payı çıktıktan sonra katılımcılar arasında paylaşılır.

Ancak, pratikte, tarım yatırım fonları (TYF) ve diğerleri arasında birçok farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

- Birçok TYF'de katılımcı olarak kar amacı gütmeyen GOP Kalkındırma Ajansları, FAO, OECD, ERBD, WB gibi ulus-üstü kurumlar ve hayır kurumları gibi STÖ önemli rol oynamaktadır.
- Fonlar'ın çoğunun aksine yatırım yapılan meta organize borsalarda işlem gören menkul kıymetler değil, tarımsal varlıklar, şirketler veya süreçlerdir.
- TYF'ler yaptıkları yatırım türünün doğal sonucu olarak, "venture cap" ya da "risk sermayesi" olarak adlandırdığımız alt-gruba dahil olup, yöneticileri AKTİF yatırımcılardır. Yani, yatırım yaptıkları şirket ve kurumun kararlarında söz sahibi, hatta veto hakkına sahip olurlar.
- TYF'lerin karşılaştıkları riskler finansal piyasalarda yatırım yapan fonlara göre büyük farklılıklar arzeder. Bunlar arasında kamu destek politikalarında değişiklikler, el koyma riski, yerel etnik/kabile çatışmaları, hasat kaybı gibi konular yer alır.

E.5 TARIM YATIRIM FONLARI ÜZERİNE VAKA ANALİZLERİ

Tarım, kullanılacak tohumun kalitesinden, tarladan çıkan sebzenin soğutulmuş olarak süpermarketlere nakli, ya da işleme merkezine sevki ve gıdalaştırılmasından, ihracatına kadar uzayan çok halkalı bir zincirdir. TYF'lerin bu zincirde, riski en düşük ve getirisi en yüksek halkalara yoğunlaşması da şaşırtıcı olmaz. İstisnalar olsa da, TYF'nin gıda işleme, lojistik ve ihracata yönelik ürünlere yoğunlaştığı görülmektedir. Mesela, son zamanlarda, çiftçilerin sebze ve meyveleri daha uzun süre ellerinde tutarak daha yüksek pazar fiyatı sağlayabilmeleri için soğuk hava depoları gittikçe önem kazanan bir yatırım haline gelmiştir. Paralel olarak, tahıl siloları ve dağıtım ağları da popüleritesini artırmaktadır.

Fon ortaklarının yapısı açısından bakıldığında, ulus-üstü kurumların ve hayır kurumlarının da pay aldığı fonlarda, katma değer zincirinin en alt kesitlerine kadar girildiği, basit altyapı darboğazlarının giderilmesinden, çiftçi eğitimine kadar birçok alanda uzun vadeli -düşük getirili yatırımlar gözlenmektedir.

Peki, TYF tarımsal refaha katkıda bulunuyor mu? Elimizdeki en son sektör taraması olan Agricultural Investment Funds in Developing Countries (2010), bu alanda fonların çok yeni olduğu için "etkinlik analizinin" (impact analysis) henüz tam bir sonuca varmadığını göstermiştir.

Bu araştırma çerçevesinde bizim yaptığımız taramada ise tarıma uzun vadeli yatırım yapan fonların sonuç bilançosunu yayınlayacak kadar uzun süredir faaliyette olanların hemen hepsinin "bölgede iz bıraktığını" saptadık. Ayrıca, bu fonların bir yandan yatırım yaptıkları camiaya refah sağlarken, öte yandan da son derece karlı olduklarını söylemek şu anlamda mümkündür Aksi halde Deutsche Bank ve Rabobank gibi geçmişte sanayi, hizmetler ve finansal ürünler sektöründe yatırımlara uzmanlaşan dev yatırım bankalarının bu alanda ne işi olabilir?

Ancak, bütünsel (aggregate) veri sağlamak için henüz çok yeni olan bu alanda, görüşlerimizi ancak vaka analizleri ile destekleyebiliyoruz:

E. Tarımsal Yatırımların Finansmanı: Türkiye ve Dünya Tecrübesi

E.5.1 Birinci Vaka Analizi: SEAF

Agricultural Investment Funds in Developing Countries (2010) raporunda yer alan vaka analizlerinden birinin odağı olan SEAF (Small Enterprise Assistance Fund) 2007 faaliyet raporu ilgi çekicidir. ABD Merkezli CARE adlı hayır kurumunun bir kolu olan SEAF halen 500 milyon dolar civarında bir tarımsal yatırım portföyü yönetiyor. Rapordaki bulgulara göre:

- Yatırım yapılan KOBİ'ler vasıfsız ya da düşük vasıflı işçiler için çok sayıda istihdam olanağı sağlıyor.
- Ayrıca her KOBİ tedarikçilerine, müşterilerine ve hatta rakiplerine kadar birçok aktöre vergiler, SGK ödemeleri ve bağışlar vasıtası ile katkı yapıyor.
- Ford Foundation, İngiltere'nin Commonwealth Üyeleri'ne yatırım yapmak için kurduğu The Department of International Development, ve ABD kalkınma ajansı Agency for International Development (USAID), tarafından yapılan araştırmalara yer verilen raporda, KOBİ'lere yapılan her 1 dolar yatırımın etkilenen bölgede 12 dolarlık ekonomik faaliyet yarattığı öne sürülüyor.
- Tarımsal KOBİ'lerin kalıcı olması durumunda iş güvenliği ve artan gelirlerle tanışan çalışanlar ise konutlarına tapu edinmekten, önleyici çocuk sağlığı (aşı) ve eğitime kadar birçok uzun vadeli yatırıma giriyor.

E.5.2 İkinci vaka analizi: ABD'de TYF

Delta Farm Press adlı web sitesinin araştırmasına göre, halen ABD'de 1000 özel ve kamusal emekli sandığının tarım yatırımları Net Varlıkları'nın %5'ini bulunmaktadır. Bu oran küçük gözükse de bahsedilen fonların toplam Net Varlıkları 7,4 trilyon dolar olduğu için, tarıma yatırılan kaynak 370 milyar dolar civarındadır.

Web sitesinin elde ettiği bilgilere göre, kurumsal yatırımcılar tarım yatırımlarını düşük riskli, sürdürülebilir getirili olarak görüyor ve enflasyona karşı sigorta olarak en düşük fiyatlı enstrümanlardan biri olarak algılıyor. 25 yıl önce ülkenin en riskli yatırımlarından biri sayılan tarımda iflas oranları halen birçok kritere göre çok düşük düzeydedir.

Tarım portföyü tutan fon yöneticilerine göre, 2002-2006⁴⁰ arasında toprak %50 prim yaparken, topraktan elde edilen rant da enflasyonun çok üstünde seyretmiştir. Halen ülkenin en büyük TYF'lerinden biri olan The Hancock Agricultural Investment Group (HAIG) 900 milyon dolar yönetiyor. Portföy nerdeyse eşit olarak dönüşümlü ve kalıcı bitkilerin ekildiği topraklar arasında dağıtılmıştır. Türkiye açısından bakıldığında, HAIG'nin en önemli iki yatırım önceliğinin badem ve şamfıstığı olduğunu da not etmek gerekir.

Diğer kurumsal yatırımcılar adına fon yöneten HAIG en az 40 milyon dolarlık yatırımlara öncelik verip, halen en az 3 yıllık süreyle %20 civarında sermaye getirisi elde etmeyi hedefliyor. HAIG'in badem ve şamfıstığı yatırımları, ihrac potansiyelinin yanında kalp sağlığına yardım ettiği için de ilerde talebin artacağı beklentisi ile portföyde bulunuyor. Ülkede 2016 yılında tarımsal ürün ihracatının 95 milyar dolara varacak olduğunun tahmin edilmesi de HAIG'e gelen talebi arttırıyor.

Sektörde kaldıraç oranının düşük olması ve bio-yakıt gibi yeni kullanım alanlarının da talebi artırması yeni cazibe nedenleridir.

TYF'lerin ABD'de yatırım alanları çok geniş olacaktır. Tarımsal ürünlerin yanında, badem ve şamfıstığı kabuk ayıklayıcılar ve sebze işlem merkezleri/aletleri de yatırım odağı olmaya başladı. Biyo-yakıt çevrim rafinerileri ve rüzgar tribünleri de tarım yatırımcılarının radarın kapsama alanı içindedir. En enteresan olanı ise TYF'lerin son birkaç yılda yatırım ufuklarını iyice uzatarak üzüm ve şaraba 200 milyon dolar yatırım yapmalarındır. İlk ekilen bağda üzümünden şaraba geçilmesinin en az 10 yıl aldığı bir ortamda, bu cesaret çok ilgi çekicidir. Türkiye gibi aslında üzüm ekim alanı zengin ve şarap potansiyeli yüksek bir ülkede kaliteli şişe şarabına yatırım yapacak TYF'nin oluşmasının ihracat potansiyeline büyük katkı yapacağını da biz not etmek istiyoruz⁴¹.

40) Finans tarihinde en tipik dönem olmasa dahi, bu zaman aralığını seçmemizin nedeni, daha öncesinde TYF'nin çok az sayıda olması, daha sonrası için ise elimizde veri bulunmamasıdır. 2002-2006 döneminde yaşanan varlık köpükçükleri getirileri bir miktar abartmış olabilir. Ama temel senaryomuz zaten iklim değişikliği ve nüfus artışı gibi nedenlerle toprak, tarım ve gıda fiyatlarının TREND olarak öngörülebilir gelecekte ortalamamın üstünde fiyat artışları göstereceği yönündedir.

41) Bkz. http://deltafarmpress.com/mag/farming_pension_fund_investments/

E.5.3 Üçüncü Vaka Analizi: Actis AAF-owned by CDD Group plc.

2010 yılı itibarı ile 4,86 milyar dolar yöneten, 88 bin kişiye yatırımları vasıtası ile iş bulan, halen 234 şirkete yapmış olduğu 1,7 milyar yatırımdan 4,3 milyar dolar getiri elde eden, Actis Aafa halen dünyada kamu-özel sektör işbirliği ile tarım ve GOÜ uzun vadeli yatırım projelerine destek veren TYF'nin en önde gelenlerinden biridir⁴².

Afrika'da başlayan yatırım portföyünü, halen Hindistan'dan Çin'e kadar birçok dayanıksız tüketim malları hatta otel yatırımlarına kadar ilerleten Actis'in temel felsefesi GOÜ'lerde sefaletle mücadele ederken yüksek sermaye verimliliği elde etmek olmaya devam etmektedir⁴³.

E.6 TÜRKİYE VE TARIM YATIRIM FONLARI

Tarım Yatırım Fonları'nın (TYF) Türkiye'de başlatılması ve yaygınlaştırılmasının tarıma gerek yerel, gerekse uluslararası yatırım, know-how ve bilgi birikimi cezbetmek için ideal araçlardan biri olduğunu düşünmekteyiz. Bu hususta gerekçelerimizden bir kısmını yukarıda sıraladık. Tarımda halen devlet, finansal sistem, mikro-kredi mekanizmaları ve ulus-üstü kurumların proje kredilerinin ulaşamayacağı birçok ara-kesit (boşluk) bulunmaktadır.

- Tarımda mikro-kredi örneğinin gösterdiği gibi ek yatırımla verimliliğin artırılması, ihracat olanaklarının yükseltilmesi, daha karlı bitkilerin yetiştirilmesine geçilmesi birçok durumda son derece olasıdır.
- Ülkemizde 1990'lardan bu yana gittikçe gelişen bir fon yönetme ve fonlar vasıtası ile yatırım yapma kültürü zaten mevcuttur.
- Türkiye, değişik projelerde TYF'nin başlıca sponsorları olan ulusüstü kurumlarla çok uzun süredir işbirliği yaptığı için, sunduğu geniş fırsatları bilinen bir ülkedir.
- Türkiye'de artık yalnız finansal piyasalarda değil, küçük şirketlerin doğrudan satın alınmasından, emlağa kadar birçok alanda yatırım yapan sayısı bini aşan büyük fon, aracı kurum ve yatırım bankası mevcut. Bunların yatırımlarının bir kısmının TYF'ye kaydırılması çok da zor olmayacaktır.
- Politik ve ekonomik istikrarı, mükemmel olmasa da gittikçe AB standartlarına yaklaşan hukuk mevzuatı ile ülkemiz Afrika ve Latin Amerika gibi ülkelere nazaran tarıma yatırım yapmak için göreceli olarak daha az riskli bir ortam sunmaktadır.
- TYF, şu ana kadar Türkiye'ye diğer ülkelere nazaran çok daha az destek veren dev Hayır Kurumları'nın ilgisini ülkeye çekmek ve başta Güney ve Doğu Anadolu olmak üzere sefalet sorununu çözmek için de ideal bir araçtır.

Ancak, TYF'lerin kurulması ve başarılı olarak çalışmasının önündeki engellerin de kaldırılması lazım olacaktır.

- İlk öncelik olarak, SPK mevzuatında bu tür fonların özellikle tarif edilmesi, kurulma, denetlenme ve yönetim şartlarının açıklığa kavuşturulması gerekir.
- TYF'nin yatırım alanlarının genişletilmesi için halen sürdürülen kadastralaştırma ve tapu yenilenmesi hamlesinin hızla bitirilmesi çok önemli bir ön şarttır.
- Uluslararası tecrübeler devletin bu tür fonların yatırımları için vergi indirimleri, arazi tahsisi gibi teşvikler uygulamasının katılımı artırdığını gösterir. En azından, yakında TBMM'den çıkması beklenen Türk Ticaret ve Vergi Kanunu'nda bu tür araçlara özel atıf yapılarak, mülkiyet, karar verme, tasviye ve vergi konularının açıkça ortaya konulması yatırımların teşviki açısından önemli görülmektedir.
- TYF, halka açık olmayan şirketlere de sahip olup, bunları ilerde elden çıkartabileceği için, bu alanda muhakkak yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır.
- TYF'ler genelde tüm kamu kurumlarının onlarla gönüllü olarak işbirliği yaptıkları ülkelerde çok daha başarılı sonuçlar elde etmişlerdir.
- Kamu'nun TYF'lere altyapı yatırımları ile destek vermesi, getirileri gözle görülür ölçüde artırmıştır.

42) Bkz. <http://www.actis.is/custom/actis-web/res/editor/Misc/Actis%20AR%202010%20screen.pdf>.

43) Actis'in tam hikayesi için bkz. <http://www.actis.is/custom/actis-web/res/editor/Misc/Actis%20AR%202010%20screen.pdf>

F. Ekler

F. Ekler

F.1 EK TABLOLAR

Tarımsal alet ve makine sayısı

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Anıza ekim makinesi (1)	-	-	-	-	2 139	2 154	2 140	2 186	637	690	743
Ark açma pulluğu	46 608	47 608	50 661	52 431	53 157	54 421	56 212	58 076	58 626	60 475	61 198
Atomizer	98 623	101 157	98 924	100 879	101 586	103 812	100 823	100 758	103 125	103 324	103 490
Balya makinesi	7 884	7 985	8 423	8 562	8 756	8 999	9 072	9 431	10 185	10 998	11 839
Biçer bağlar makinesi	4 721	4 781	5 108	4 987	4 900	5 072	4 557	4 558	4 950	5 039	6 107
Biçerdöver	12 564	12 563	12 578	2 053	11 539	11 721	11 519	11 811	12 359	12 775	13 084
Civciv ana makinesi	1 554	1 561	1 612	1 572	1 519	1 511	1 487	1 592	1 695	1 644	1 582
Çiftlik gübresi dağıtma makinesi	1 620	1 433	1 373	1 308	1 707	1 717	1 671	1 916	1 950	1 938	1 967
Damla sulama tesisi (1)	-	-	-	-	58 069	124 036	142 350	149 792	160 629	182 991	206 307
Derin kuyu pompa	76 062	80 398	83 852	87 093	93 488	95 604	99 623	103 540	106 627	115 875	122 622
Dipkazan (1)	-	-	-	-	15 023	15 993	18 494	19 238	22 205	23 708	24 654
Diskli anız pulluğu (Vanvey)	35 851	37 528	38 291	39 253	36 442	37 960	38 223	39 210	41 745	41 725	41 964
Diskli tırmık (Diskaro, Gobledisk vb.)	174 152	180 614	184 048	188 942	188 604	190 739	191 789	192 700	191 360	198 548	204 665
Diskli traktör pulluğu	57 867	59 476	59 490	58 706	62 089	64 076	63 149	64 965	66 801	66 491	66 933
Dişli tırmık	348 581	352 817	349 158	348 767	348 544	348 911	350 640	351 327	353 205	355 991	353 128
Döven	78 487	73 152	60 665	56 964	53 517	46 417	39 440	36 452	30 477	28 855	27 582
Fındık harman makinesi	5 397	5 484	5 587	5 814	5 684	5 603	5 749	5 851	6 035	5 315	5 409
Fide dikim makinesi (1)	-	-	-	-	10 191	10 727	10 621	12 631	12 852	12 900	12 960
Hayvan pulluğu	320 425	308 824	282 997	266 874	242 346	233 708	215 322	207 033	196 278	181 974	170 797
Hayvan ve traktörle çekilen ara çapa makinesi	127 406	131 040	137 753	138 618	138 625	141 315	141 443	141 961	144 308	146 408	146 615
Hayvanla çekilen çayır biçme makinesi	1 829	1 798	2 046	1 769	2 252	2 155	2 128	2 092	2 071	2 048	1 830
Hayvanla çekilen hububat ekim makinesi	2 382	2 143	1 955	1 739	1 839	1 619	1 515	1 234	1 197	806	750
Karasaban	188 505	178 052	152 744	146 768	129 169	125 335	110 486	103 578	91 213	84 304	77 175
Kepçe (Tarımda kullanılan) (1)	-	-	-	-	19 063	21 441	23 433	26 363	29 798	32 314	33 403
Kimyevi gübre dağıtma makinesi	278 240	287 503	295 921	297 725	305 587	314 660	320 609	326 599	334 461	339 461	346 471
Kombikürüm (Karma tırmık)	25 588	26 782	27 409	28 601	23 762	20 604	22 621	22 169	22 374	24 891	24 984
Kombine hububat ekim makinesi	139 212	146 715	151 869	153 613	156 361	162 763	166 897	163 577	164 524	169 695	173 654
Kombine pancar hasat makinesi	2 297	2 549	2 858	3 043	2 869	3 056	3 521	3 928	4 029	3 593	3 716
Kombine patates hasat makinesi	126	329	312	613	477	515	520	574	591	608	612
Krema makinesi	300 148	288 949	293 170	279 117	255 170	253 086	246 482	239 836	240 295	234 050	230 138
Kulaklı Anız pulluğu	21 001	21 492	21 367	21 975	25 824	26 536	26 285	26 871	27 045	28 304	29 411
Kulaklı traktör pulluğu	868 821	886 887	903 007	902 524	904 197	930 943	947 416	958 228	983 275	986 291	996 013
Kuluçka makinesi	999	918	955	924	951	978	1 008	962	1 062	1 114	1 025
Kuyruk milinden hareketli pulverizatör	202 101	210 300	216 525	219 238	227 963	229 497	239 126 241	753 245 311	255 582	259 475	259 475
Kültüvator	383 488	395 547	402 145	405 025	415 664	421 455	430 074	430 981	443 776	451 214	457 711
Merdane	57 201	57 533	59 187	61 201	63 493	64 195	66 503	67 322	72 371	75 682	77 445
Meyve hasat makinesi (1)	-	-	-	-	89	122	171	190	265	320	510
Mısır daneleme makinesi	5 593	5 767	5 867	5 819	5 888	5 766	5 715	6 262	5 621	5 447	5 433
Mısır hasat makinesi	450	464	472	468	564	542	506	534	588	677	726
Mısır silaj makinesi	2 317	2 599	3 408	4 068	5 545	6 327	7 416	8 717	9 734	11 998	14 000
Motopomp (Elektrik motorlu)	136 990	143 560	147 767	151 100	145 023	147 909	155 474	157 873	159 603	167 050	172 022
Motopomp (Termik motorlu)	197 514	196 714	196 135	196 682	197 429	197 888	198 407	196 687	197 395	198 735	197 514
Motorlu pulverizatör	65 760	67 048	68 665	69 122	72 831	72 618	72 868	72 838	73 015	71 015	72 171
Motorlu trıpan (1)	-	-	-	-	5 261	6 134	7 942	9 974	14 034	17 400	18 785
Orak makinesi	66 260	66 415	60 625	64 337	68 221	64 434	64 489	64 549	64 972	65 977	69 430
Ot silaj makinesi	1 348	1 609	1 744	1 830	1 821	1 984	2 017	2 225	2 585	2 853	3 087
Ot tırmığı	67 696	68 601	63 674	64 324	60 476	63 944	64 824	68 132	68 566	70 335	101 958
Pamuk toplama makinesi	15	20	17	19	25	31	56	128	349	500	520
Pancar sökme makinesi	7 296	7 956	8 529	8 721	9 237	9 606	10 087	10 757	10 400	10 845	12 927
Patates dikim makinesi	8 170	9 249	10 553	10 534	10 813	11 830	11 875	12 217	12 761	13 183	13 632
Patates sökme makinesi	12 521	13 859	14 920	15 435	15 631	15 794	15 637	15 974	16 243	16 802	16 932
Pnömatik ekim makinesi (1)	-	-	-	-	15 770	15 908	20 668	18 633	19 874	22 048	22 919
Rototiller (1)	-	-	-	-	6 708	7 187	7 820	8 666	9 097	9 584	9 807
Saman aktarma boşaltma makinesi (1)	-	-	-	-	8 396	9 218	10 021	10 474	11 687	11 520	11 366
Santrifüj pompa	84 271	84 910	85 783	89 584	91 403	92 359	92 821	96 572	97 622	98 762	104 141
Sap parçalama makinesi	11 712	12 069	11 232	11 468	12 113	12 170	12 876	13 571	13 881	14 933	15 075
Sap toplama makinesi	-	-	-	-	9 532	10 084	11 902	12 563	12 942	12 980	11 966
Sapdöver harman makinesi (Batöz)	223 550	226 773	228 945	225 339	193 386	193 963	193 930	197 017	196 346	194 847	192 440
Sedyeli pulverizatör, kombine atomizer	15 771	16 263	16 917	16 261	16 942	16 281	16 212 16 411	15 828	14 993	15 084	15 084
Selektör (Sabit veya seyyar)	3 543	3 665	3 859	3 678	3 893	4 092	4 156	4 310	4 258	4 387	4 390
Set yapma makinesi (1)	-	-	-	-	11 308	11 582	12 303	12 957	13 434	14 146	14 095
Sırt pulverizatörü	555 647	568 160	572 661	577 064	572 154	580 927	580 547	582 618	586 685	587 821	590 590
Su tankeri (Tarımda kullanılan)	152 290	158 951	158 477	162 410	168 142	171 469	176 576	180 208	184 195	187 727	191 309
Süt sağma makinesi (Sabit)	5 697	5 763	6 093	7 735	5 522	5 618	5 637	5 571	5 763	5 749	6 216
Süt sağma makinesi (Seyyar)	74 217	77 911	83 802	89 600	102 616	109 728	121 534	130 087	150 049	164 051	177 630
Tarım arabası (Römork)	886 972	908 047	920 222	926 494	945 777	966 596	986 313	995 523	1 011 577	1 026 389	1 036 613
Tarımsal mücadele uçağı	54	49	49	50	55	57	58	62	60	61	49
Taş toplama makinesi (1)	-	-	-	-	276	330	356	373	410	416	422
Tınav makinesi	23 975	23 510	22 425	21 337	17 671	16 627	15 910	15 703	14 082	13 634	13 368
Toprak burgusu (1)	-	-	-	-	2 066	2 388	2 630	2 894	3 575	4 148	4 340
Toprak frezesi (Rotovator)	30 166	31 296	32 497	32 203	32 413	33 413	33 771	34 895	36 601	37 604	38 937
Toprak tesviye makineleri (1)	-	-	-	-	12 690	13 177	14 106	14 843	15 515	16 471	16 502
Tozatar	36 549	37 604	36 806	35 766	35 085	34 671	30 924	27 729	24 773	24 522	23 694
Traktör	902 513	924 471	941 835	948 416	970 085	997 620	1 009 065	1 022 365	1 037 383	1 056 128	1 070 746
Traktörle çekilen çayır biçme makinesi	30 686	32 670	33 504	34 344	38 222	39 682	40 684	42 690	46 213	50 669	54 072
Traktörle çekilen hububat ekim makinesi	81 222	82 909	84 910	87 861	86 457	89 441	90 171	94 588	101 776	101 633	106 533
Üniversal ekim makinesi	78 538	79 975	80 914	81 519	65 994	66 216	63 073	62 982	63 392	62 979	62 892
Ürün kurutma makinesi (1)	-	-	-	-	171	303	392	478	525	587	621
Ürün sınıflandırma makinesi (selektör hariç) (1)	-	-	-	-	709	5 972	6 100	6 396	6 772	7 163	8 059
Yağmurlama tesisi	165 697	175 694	178 870	182 307	185 570	188 258	194 055	197 908	200 780	206 014	216 130
Yağık makinesi (1)	-	-	-	-	210 088	234 950	256 621	257 466	265 131	268 237	265 658
Yem dağıtıcı römork (1)	-	-	-	-	267	354	508	545	463	605	849
Yem hazırlama makinesi	16 158	18 175	19 728	20 057	18 070	18 508	18 604	18 753	19 957	21 435	21 419
Yer fıstığı harman makinesi	50	48	48	45	42	174	156	159	161	210	214
Yer fıstığı hasat makinesi	132	158	135	166	271	164	179	186	193	206	217

Kaynak: Tarım İstatistikleri Özeti
(1) 2002 yılından itibaren kapsama alınmıştır.

Avlanan deniz balıkları miktarı (ton)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Akya	320	255	330	262	352	505	606	549	513
Avcı	50	35	45	40	30	60	53	57	75
Albakor (Patlakgöz)	-	-	-	-	27	30	73	852	208
Bakalorya-Berlam	18,190	20,810	10,500	7,500	4,380	4,100	3,460	3,337	1,252
Barbunya	2,450	2,455	2,395	1,400	1,848	2,825	2,617	2,091	1,925
Barbunya (Paşa barbunu)	-	-	-	-	-	-	-	299	110
Çaça	7,000	1,000	2,050	6,025	5,411	5,500	7,311	11,921	39,303
Çipura	830	1,070	700	794	879	1,215	867	759	1,526
Diil-Pisi	1,000	1,250	585	410	624	1,190	937	851	848
Dülger	100	130	55	24	24	76	95	101	72
Fangri	70	100	80	64	89	107	168	88	176
Fener balığı	-	-	-	-	-	-	-	204	360
Gelinçik	50	35	8	4	8	27	17	23	11
Grenyüz	15	20	5	3	7	11	20	60	56
Gümüş	500	575	518	664	1,037	1,479	993	999	1,142
Hamsi	280,000	320,000	373,000	295,000	340,000	138,569	270,000	385,000	251,675
Hani	400	410	100	94	127	93	90	103	229
İskarmoz	150	130	206	250	255	281	234	417	218
İskorpit	300	525	270	240	329	353	326	202	362
İsparoz	670	280	548	340	264	516	552	336	298
İstavrit(Kraça	15,000	15,545	19,500	16,400	18,068	13,540	14,127	22,991	22,134
İstavrit (Karagöz)	7,200	10,635	6,982	11,600	9,337	13,978	11,800	9,030	10,043
İškine	20	20	39	30	17	26	54	73	41
İzmarit	1,500	2,250	1,105	1,200	1,020	1,869	1,321	1,044	742
Kalkan	2,700	2,455	459	300	376	649	807	769	528
Karagöz	750	375	203	235	243	203	185	189	263
Kayaballığı	300	335	201	170	210	141	113	136	164
Kefal	27,000	22,000	12,000	11,000	12,424	10,560	8,915	8,291	3,345
Keler	60	20	18	25	28	38	51	15	34
Kılıç	370	360	370	350	386	425	410	423	386
Kırlangıç	260	200	271	230	241	313	560	339	362
Kırlangıç (Mazak)	-	-	-	-	-	-	-	292	24
Kolyoz	9,000	4,500	1,500	1,480	1,402	2,001	2,760	2,263	1,818
Köpek	2,880	1,000	686	400	458	734	668	496	413
Kupez	1,500	1,000	1,126	1,540	1,463	3,062	3,601	3,851	2,580
Lahoz	-	-	292	230	264	295	384	345	313
Levrek	1,900	1,200	713	700	628	581	490	421	751
Lipsöz	60	115	26	27	37	44	60	37	35
Lüfer	4,250	13,060	25,000	22,000	19,901	18,357	8,399	6,858	4,048
Melanurya	80	90	130	150	138	142	332	169	128
Mercan	540	320	403	550	551	541	1,021	689	634
Mezgit	18,000	10,000	8,808	8,000	8,205	8,309	9,112	12,940	12,231
Mıgri	-	-	-	-	-	-	-	8	77
Mırmır	200	340	300	290	239	233	283	249	349
Minekop	45	55	70	77	63	52	29	19	22
Orfoz	85	80	71	107	97	151	97	95	25
Orkinoz	1,070	2,100	2,300	3,300	1,075	990	806	918	887
Yazılı Orkinoz	-	-	-	-	568	507	1,230	785	1,072
Öksüz	-	-	-	-	-	-	-	24	14
Palamut-Torik	12,000	13,460	6,286	6,000	5,701	70,797	29,690	5,965	6,448
Patlakgöz mercan	-	-	-	-	-	-	-	97	143
Sardalya	16,500	10,000	8,684	12,000	12,883	20,656	15,586	20,941	17,531
Sarıağız	70	50	63	75	62	96	-	-	-
Sarıgöz	45	45	40	76	70	109	320	71	30
Sarpa	200	160	243	230	198	391	599	321	190
Sinagrit	100	60	79	90	106	136	242	106	146
Sivriburun karagöz	-	-	-	-	-	-	-	20	17
Tekir	2,300	1,570	1,450	1,050	961	1,207	1,256	1,732	1,978
Tirsi	720	690	862	1,100	1,172	2,176	1,738	2,252	2,289
Tombik	-	-	-	-	284	1,020	1,031	993	836
Trança	40	35	57	60	74	55	80	82	119
Uskumru	900	550	486	350	568	781	783	1,076	516
Vatoz	1,100	555	369	540	532	763	813	974	591
Zargana	300	640	482	450	491	577	375	400	335
Zurna	250	55	97	160	140	206	289	409	348
Diğer	300	175	280	440	380	600	1,109	754	321
Toplam - Total	441,690	465,180	493,446	416,126	456,752	334,248	409,945	518,201	395,660

Kaynak: TÜİK

F. Ekler

Avlanan tatlısu ürünleri miktarı (Ton)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Akbalık	104	91	73	82	93	87	85	82	71	63
Alabalık	277	364	352	393	352	376	374	550	630	557
Çapak	200	151	198	221	213	234	259	225	170	148
Gökçe	11	37	39	43	37	41	49	45	47	42
Gümüş	1,583	1,685	1,733	1,826	2,107	5,248	6,677	6,540	6,630	6,184
İnci kefali	15,654	15,848	14,930	14,215	14,259	14,103	11,978	11,623	11,758	10,685
Kadife	690	778	800	785	1,875	1,792	1,953	1,884	1,632	1,482
Kara balık	576	520	495	507	487	480	478	486	339	310
Kaya balığı	107	116	85	73	79	105	101	70	57	51
Kefal	698	710	659	738	820	830	948	927	1,023	970
Kızılkanat	323	257	240	247	267	281	285	258	261	239
Kurbağa	77	873	898	792	803	803	833	895	668	622
Levrek (Sudak)	1,633	1,644	1,850	1,751	1,852	1,768	1,656	1,586	1,346	1,234
Salyangoz	1,592	1,601	1,937	1,850	1,879	1,873	1,462	1,397	1,007	2,227
Sazan	14,137	12,265	12,965	13,820	13,451	13,718	12,116	12,286	11,625	10,964
Siraz	1,124	1,009	918	1,013	1,027	971	967	985	993	891
Yayın	1,019	813	987	912	897	804	1,245	1,293	1,275	1,193
Yılan	176	122	147	158	165	176	162	179	171	158
Turna	224	192	217	237	253	249	279	242	213	197
Kerevit	1,681	1,634	1,894	2,183	2,317	809	797	816	783	734
Diğer	938	2,613	2,521	2,852	2,352	1,367	1,378	952	312	236
Toplam	42,824	43,323	43,938	44,698	45,585	46,115	44 082	43 321	41,011	39,187

Kaynak: TÜİK

F.2 KAYNAKLAR

- AB-Türkiye Odalar Forumu (ETCF) (2009), Türk İş Dünyası için AB Mevzuatı: Tarım ve Balıkçılıkta Standartları Karşılılamak
- Bedriye Tunçsiper ve diğ. (2008), Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarımına Yansımaları: Balıkesir İli Örneği
- Bozkurt Aran (2008), Dünya Ticaret Örgütü Doha Kalkınma Turu Müzakerelerinin Neresindeyiz?: Müzakerelerin Türkiye'ye Etkilerinin Değerlendirilmesi
- Cesarettin Alasalvar, Turkish Food Industry&Food Chain Sustainability in Turkey (Sunum)
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2008), Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması
- Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, AB'ye Türkiye'den Tarım Ürünleri İthalatında Tercihli Ticaret Uygulamaları
- Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, AB'ye Tarım Ürünleri İthalatında Uygulanan Gümrük Vergisi ve Eş Etkili Vergiler ve Giriş Fiyatı Uygulamaları
- Ekrem Demir (2003), Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bölge Yerleşim Alanlarına Etkisi
- Erol Çakmak (2004), Structural Change and Market Opening in Turkish Agriculture
- Erol Çakmak (2008), Türkiye'de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler
- Erol Çakmak (2010), Outlook for Turkish Agri-Food Trade: Lesson Learned for IDB Countries
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2010), Agricultural Investment Funds for Developing Countries
- Fredrik Erixon (2008), From Twin Towers to Faulty Towers: The Story of the Doha Round
- Gökhan Günaydın (2003), DTÖ, Cancun ve Türkiye Tarım Sektörü Üzerine
- Gökhan Günaydın (2006), Türkiye Tarım Sektörü
- Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2008), Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum
- Harald Grethe (2005), Turkey's Accession to the EU: What will the Common Agricultural Policy Cost?
- Hüseyin Başpınar ve diğ. (2010), Türkiye'de Tarım İlaçları Üretim ve Kullanımı
- İlhami Ünver (2010), Eleştirel Gözle 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu
- Meyed (2009), Türkiye Meyve Suyu Endüstrisi - İstatistiki Değerlendirme (2000-2008)
- OECD (2006), OECD Economic Surveys, Turkey
- OECD (2007), Agricultural Policies in OECD Countries: Monitoring and Evaluation
- OECD (2008), Agricultural Policy Design and Implementation, A Synthesis
- OECD (2009), Agricultural Policies in OECD Countries: Monitoring and Evaluation
- OECD 2009 Global Forum on Agriculture: Chair's Summary Report
- Philipp Aerni (2007), Agriculture in Turkey - Structural Change, Sustainability and EU-Compatibility
- Schloss Leopoldskron (2007), The Doha Round Agriculture Negotiations: An Overview (Seminer)
- Sema GÜN, Türkiye'de Tarım Topraklarının Mülkiyet Durumu ve Uygulanan Politikalar
- Suat Şenol ve diğ., Türkiye'de Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu Gereği Yapılması Zorunlu Toprak Etüdüleri ve Önemi
- Şebnem Boran ve Günnur Binici Altıntaş (2009), Türkiye'nin Tarım Ürünleri Pazarındaki Yeri ve Çözüm Önerileri
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Planı: 2010-2013 (Taslak)
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2005), Türkiye'de Tarım
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2007), Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı (2007-2013)
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2006) Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporları
- Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu (2009), Türk Gıda ve İçecek Sektörü 2008 Envanteri
- Yasemin Çırpıcı, DTÖ Tarım Müzakereleri Ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi
- Zeynep Özbilge, An Analysis Of Organic Agriculture In Turkey: The Current Situation And Basic Constraints

F. Ekler

F.3 EGELİ & CO.

F.3.1 Hakkımızda

Egeli & Co. kendini değer yaratmaya adanmış bağımsız ve butik yatırım grubudur.

Egeli & Co. olarak, en öncelikli amacımız, yurtiçi ve yurtdışında geliştirdiğimiz finansal ürünlerimiz ve önde gelen yatırım temalarımız ve platformlarımızla, tüm paydaşlarımız için en üst değeri elde etmektir.

2002 yılı itibari ile, dürüst yaklaşımımızla yerli ve yabancı kurumsal yatırımcılara, aile şirketlerine (family offices) ve özel bireysel portföylere; portföy yönetimi, yatırım yönetimi, risk yönetimi ve yatırım danışmanlığı hizmetleri vermekteyiz.

Başarımız, yatırımcılarımız için yurtiçi ve yurtdışında geliştirdiğimiz finansal ürünler ile varlık yaratma becerimizden gelmektedir. Kurulduğu günden bugüne kadar bağımsız yapısı ile esnek, yaratıcı ve alternatif yatırım çözümleri üreten şirketimizin temel yeteneği, bölgesel uzmanlığı ve yerel varlığı ile, gelişmekte olan pazarlara odaklanmış olmasıdır. Müşteri odaklı çalışmalarımız, disiplinli yatırım sürecimiz ve yeniliklere bağlılığımız, itibarımızı artırmaktadır. Amaçladığımız değerler, deneyimli yönetici ekibimizin; şeffaflık, sosyal sorumluluk, adillik ve hesap verebilirlik ilkeleri ile ortaya koyduğu yaratıcı finansal çözümlerle ortaya çıkmaktadır.

Yatırımcı tabanımıza maksimum faydayı oluşturmak için, tarım, gayrimenkul, enerji, altyapı, özel durum (special situations) ve hisse senetleri, sabit getirili menkul kıymetler gibi yatırım temalarına odaklanılmaktadır.

Tüm varlıklar için geniş spektrumlu riskleri karşılamak amacı ile geliştirmiş olduğumuz yatırım temalarımız ve yatırım platformlarımız vasıtasıyla ve Avrasya pazarındaki yeteneğimizle, bir çok fırsatçı ve çok odaklı yatırım stratejileri geliştirmekteyiz.

F.3.2 Tarihçe

- 2002** Yabancı yatırımcılara finansal konularda danışmanlık hizmet vermek ve Türkiye'deki finansal sektöre yatırım yapmak üzere Egeli & Co. Finansal Yatırımlar A.Ş. ("EFYAŞ") kurulmuştur.
- 2003** EFYAŞ'ın iştiraki olarak Egeli & Co. Investment Management S.A. ("ECIM") 2003 yılında ayrılmış fon hesaplarını ve off-shore fonlarını yönetmek üzere kurulmuştur. Yalnızca Türkiye'ye yatırım yapan ilk çoklu stratejili hedge fonu olan Egeli & Co. Turkish Opportunities Fund, 2003 yılında EFYAŞ tarafından kurulmuş ve ECIM tarafından yönetilmeye başlanmıştır.
- 2004** 1994 yılında kurulmuş olan ve portföy işletmeciliği alanında faaliyet gösteren Egeli & Co. Yatırım Ortaklığı A.Ş. (eski Evren YO.), grup bünyesine dahil olmuştur.
- 2005** Egeli & Co. önde gelen uluslararası yatırım yöneticisi tarafından kapalı uçlu (closed end) AmonRa Growth Fund'un yönetimi için görevlendirilmiştir.
- 2006** Varlık Yatırım Ortaklığı ("VARYO") TEB BNP Paribas Türkiye'den satın alınarak, grup bünyesine dahil edilmiştir.
- 2007** Egeli & Co., yeni gelişen pazarlara odaklanan ve önde gelen yabancı bir portföy yönetim şirketi ile ortaklık kurmuştur.
- 2008** Egeli & Co. 2008 yılında, Türkiye'deki ilk bağımsız yabancı portföy yönetim şirketini kurmuştur. Egeli & Co. ilk 'reel varlık' yatırımını gerçekleştirmiş ve Simya Tarım Yatırımları A.Ş. hisselerinin çoğunu almıştır. Egeli & Co. 2007 yılında gerçekleştirmiş olduğu ortaklıktaki hisselerini satmıştır.
- 2010** Sermaye Piyasası Kurumu, EFYAŞ'ın iştiraki olacak olan Egeli & Co. Portföy Yönetim A.Ş. ("EPYAŞ") şirketinin kuruluşuna ilişkin esas sözleşmesini uygun görmüştür.

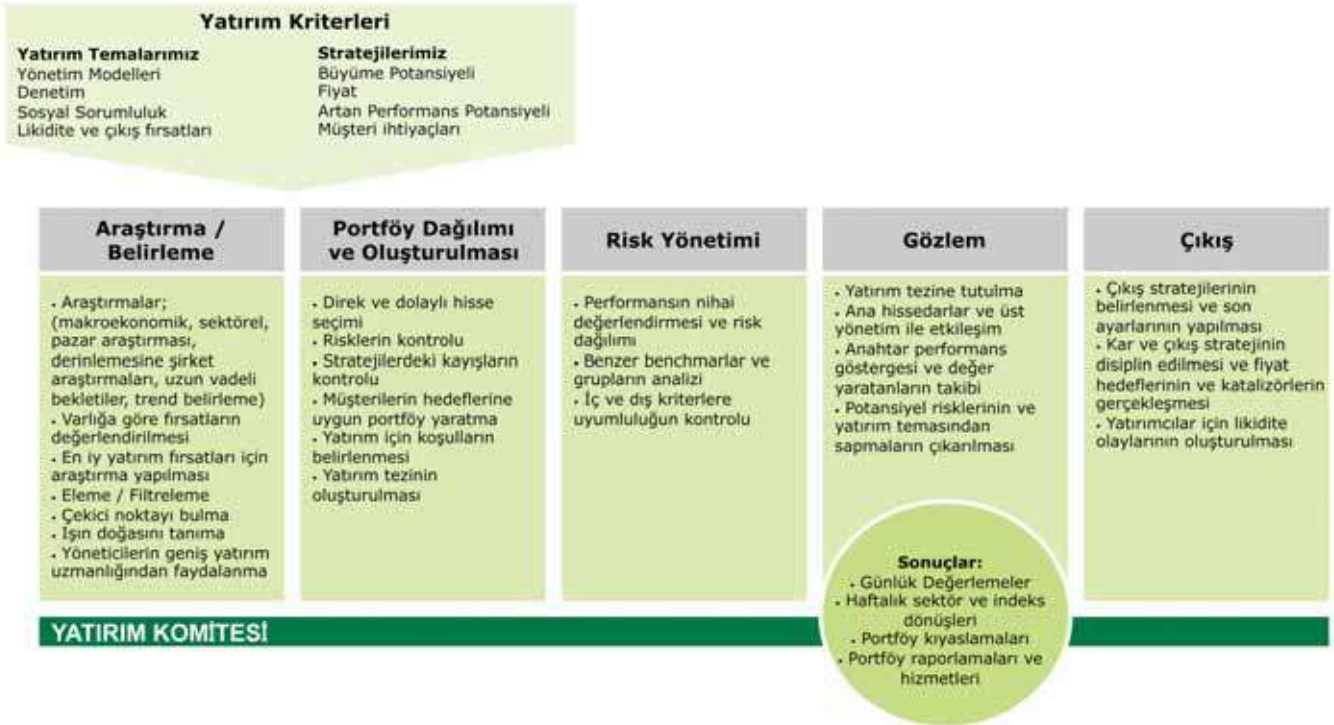
F.3.3 Yatırım Felsefesi ve Süreci

Egeli & Co. olarak biz yatırımlarımızı yaparken Sürdürülebilir ve Sorumlu Yatırımlar ("SRI") yaklaşımını benimsemekteyiz. Bugünün sosyal sorunlarının genellikle yarının ekonomik sorunları olduğunun farkındayız. Fütürist yatırım temalarımızı belirlerken yüksek getirinin yanında, sosyal ve çevresel sorumluluklarda bizim için çok önemli olmaktadır. Sosyal bilinci olan yatırımcı, kendi finansal geleceklerini güvence altına alırken aynı zamanda daha adil, sürdürülebilir sağlıklı bir toplum oluşturmak adına çalışmalarını sürdürmektedirler. Biz de bu gerçekle beraber, insanların harcama ve yatırım yapma yollarının toplumun bilincinde dramatik etki yaratacağını biliyoruz.

Yatırım felsefemizin ana unsuru; müşterilerimizin ihtiyaçlarına öncelik ve önem vermek ve ana hizmetimiz olan müşterilerimizin varlıklarını onlar adına yönetmektir. Biz her zaman müşterilerimizin en iyi şekilde uzun vadeli çıkarlarını gözetlemekte ve onları gerçekleştirmekteyiz. Sermaye piyasaları ve iş süreçlerindeki uzmanlığımızla, sofistike risk analizleri ve yatırım sistemlerini birleştirerek, biz müşterilerimize her zaman, portföy yönetimize aracı olan yatırım platformlarımızla entelektüel sermayeye ve risk analizlerine ulaşmaları için çözümler sunmayı amaçlıyoruz.

Yatırım süreçlerimizi en verimli yatırım temalarına ulaşmak için geliştirmiş bulunmaktayız.

Sıkı kantitatif analizlerin ve özlü kalitatif incelemelerin karışımından oluşan yatırım süreçlerimiz, en verimli yatırım temalarına ulaşmak için geliştirilmiştir. Yatırım kriterlerimize göre ortaya koyulan tüm yatırım fırsatları; deneyimli ve önerilen potansiyeli ifade edebilen, uygulayabilen tecrübeli 'Yatırım Komitesi' tarafından gözden geçirilmekte ve tüm yatırımlarımıza bu doğrultuda karar vermekteyiz.

F. Ekler

F.3.4 Yatırım Temaları

Piyasalara olan uzun vadeli bağımlılığımız bize, yatırım temalarındaki fırsatlarla beraber trendleri tanımak, yakalamak ve aktifleştirmek için fırsatları sunmaktadır.

Yatırımcı tabanımıza maksimum faydayı sağlamak için aşağıdaki yatırım temalarına odaklanılmaktadır.

- Tarım
- Gayrimenkul
- Enerji
- Altyapı
- Özel Durum (Special Situations)
- Hisse Senedi ve Sabit Getirili Menkul Kıymetler

"Reel Varlık" diye tanımlayabileceğimiz tarım, enerji, gayrimenkul, altyapı ve finans sektörlerine odaklı projelerdeki yatırım fırsatlarını değerlendirecek bir yatırım şirketine dönüşmesini hedeflemekteyiz.

Şirketimiz tarafından yatırım yapılabilecek faaliyet alanları aşağıda detaylandırılmıştır.

Tarım

Türkiye çok zengin ekilebilir arazileri olmasına rağmen, tarımsal potansiyeli yeterli kullanılmamaktadır. Kentleşme ve nüfus artışıdaki hızlı yükselme eğilimleri, tarımda dev yatırım fırsatlarını doğurmaktadır. Ayrıca sektördeki kurumsallaşmadaki eksiklik gene bir çok potansiyel sunmaktadır. Tarım sektöründeki ana hedefimiz; sektörde arazi, su, hayvancılık, altyapı, reel varlık ve hizmet konularında uzun vadeli yatırım stratejileri ile yatırım yapmak ve yatırımcılarımızın finansal hedefler ve beklentilerini aşmaktır.

Şirketimiz tarımsal yatırımlarını, Lider Sermayedarı olacağı Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemelerine uygun olarak kurulacak bir Tarımsal Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı ("T-GSYO") çatısı altında toplamayı planlamaktadır. Tek bir Yatırım Temasına odaklı kurulacak ve sermaye piyasalarının sağladığı şeffaflık ve regüle ortamda faaliyet gösterecek bu T-GSYO, tarımsal yatırımlara ilgi gösteren yerli yabancı yatırımcıları ekonomimize kazandırabilecektir. Buradaki hedefimiz, tarım sektöründe kurumsal yatırımcı olarak faaliyet göstermek, ve uzun vadede yatırımcısına düzenli temettü ödeyen bir yatırım platformu ("T-GSYO") oluşturmaktır.

44) Sermaye Piyasası Kurulu'nun 03.08.2010 tarih ve 733 sayılı yazısı uyarınca Varlık Yatırım Ortaklığı A.Ş., yatırım ortaklığı statüsünden çıkmasına ilişkin ana sözleşme değişikliklerinin 27 Eylül 2010 tarihinde yapılacak, genel kurulunda kabul edilerek ticaret siciline tescil edilmesi halinde unvanı "Egeli & Co Yatırım Holding A.Ş." olarak değişecektir. (16 Eylül 2010)

Gayrimenkul

Ekibimizin önde gelen varlık ve proje seçim yetenekleri ile, gayrimenkul sektörüne yatırım yapmayı ve uzmanlaşmış yatırım platformlarımızda benzersiz bir platform oluşturarak ve yatırımcı tabanımıza gayrimenkul sektörünü de sunmak arzusundayız. Gayrimenkul sektöründeki ana hedeflerimiz, yeni gelişen yatırım fırsatlarını belirleyerek, sermaye sağlamak ve olması gereken performansının altında bulunan varlıklardan, yenilenme ve operasyon giderlerinin minimize edilmesi ile maksimum varlık getirisi sağlamaktır.

Enerji

Yaşanan nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmedeki yoğunluk ve küreselleşme ile artan ticaret fırsatları, enerjiye olan talebi giderek arttırmaktadır. Türkiye’de, enerjideki talep artışı dünya ortalaması üzerinde gerçekleşmektedir. Son 10 yılda Türkiye elektrik ve doğal gaz tüketim artış oranları bakımından Çin’den sonra ikinci sırayı almaktadır. Talep artışı, kaçınılmaz olarak bu alanda bir yatırım ihtiyacını doğurmaktadır.

Tüm bu gerçekleri gözlemleyerek, enerji yatırımlarını da, tarımsal yatırımlarımız ile birlikte yatırım planlarımıza dahil etmiş bulunmaktayız. Enerji sektöründe özellikle yenilenebilir, hybrid enerji kollarındaki projelere yatırım yapmayı planlamaktayız.

F.3.5 Yatırım Platformları

F.3.5.1 Yatırım Ortaklıkları

Yatırım ortaklıkları, sermaye piyasası araçları ile ulusal ve uluslararası borsalarda veya borsa dışı organize piyasalarda işlem gören altın ve diğer kıymetli madenler portföyü işletmek üzere anonim ortaklık şeklinde ve kayıtlı sermaye esasına göre kurulan sermaye piyasası kurumlarıdır. Yatırım ortaklıklarının temel fonksiyonu küçük tasarruf sahiplerinin birikimlerini bir havuzda toplayarak değişik menkul kıymetlerden oluşacak bir portföye yatırım ve bu yolla elde ettikleri kazancı ortaklarına payları oranında dağıtmaktır. Yatırım ortaklıklarının diğer ortaklıklardan farkı, faaliyet alanlarının sadece sermaye piyasası araçları ile altın ve diğer kıymetli madenlerden oluşan bir portföyün işletilmesi şeklinde sınırlandırılmış bulunmasıdır. Egeli & Co.’nun İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem gören iki adet yatırım ortaklıkları bulunmaktadır.

Egeli & Co. Yatırım Ortaklığı A.Ş.

Egeli & Co. Yatırım Ortaklığı A.Ş. , kapalı uçlu yatırım firmasıdır. Ağırlıklı olarak tek ülke odaklı hisse seneti yatırımı yapmaktadır. EGCYO, 19 Ekim 1994 tarihinde ciddi ve tutarlı yatırım yönetimi stratejileri doğrultusunda hissedarlarının fonlarını piyasa şartlarına bağlı olarak en olumlu biçimde yönetmeyi kendisine ilke edinerek kurulmuş ve 28 Şubat 1995 tarihinde halka arz edilerek İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda kote olup hisseleri işlem görmeye başlamıştır.

Varlık Yatırım Ortaklığı A.Ş.⁴⁴

Varlık Yatırım Ortaklığı A.Ş. , (“VARYO”) ağırlıklı olarak tek ülke odaklı tahvillere yatırımı yapan kapalı uçlu yatırım şirkettir. VARYO, Sermaye Piyasası Mevzuatına göre hisseleri halka arz edilmek üzere kurulmuş, bağımsız anonim şirket statüsünde bir Sermaye Piyasası kurumudur. Şirketimizin hisse senetleri 1998 yılında halka arz edilerek İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Ulusal Pazarı’nda işlem görmeye başlamıştır.

F.3.5.2 Egeli & Co. Yurtdışı Döviz Bazlı Fonlar

Egeli & Co. Special Situations Fund (“ESSF”)

Cayman merkezli aşağıdan yukarı (bottom-up) ve değer odaklı yaklaşım izler ve özel duruma odaklıdır. Yeniden yapılanmalara, şirket zor dönemlerine, sıkıntılı varlıklara ve diğer özel durumlara yapıcı yatırımlarla odaklanmaktadır⁴⁵.

45) Şirketimiz,SPK'nın Seri VII ve 14 sayılı Yabancı Yatırım Fonu Paylarının Kurul Kaydına Alınmasına ve Satışına İlişkin Esaslar Tebliği uyarınca Egeli & Co. Portföy Yönetimi A.Ş.'nin yönettiği yurt dışında kurulu yabancı fonların Türkiye’de yerleşik yatırımcılara satışı bu fonların Kurul kaydına alınmamasından dolayı yapılmamaktadır.

F. Ekler

F.3.5.3 Ayrılmış Fon Hesabı (Segregated Accounts)

Butik ve esnek yaklaşımımızın sonucu olarak, ayrılmış fon hesaplarının avantajlarını yakalamak isteyen seçilmiş yatırımcı tabanımıza, alternatif yatırım platformları sunabilmekteyiz. Ayrılmış fon hesapları, lisanslı bir saklama bankası üzerinden hizmet verilen bireysel portföylerdir. Egeli & Co. ayrılmış fon hesabı için Garanti Bankası ile çalışmaktadır. Ayrılmış Fon hesapları, müşterimizin kendi kurallarını ve kısıtlamalarını (örn: belirli bir sektöre ait senetler hariç) ortaya koymasına izin vermektedir. Yüksek yatırım minimumlarını karşılayabilen büyük kurumsal müşteriler için uygundur. Bu müşteriler aynı zamanda kendilerine ait portföylerinde bulunan kişisel menkulleri hakkında düzenli raporları almanın da avantajlarından yararlanmaktadırlar.

